

Інститут літератури імені Тараса Шевченка
Національної академії наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

Філологічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 1

Заснований в 2015 році

Хмельницький – 2015

Засновники:

**Інститут літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
серія КВ №21166-10966 Р від 28.01.2015 р.

Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. В. П. Мацько. – Хмельницький : ХГПА, 2015. –
Вип. 1. – 105 с.

Збірник наукових праць «Філологічний дискурс» містить статті з актуальних проблем літературознавства (українська література, російська література, література слов'янських народів, література зарубіжних країн, порівняльне літературознавство, теорія літератури, фольклористика, журналістика, літературне джерелознавство і текстологія) та мовознавства (українська мова, російська мова, слов'янські мови, германські мови, романські мови, класичні мови, індоєвропейські мови, загальне мовознавство, перекладознавство, порівняльно-історичне і типологічне мовознавство) тощо.

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор: Мацько В.П., доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

Заступник головного редактора: Тарнашинська Л.Б., доктор філологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник відділу української літератури ХХ століття Інституту літератури імені Тараса Шевченка Національної академії наук України.

Відповідальний секретар: Кришук В.Л., викладач кафедри української мови та літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ РАДИ:

Літературознавчий напрям:

Бернадська Н.І., доктор філологічних наук,
професор;

Гуляк А.Б., доктор філологічних наук,
професор;

Дорош Г.О., кандидат філологічних наук,
доцент;

Кіраль С.С., доктор філологічних наук,
професор;

Жулинський М.Г., дійсний член НАН України,
доктор філологічних наук, професор;

Маховська С.В., кандидат філологічних наук,
доцент;

Мейзерська Т.С., доктор філологічних наук,
професор;

Пелешенко Ю.В., доктор філологічних наук,
старший науковий співробітник;

Пірошенко С.Ю., кандидат філологічних наук,
доцент;

Поплавська Н.М., доктор філологічних наук,
професор;

Руснак І.Є., доктор філологічних наук,
професор;

Слоневська І.Б., кандидат філософських наук,
доцент;

Ткачук М.П., доктор філологічних наук,
професор.

Мовознавчий напрям:

Бойко Н.І., доктор філологічних наук,
професор;

Бялик В.Д., доктор філологічних наук,
професор;

Вільчинська Т.П., доктор філологічних наук,
професор;

Галус О.М., доктор педагогічних наук,
професор;

Кушнерик В.І., доктор філологічних наук,
професор;

Марчук Л.М., доктор філологічних наук,
професор;

Мельник Р.М., кандидат філологічних наук,
доцент;

Переломова О.С., доктор філологічних наук,
професор;

Руснак І.С., доктор педагогічних наук,
професор;

Ткачук Г.О., кандидат педагогічних наук,
доцент;

Торчинський М.М., доктор філологічних наук,
професор;

Філінюк В.А., кандидат філологічних наук,
доцент;

Христіанінова Р.О., доктор філологічних наук,
професор;

Шоробура І.М., доктор педагогічних наук,
професор.

*Рекомендовано до друку рішенням вченої ради
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
(протокол №1 від 29 січня 2015 року)*

© Інститут літератури імені Тараса Шевченка
НАН України, 2015

© Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, 2015

© Глїнський С.В. (обкладинка), 2015

Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

Philological Discourse

Collection of Research Papers

Volume 1

Founded in 2015

Khmelnyskyi – 2015

Founders:
Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

State Registration Certificate of Printed Massmedia
series KB №21166-10966 P of 28.01.2015

Philological Discourse : Collection of research papers / editor in chief V. P. Matsko. – Khmelnytskyi : Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, 2015, Volume 1, 105 p.

*Collection of research papers «Philological Discourse» contains the articles on the topical problems of **literary criticism** (Ukrainian literature, Russian literature, literature of Slavic nations, literature of foreign countries, comparative literary criticism, theory of literature, study of folklore, journalism, literary source studies and text studies) and **linguistics** (Ukrainian language, Russian language, Slavic languages, Germanic languages, Romanic languages, classical languages, Indo-European languages, general linguistics, translation studies, comparative-historical and typological linguistics) etc.*

EDITORIAL BOARD:

Editor in chief: Matsko V.P., doctor of philology, professor, professor of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy.

Deputy editor in chief: Tarnashynska L.B., doctor of philology, senior research associate, senior research associate of the department of Ukrainian literature of the XX century of Shevchenko Institute of Literature of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Executive editor: Kryshchuk V.L., teacher of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy.

MEMBERS OF EDITORIAL COUNCIL:

Field of literary criticism:

Bernadska N.I., doctor of philology, professor;
Huliak A.B., doctor of philology, professor;
Dorosh H.O., candidate of philology, assistant professor;
Kiral S.S., doctor of philology, professor;
Zhulynskyi M.H., academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, doctor of philology, professor;
Makhovska S.V., candidate of philology, assistant professor;
Meizerska T.S., doctor of philology, professor;
Peleshenko Yu.V., doctor of philology, senior research associate;
Piroshenko S.Yu., candidate of philology, assistant professor;
Poplavska N.M., doctor of philology, professor;
Rusnak I.Ye., doctor of philology, professor;
Slonievska I.B., candidate of philosophy, assistant professor;
Tkachuk M.P., doctor of philology, professor.

Field of linguistics:

Boiko N.I., doctor of philology, professor;
Bialyk V.D., doctor of philology, professor;
Vilchynska T.P., doctor of philology, professor;
Halus O.M., doctor of pedagogics, professor;
Kushneryk V.I., doctor of philology, professor;
Marchuk L.M., doctor of philology, professor;
Melnyk R.M., candidate of philology, assistant professor;
Perelomova O.S., doctor of philology, professor;
Rusnak I.S., doctor of pedagogics, professor;
Tkachuk H.O., candidate of pedagogical sciences, assistant professor;
Torchynskyi M.M., doctor of philology, professor;
Filiniuk V.A., candidate of philology, assistant professor;
Khrystianinova R.O., doctor of philology, professor;
Shorobura I.M., doctor of pedagogics, professor.

*Recommended for publication by the decision of the Scientific Board
of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
(protocol №1 of January 29, 2015)*

ЗМІСТ

ВАЛЕНТИН ВАНДИШЕВ <i>Тарас Шевченко і важка наша «Парадигма»</i>	7
ОЛЕКСАНДР ВЕШЕЛЕНІ <i>Шевченко – Світличний: поетичний діалог</i>	12
АЛЛА ВІННІЧУК <i>Художня інтерпретація Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка</i>	16
ОКСАНА КОСТЕНКО <i>Герой и концепция адресата в прозе (украинский и осетинский периоды творчества Варвары Чередниченко)</i>	19
ВІКТОР КРУПКА <i>Постать Тараса Шевченка у життєтворчості Володимира Забаштанського</i>	23
ВІТАЛІЙ МАЦЬКО <i>Літературне джерелознавство: листи Григорія Голоскевича</i>	26
ЯРОСЛАВ НАГОРНИЙ <i>Дифузії жанру і стилю в прозі П.Богацького на фоні дискусії «хатян» і «радян»</i>	30
ІННА НІКІТОВА <i>Літературний портрет письменника в листах та діалозі</i>	34
АЛЛА НІКОЛАЄВА <i>Біографічний дискурс у світогляді і поезії Тараса Шевченка (кілька концептуальних зауваг в контексті аналізу його лірики)</i>	37
СВІТЛАНА ПРОШЕНКО <i>Експресія моральних метаморфоз у новелістиці Франца Кафки та Миколи Хвильового: компаративний аналіз</i>	40
НІНА ПОЛЯРУШ <i>Тарас Шевченко і літературно-критична думка 40-50 років XIX століття</i>	45
ІРИНА РУСНАК <i>Дмитро Яворницький – популяризатор творчості Тараса Шевченка</i>	48
СЕРГІЙ РУСНАК <i>Описи пам'ятників Тарасові Шевченку як інтерпретація духовного стану світу (на матеріалі мемуарів Уласа Самчука)</i>	52
ІРИНА СЛОНЕВСЬКА <i>На межі художніх дискурсів: постмодерністські ознаки модерністського роману М.Булгакова «Майстер і Маргарита»</i>	57
НАТАЛІЯ ШВЕЦЬ <i>Художнє моделювання морально-етичної проблеми в автобіографічних творах Олекси Гай-Головка</i>	62
ТЕТЯНА ШВЕЦЬ <i>Синтез поглядів і переконань в автобіографічній літературі Докії Гуменної</i>	67
ОЛЬГА БЛАЖЕВИЧ <i>Сурядні ряди у надфразних єдностях поезій Т.Г.Шевченка</i>	69
ГАЛИНА ЗАКОРДОНЕЦЬ <i>Перекладацька спадщина М.Рильського як невід'ємна частина взаємозбагачення культур</i>	72
ВАЛЕНТИНА КРИЩУК <i>Оцінка як предмет мовознавчих студій</i>	74
ЛЮДМИЛА МАРЧУК <i>Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка)</i>	78
ОЛЕНА ПЕРЕЛОМОВА <i>Моральні цінності Т.Шевченка в мовних знаках національного поетичного дискурсу</i>	82
ОЛЕСЯ ФЕДОРОВА <i>Тактики та лінгвостилістичні засоби реалізації персвазивної стратегії в інаугураційній промові А.Лінкольна</i>	86
ВАЛЕНТИНА ФІЛІНЮК <i>Метафорична персоніфікація у творчості Максима Рильського: лінгвопоетичний аспект</i>	90
ВІТАЛІЯ ЯЦИШИНА <i>Культурно-лінгвістичні та соціально-правові засади європейського мультилінгвізму</i>	94

CONTENT

VALENTYN VANDYSHEV <i>Taras Shevchenko and our Difficult «Paradigm»</i>	7
OLEKSANDR VESHELENI <i>Shevchenko–Svitlychnyi: Poetic Dialogue</i>	12
ALLA VINNICHUK <i>Artistic Interpretation of Koliivshchyna in the Poem «Haidamaky» by Taras Shevchenko</i>	16
OKSANA KOSTENKO <i>Hero and the Concept of Addressee in Prose (Ukrainian and Ossetian periods of Creative Work of Varvara Cherednychenko)</i>	19
VIKTOR KRUPKA <i>Image of Taras Shevchenko of Life and Creative Work of Volodymyr Zabashtanskyi</i>	23
VITALII MATSKO <i>Literary Source Studies: Letters of Hryhorii Holoskevych</i>	26
YAROSLAV NAHORNYI <i>Diffusions of Genre and Style in Prose Writing of P.Bohatskyi on the Background of Discussion of «Khatiany» and «Radiany»</i>	30
INNA NIKITOVA <i>Literary Portrait of Writer in Letters and Dialogue</i>	34
ALLA NIKOLAYEVA <i>Biographical Discourse in the World Outlook and Poetics of Taras Shevchenko (Some Conceptual Remarks in the Context of his Lyrics' Analysis)</i>	37
SVITLANA PIROSHENKO <i>Expression of Moral Metamorphosis in Novelistics of Franz Kafka and Mykola Khvyliovyi: Comparative Analysis</i>	40
NINA POLIARUSH <i>Taras Shevchenko and Literary-Critical Thought of 1840–1850-s</i>	45
IRYNA RUSNAK <i>Dmytro Yavornytskyi – Popularizer of Taras Shevchenko's Creative Work</i>	48
SERHII RUSNAK <i>Description of the Monuments to Taras Shevchenko as Interpretation of Spiritual State of the World (on the Material of Ulas Samchuk's Memoirs)</i>	52
IRYNA SLONEVSKA <i>At the Edge of Artistic Discourses: Postmodern Features of the «Master and Margarita» Modernist Novel by Mikhail Bulgakov</i>	57
NATALIYA SHVETS <i>Artistic Modeling of Mental and Ethical Problem in Autobiographical Works of Oleksa Hai-Holovko</i>	62
TETIANA SHVETS <i>Features Ideological Position of Dokiya Humenna</i>	67
OLHA BLAZHEVYCH <i>Coordinative Series in Above Phrases Unities of T.H.Shevchenko's Poems</i>	69
HALYNA ZAKORDONETS <i>Translation Legacy of M.Rylskyi as Integral Part of Interenrichment of Cultures</i>	72
VALENTYNA KRYSHCHUK <i>Valuation as a Subject of Linguistic Studios</i>	74
LIUDMYLA MARCHUK <i>Mental Aspect of the Concept «War» (on the Material of the Works of Taras Shevchenko)</i>	78
OLENA PERELOMOVA <i>Moral Values of T.Shevchenko in Language Signs of National Poetic Discourse</i>	82
OLESIA FEDOROVA <i>Linguostylistic Means and Tactics of Persuasive Strategy Implementation in A. Lincoln's Inauguration Speech</i>	86
VALENTYNA FILINIUK <i>Metaphoric Personification in Creative Work of Maksym Rylskyi: Linguo Poetic Aspect</i>	90
VITALIYA YATSYSHYNA <i>Cultural-Linguistic and Social-Legal Bases of European Multilingualism</i>	94

ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО

УДК 821.161.2-1/3.09 Шевченко Т.Г.:141.7 (045)

ВАЛЕНТИН ВАНДИШЕВ,
доктор філософських наук, професор
(м. Суми)

Тарас Шевченко і важка наша «Парадигма»

Статтю присвячено дослідженню сукупності літературознавчих, філософських, загальнотеоретичних підвалин, що їх оприявлено в Шевченкових творах. Узагальнюється система понять, уявлень про історичну епоху, в якій довелося працювати мислителю. В українському літературному просторі прогресивні ідеї Тараса Шевченка майже два століття тривожать душу і спонукають до роздумів не одне покоління українців. Поет був тим пророком, який передбачав долю сучасної України, у своїх віршах, поемах досить точно констатував реалії українського буття, екстраполюючи в майбутнє. Його передбачення було особливим, виплеканим в інтелектуальній мислі.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Рух історії невідворотний, він практично не підлягає прогнозуванню на відміну від людської долі, яку певні люди за певних здібностей спроможні передбачити. Утім, історію окремих народів на певний період часу все ж можна більш менш виразно побачити. Та ж сама історія свідчить, що окремим людям це під силу. Звідки у них з'являються такі здібності, про це можуть свідчити хіба що окультисти чи мудреці. Хоча й говорять, що немає пророка у своїй вітчизні, але серед наших співвітчизників такий був і свої пророцтва він виголосив, і сприйняття їх вже майже два століття тривожать душу і спонукають до роздумів не одне покоління українців. Саме Тарас Григорович Шевченко був тим пророком, який нашу долю узрів майже на два століття уперед. Що дозволило цій людині у своїх віршах і поемах досить точно констатувати реалії українського буття, екстраполюючи їх, – як ми це бачимо й сьогодні, – наперед? Беззаперечно, – це привілей генія.

Формування цілей статті... Мета статті полягає в тому, щоб на підставі аналізу поезій Тараса Шевченка розкрити його духовну велич, прагнення поета пробудити істинне начало національної душі.

Виклад основного матеріалу... Споглядання, здатність дослухатися до того, що говорять оточуючі, вміння узагальнити і зробити висновки, глибокий аналітичний розум були притаманні видатному українському мислителю. У тяжку годину свого життя, потрапивши у заслання, Тарас Шевченко намагається пояснити собі, чому так з ним трапилось. Він згадує, як малим списував «Сковороду», або повість про трьох царів (волхвів) з дарами; як при цьому ховався у бур'яні, виспівував і плакав. Пройшли роки:

«І довелося знов міні
На старість з віршами ховатись,
Мережать книжечки, співати
І плакати у бур'яні, –
І тяжко плакати!» [4, с. 178]¹.

Свій талант, свою поетичну працю вбачає поет причиною нинішніх страждань. Але перебуваючи в складній екзистенційній ситуації, називаючи себе дурнем, бо зі своєї вини втратив волю, Тарас Шевченко все ж заявляє: «За правду на світі караюсь і не клену долі...» [там само].

Але повернімося до того, що спричинило цей допис, а йдеться про ювілейну дату, про плинність існуючого, про невідворотність відповідальності за все заподіяне. Отже, час плинний, і як зазначив Тарас Григорович:

«Все йде, все минає – і краю немає...
Куди-ж воно ділось? відкіля взялось?
І дурень, і мудрий нічого не знає.

¹ Уважаю за можливе і доцільне у своєму доробку посилатись на «Повний збірник творів» Т.Г. Шевченка під редакцією Дмитра Дорошенка (1914). Це – рідкісне нині видання, але в ньому системно подано праці поета, залишено оригінальний правопис і дано ґрунтовні коментарі.

Живе... умірає... одно зацвіло,
А друге завьяло, на віки завьяло,
І листя пожовкле вітри рознесли» [4, с.36].

Швидко чи повільно плине час, залежить від того, хто, де і коли його сприймає. Еммануїл Кант говорив про те, що час є формою суб'єктивного сприйняття. Думаю, що для Тараса Григоровича, який пережив різні періоди свого життя, сповнені різного забарвлення, ця філософська ідея була б цілком прийнятною.

Якось так трапилось, що у трьох поспіль реченнях я пишу про сприйняття. Мабуть, підсвідомо. Бо йдеться про час, про двісті років, що віддаляють нас від часу народження найвизначнішого сина українського народу. Двісті років від народження людини талановитої, поетичної, художньої натури, всіма фібрами своєї душі відданої рідній землі і народові своєму, пригнобленому, віками грабованому і своїми, і чужими, і прийшлими тимчасово і надовго. Більше, мабуть, тривожили душу поета:

«Не так тії вороги,
Як добрії люди –
І окрадуть жалкуючи,
Плачучи осудять...» [4, с.219].
* * *

«Доборолась Україна
До самого краю:
Гірше Ляха свої діти
Її розпинають...» [4, с.181].

Двісті років минуло від дня народження особливої Душі, яка зуміла вмістити в себе все горе, всю співучу натуру і всі надії українського народу, який мав колись мужність, наснагу і волю підніматись супроти. Як, скільки часу, відбувалось формування тієї душі, чи з'явилась на світ вона вряди-годи, випадково? Питання це не зайве. Читаючи тексти Т.Г.Шевченка, не полишає відчуття того, що поет знав минуле і знав майбутнє не так як його знає історик (минуле) і пророк (майбутнє). Його відчуття було особливим, воно було виплекане. І тут не можна не звернутись до окультного, яке застосовується до закону духовних причин і наслідків. Поет пройшов своє життя постійно перебуваючи в праці: писав вірші, прозові твори, малював, спілкувався, співчував і засуджував. Чому Тарас Григорович став нашим апостолом, нашим учителем? Бо він працював не заради матеріальних результатів, хоч би комусь і дуже хотілось довести це. Насправді, безкорислива праця є праця, згідна із універсальним законом буття. Будь-яка людина творчої праці, що живе своєю роботою, а не винагородою, яку вона за неї отримує, наслідую цьому закону. Тарас Шевченко працював для розвитку духовного начала в українстві, він не міг утриматись від цієї праці, палко сподіваючись на пробудження істинного начала національної душі. Послухаймо поета, переходи його думки від філософськи ностальгійного до тривожного відчаю, а потім до сподівання:

«Чигирине, Чигирине!
Все на світі гине, і святая твоя слава,
Як пилина, лине
За вітрами холодними,
В хмарі пропадає.
* * *

За що боролись ми з панами?
За що ми різались з Ордами?
За що скородили списами
Татарські ребра?
* * *

Заснула Вкраїна,
Бурьяном укрилась, цвіллю зацвіла,
В калюжі, в болоті серце прогноїла
І в дупло холодне гадюк напустила...
* * *

Може зійдуть і виростуть
Ножі обоюдні,
Розпанахають погане,
Гниле серце, трудне,
І вицідять сукровату, і наллють живої

Козацької тії крови...» [4, с.81–82].

Є якийсь фатальний тягар прокляття, що його змушені від покоління до покоління нести наші співплемінники, а велич поета-пророка в тому, що він це знає:

«Степи мої запродані
Жидові, Німоті;
Сини мої на чужині,
На чужій роботі...
* * *

А тим часом перевертні
Нехай підростають,
Та допоможуть Москалеві
Господарювати...» [4, с.80].

Пророчий дар – це прерогатива Поета. Розмірковуючи над ситуацією українства доби Шевченка, не можна уникнути того, що вона тісно пов'язана із загальною ситуацією життя імперського. Даром пророцтва були наділені сучасники Тараса Григоровича: О.С.Пушкін, М.В.Гоголь, М.Ю.Лермонтов, О.К.Толстой, Ф.М.Достоевський.

На жаль, особистість Т.Г.Шевченка намагаються «спростити», прив'язати виключно до українських соціально-культурних реалій. Як і згадані вище мислителі, Шевченко, подібно російським письменникам, не вірив у сталість і кріпость цивілізації (суспільства буржуазного, а тим паче кріпосництва). Усі вони сповнені відчуття катастрофи, що насувається.

О.С.Пушкін:
«Самовластительный злодей,
Тебя, твой род я ненавижу,
Твою погибель, смерть детей
С жестокой радостью я вижу» («Вольность»).

М.Ю.Лермонтов:
«Настанет год – России черный год –
Когда царей корона упадет,
Забудет чернь к ним прежнюю любовь,
И пища многих будет смерть и кровь...» («Предсказание», 1830).

Авторитетний слов'янофіл Олексій Хомяков, вірив у місію Росії, зауважуючи, що Росія «недостойна избранья», но избрана:

«А на тебе, увы! Как много
Грехов ужасных налегло!
В судах черна неправдой черной
И игом рабства клеймлена;
Безбожной лести, лжи тлетворной,
И лени мертвой и позорной,
И всякой мерзости полна!» [цит. за: 2, с.67].

У тому ж ключі пише і Т.Г.Шевченко у поемі «До мертвих і живих і ненароджених земляків моїх в Україні і не в Україні сущих мое дружнее посланіє»:

«Схаменіться! будьте люди,
Бо лихо вам буде:
Розкуються незабаром
Заковані люди...» [4, с.129].

Так, Тарас Шевченко щиро працював для розвитку духовного начала в українстві, палко сподіваючись на пробудження істинного начала національної душі. Такій людині інколи здається, що насправді зовсім не вона є робітником, що її Інтелект, її тіло працюють, а вона ніби стоїть поряд і дивиться на їх роботу. Що і кого наслідував Тарас Григорович? Я глибоко переконаний, що подібно Г.С.Сковороді, душа його «знала», що їй слід робити, яка її місія. І зовсім не згодний я з колегою, дописувачем розділу про Т.Г.Шевченка М.І.Новіковим, який зауважує: «...Шевченко наслідувал лучшие стороны реализма русской литературы, свободолюбивые идеи Пушкина, Лермонтова и др.» [3, с.470].

Зрозуміло, що далеко не все побачив цей коментатор, визначаючи поета як революціонера і непримиримого ворога кріпосництва і царського самовластя. «Воспевая казацкую «вольную» жизнь, он восхваляет патриотизм угнетенного народа в его борьбе против польских, турецких и татарских поработителей. В поэме «Гайдамаки» (1841) поэт становится на путь революционного демократизма. Поэма звучала как призыв к насильственной расправе, по примеру предков, с угнетателями народа – помещиками и царем» [3, с.470]. З позиції свого часу і відповідного

завдання не міг М.І.Новіков більш менш точно прочитати тексти Кобзаря. Не міг він нічого сказати про «Москаля», бо для Шевченка це не якась окрема особа, а уособлення царизму як російського самовладдя, яке гнобить український народ.

Ще одна «болюча» тема і для Тараса Шевченка, і для мислячого українця, і для радянського філософа, і для нинішніх українофобів – постать і особистість Богдана Хмельницького. М.І.Новіков зазначає, що в низці своїх творів Шевченко оспівував цього українського політичного і військового діяча як керівника возз'єднання України з Росією, а «...в дневнике называл его «гениальным бунтовщиком» [3, с.472]. Останнє можливо і було, але ось що відкрито писав Тарас про роль Богдана Хмельницького і в 1843 році, і в 1859 році:

«О, Богдане,
Нерозумний сину!
Подивись тепер на матірь,
На свою Вкраїну,
Що колишучи співала
Про свою недолю,
Що співаючи ридала,
Виглядала волю!..
Ой, Богдане, Богданочку!
Як би була знала –
У колисці б придушила,
Під серцем приспала!» [4, с.80].
* * *

«Як би то ти, Богдане п'яний,
Тепер на Переяслав глянув,
Та на замчище подививсь, –
Упився б, здорово упивсь!
І.. препрославлений, козачий
Розумний батьку!.. І в смердючий
Жидівській хаті б похмеливсь
Або в калюжі утопивсь,
В багні свинячим...» [4, с.281].

Зрозуміла річ, що у контексті комуністичної ідеології Тарас Шевченко розглядався як майже войовничий матеріаліст і атеїст: «Страстный борец против религиозного мракобесия, Шевченко предвидел в новом обществе такой уровень общественного сознания, при котором исчезнет религия» [3, с.473]. Дійсно, в свідомості старших людей зусиллями наших ідеологічних «поводирів» роками стверджувалась думка про Тараса Шевченка як богборця, атеїста і матеріаліста. Тому без усіляких ґрунтовних текстуальних доказів М.І.Новіков пише про боротьбу Шевченка проти ідеалізму! і релігії, зауважуючи при цьому, що той усе-таки не освідчувався у своїх матеріалістичних філософських поглядах.

Однак не маю жодного бажання принизити колегу М.І. Новікова. Все-таки написати статтю у фундаментальну енциклопедію було справою відповідальною і почесною, а особливо – суперечливою! Достатньо вказати на те, що томи 1-3-й «Истории философии в СССР» вийшли в 1968 році, 4-й у 1971-му, а 5-й (частина 1-ша) – в 1985 році. Інші частини взагалі вже не вийшли. А те, що доступ до «буржуазної» та релігійно-ідеалістичної європейської філософської літератури був обмежений значними пересторогами, слід пам'ятати. Шкода тільки, що вчили не про те що є, а як слід сприймати те, про що пишуть.

Думаю, дуже здивувався б професійний філософ-матеріаліст, аби прочитав (можливо, й читав, але не прокоментував), наприклад, про таке:

«Міні здається – я не знаю,
А люди справді не вмірають,
А перелізе ще живе
В свиню, або-що, та й живе,
Купається собі в калюжі,
Мов перш купалося в гріхах.
* * *

Кляті! Кляті!
Де-ж слава ваша? На словах?
Де ваше золото, палати?
Де власть великая? В склепах,

В склепах, поваплених катами,
Такими-ж самими, як ви!

Жили ви лютими звірами, а в свині перейшли...» [4, с.256].

А це вже істинно окультизм, вчення про перевтілення в його абсолютній формі.

Насправді, поет не був атеїстом, попів як і поміщиків ненавидів, оскільки вони сприяли гнобленню простого народу, виконуючи відповідну не духовну «духовну» функцію. Спільнота священників (клір) і релігія, як віра в Бога, – речі далеко нетотожні. Якщо ж ми в творах Тараса Шевченка неодноразово і зустрічаємо докори на адресу Бога, то тільки з однієї причини: чому Господь відвернувся від українства? У переважній більшості текстів поет звертається до Бога: «Боже милий», «мій Боже милий», «Святий Боже», «Господи єдиний» тощо. А за те, що діється в Україні, годі гніватись на Бога:

«Такиї, Боже наш, діла
Ми творимо у нашім раї
На праведній Твоїй землі!
Ми в раї пекло розвели,
А в Тебе другого благаєм» [4, с.257].

Тарас Шевченко неодноразово в своїх творах посилається на тексти Святого Письма: Подражаніє Ісаїї. Глава 35; Подражаніє Іезекілію. Глава 19; Подражаніє Осії. Глава 14 тощо. Тарас Шевченко – людина віруюча, а тому він вірить у можливе. Це так: віра в милість Божу, – це віра в реальність можливого! Чи можливо, щоб розквітла Україна, щоб люди в ній зажили щасливо, щоб довготерпеливі були визволені, щоб було воздано «зłodіям за злая»? Звісна річ, можливо! Саме про таку можливість і йдеться у «Подражанії Ісаїї. Глава 35»:

«На землю правда прилетить –
Хоч на годиночку спочить,
Незрячі прозрять, а кривії,
Мов сарна з гаю, помайнуть,
Німим отверзуться уста...
* * *

...Скрізь шляхи святії
Простеляться; і не найдуть
Шляхів тих владики.
А раби тими шляхами,
Без гвалту і крику,
Позіходяться до-купи,
Раді та веселі,
І пустиню опанують
Веселії села» [4, с.278–279].

Останнє майже буквально повторює Ісаїю: «И будет там большая дорога, и путь по ней назовется путем святымъ: нечистый не будет ходить по нему; но онъ будетъ для них однихъ; идущіе этимъ путемъ, даже и неопытные, не заблудятся» (Исаіа. 35, 8).

Тарас Григорович щиро переймався негараздами на українському літературному просторі. Саме про це він писав у Седневі в березні 1847 року в «Передмові до другого видання «Кобзаря»» напередодні арешту. «До вас слово мое, о братія моя українська, возлюбленная!» Поета тривожить, що всі друкують книжки, окрім українців, яких ніби заціпило. Невже вони злякались нашестя іноплемянних журналістів? Основний мотив – намагання відстояти українське слово проти засилля російського. Москалі й самі лише перекладають: «Чи розібрали вони хоч одну книжку польську, чеську, сербську, або хоч і нашу? Бо і ми таки, слава Богу, не німці! Не розібрали. Чом? Тим, що не тямлять. Наша книжка як попадеться у їх руки, то вони аж репетують, та хвалять те, що найпоганіше. А наші патріоти хуторяне й собі за ними. *Преочаровательно* в чарах тих ось що: жида, шинки, свині і п'яні баби. Може, це по їх *утонченной* натурі і справді добре, а на наші мужицькі очі, то дуже погано» [4, с.685].

Життя плинне, але є у ньому принади. Тому слід працювати, бо гріх неробства – гріх найтяжчий. От і замислюється поет у 1845 році:

«Страшно впасти у кайдани,
Уміратъ в неволі;
А ще гірше – спати, спати,
І спати на волі,
І заснути на вік-віки,
І сліду не кинуть

Ніякого: однаково –

Чи жив, чи загинув...» [4, с.188].

Просив поет долі у Бога. Історія розпорядилась по-своєму.

Отже, двісті років минуло від дня народження Тараса Григоровича, а доля поета Шевченка продовжується. Продовжується і потребує втілення і благородна справа його: пробудження українства від глибокого сну безвідповідальності за свою долю, від поширеного комплексу меншовартості, від болісної заздрості до більш працьовитого, а отже і більш успішного співвітчизника. Утім, засоби до реалізації величної мрії поета «поховайте та вставайте, кайдани порвіте» не слід шукати десь на стороні, все залежить від нас, його нащадків. Як залежало і сто років тому.

Список використаних джерел і літератури:

1. Библия или Книги Священнаго Писанія Ветхаго и Новаго Завета. Въ русскомъ переводѣ съ параллельными мѣстами / Изданіе второе, вновь просмотренное. – С.-Пб. : Синодальная типографія, 1892. – 1424 с.
2. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяева. – М. : Наука, 1990. – 224 с.
3. История философии в СССР : в 5-ти т. – М. : Наука, 1968. – Т. 2. – 603 с.
4. Шевченко Т. Г. Повний збірник творів / Т. Г. Шевченко ; під ред. Д. Дорошенка. – Екатеринбург : Издательство Ротенберга, 1914. – 709 с.

Summary

Valentyn Vandyshch

Taras Shevchenko and Our Hard «Paradigm»

The article deals with the study of the totality of literary, philosophic, general theoretical bases, revealed in the works of Shevchenko. The system of notions about the historical epoch, during which the thinker was living, has been generalized. In Ukrainian literary space progressive ideas of Taras Shevchenko for almost two centuries harass hearts and induce to reflection many generations of Ukrainians. The poet was the prophet, who foresaw the the destiny of the modern Ukraine, in his poems and verses he, quite precisely, stated realities of Ukrainian existence, extrapolating into the future. His foresight was special, it grew up in Intellectual thought.

УДК 821.161.2-14.09 Шевченко Т.Г. (045)

ОЛЕКСАНДР ВЕШЕЛЕНІ,

асистент
(м.Вінниця)

Шевченко – Світличний: поетичний діалог

У статті проаналізовано особливості поетичної трансформації художнього світу Кобзаря у поезії І.Світличного. Шевченківські цитати та алюзії у «ратованих сонетах» та літературознавчі студії над спадщиною Т.Шевченка розглядаються як свідчення про внутрішній світ та інтелектуальний дискурс поневоленого митця-дисидента, котрий веде постійний діалог зі своїм попередником.

Ключові слова: Т.Шевченко, І.Світличний, сонет, інтертекст, алюзія, межова ситуація.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Українська література протягом останніх двох століть нерозривно веде діалог зі спадком і постаттю найпотужнішого митця слова – Тараса Шевченка. Особливо інтенсивно цей процес активізувався в періоди піднесення національної культури у 20-х – 30-х рр. та 60-х – 70-х рр. ХХ ст. Якщо у міжвоєнну добу пріоритетом митців було переосмислення постаті Шевченка в історії української літератури й ментальності, то доба «шістдесятництва» передусім зверталася до глибинного підтексту Шевченкових творів, долаючи штампи соціологізованого та примітивізованого тлумачення спадщини Кобзаря. Як слушно зауважує Я.Секо, «для шістдесятників принципово важливо було підкреслити саме значущість і визначальність національних шевченкових мотивів, як інтелектуального підмурку для наступних українських проєктів, а також дати суспільству сприйнятний історичний символ повного Кобзаря, не скованого бронзою офіційної ідеології» [7, с.116]. Можна з упевненістю стверджувати –

покоління «шістдесятників» чи не найбільше відчуло Т.Шевченка своїм сучасником, адже з часу відходу письменника на ту пору минуло рівно сто років.

Формування цілей статті... Мета статті – в компаративному ключі розкрити світоглядні основи І. Світличного, творення ним літератури нового гатунку в помежовій ситуації, на засланні, переживання письменником шевченківського досвіду осягнення себе й довкілля.

Виклад основного матеріалу... Вірші Івана Світличного є прикладом творчості у межовій ситуації, твореної на засланні у 1970-х рр. У них автор синтезує свої іпостасі – літературознавця, поета та перекладача – воедино, насичуючи художні твори інтертекстуальністю. Важливим елементом у таких інтерпретаціях є звернення митця до творчості й постаті Т.Шевченка, а також переживання шевченківського досвіду осягнення себе й світу довкола (передусім, свого народу). Тож розгляд творів І.Світличного через матрицю шевченківських текстів дає можливість ширше розкрити їхню проблематику.

Інтерес І.Світличного до спадку Т.Шевченка проявився іще в роки його активної літературознавчої роботи у добу «відлиги». Його статті «Художні скарби «Великого льоху», «Коментар критичний до коментаря наукового» та ін. засвідчили новий виток в осмисленні класичної літератури і були спробою виходу з кризи вульгаризованого ідеологічного літературознавства. Цю кризу І.Світличний великою мірою проартикулював ще в статті «Гармонія і алгебра», де на прикладі безглузвих статистичних методів інтерпретації Шевченкової мови показав відсутність будь-якої перспективи подібного шляху. Та найголовнішим етапом у його рецепції класика стало написання статті «Духовна драма Шевченка» (1976), яка була опублікована лише у 1990 році. Ця психологічна розвідка, за вдалим висловом І.Добрянської, є не тільки фундаментальною науковою працею, але й сприймається «як сповідь-роздум про долю митця, якого не зрозуміла чернь, як внутрішній монолог Світличного-в'язня» [3, с.64].

При ближчому знайомстві зі статтею проступає чимало паралелей між висновками І.Світличного та відголоском його власних переживань, передусім щодо відчуття «суспільної самотності» [5, с.366]. Однак помилково було б вважати, що «Духовна драма Шевченка» – це накладання об'єктивного матеріалу на суб'єктивний досвід чи «підтягування» під власну творчість моделі видатного попередника. Таке проникнення в істинний смисл Шевченкових образів та мотивів є скоріше етапом співпереживання, яке відкриває чимало нових граней і підтекстів у творах класика. Прикметно, що цей текст писався у той самий час, коли і «ґратовані сонети», тому їх можна комплексно розглядати як свідчення про внутрішній світ та інтелектуальний дискурс поневоленого митця.

Цикл сонетів І.Світличного «Камерні мотиви» має надзвичайно цікаву архітектоніку, адже в ній кожен сонет передає певний етап осмислення себе в умовах тюремної та, ширше, тоталітарної дійсності. При цьому кілька текстів взаємодоповнюють та взаєморозкривають один одного. Цикл відкривається сонетом «Інтродукція», у якому поет являє нам себе як ліричного героя і роздумує над сутністю свого мистецтва. У первісній збірці «ґратовані сонети», виданій у Мюнхені у 1977 р., цей сонет мав епіграф з вірша Т.Шевченка [4, с.13], який допомагав осягнути індивідуальну творчу мотивацію І Світличного:

Не для людей, тієї слави –
Мережані та кучеряві
Оці вірші віршую я,
Для себе, братіє моя [8, с.121].

Цей фрагмент відсилає до тексту, в якому Т.Шевченко постулює: «Мені легшає в неволі» [8, с.121]. Писання тюремної поезії для І.Світличного також було способом звільнення від тягара, спробою осягнути власне бачення світу. Моделюючи реалії життя ув'язненого, поет виходить за рамки замкненого простору і переносить внутрішню тюрму на «розгорнуту» зовнішню:

В тюрмі, за ґратами, в неволі
Мені приснилася... тюрма.
Але не ця. Ні ґрат нема,
Ні варти. І всього доволі.
І світ – ідилія сама [6, с.40].

Цю вселенську тюрму заселяють «люди – стовпище моголів», «з кокардами, а серцем голі». Образ голих серцем людей з кокардами на лобі взятий з Шевченкового вірша «Во Іудеї во дні они» (рядок з нього стоїть епіграфом), в якому рабську поведінку продемонстровано на прикладі слуг Ірода. Гукаючи за порятунком до Спасителя, Т.Шевченко констатує:

Та де ж нам тую Матір взяти?
Ми серцем голі догола!
Раби з кокардою на лобі!

Лакеї в золотій оздобі...

Онуча, сміття з помела

Єго величества. Та й годі [8, с.209].

І.Світличний розкриває потаємну душу таких рабів: служіння силі, котра тримається на залякуванні, перетворює людей на бездумну масу, у «ребрах-ґратах» яких б'ються «безвинно-заячі серця». Культ руйнування, посіяний диявольською сутністю влади, знаходить благодатний ґрунт у таких серцях.

У сонеті «Сакля» (цикл «Мефісто-Фауст»), де проступають зародки конфлікту ліричного героя з Мефістофелем, автор трансформує одразу два інтертексти – п'яту дію другої частини «Фауста» Й.В.Ґете та образ саклі з поеми «Кавказ» Т.Шевченка. Історія Філемона і Бавкіді, чию оселю на вимогу Фауста нищить Мефістофель, доповнюється класичною імперською формулою «Нам тільки сакля очі коле». Вочевидь, під саклю автор, як і Т.Шевченко, розуміє духовну оселю, своєрідну скарбницю поневоленого народу, приховані сили якого не дають спокою диктаторам-шовіністам, адже «вона чужа», як і чужими є старці-автохтони, що не дають змогу Ґетевому Фаусту розбудувати свою «мікроімперію»:

Коли вже тих старих посяду

І сам осяду між лип'я?

Воно чуже – і світовладу

Від того ніби трачу я [2, с.426].

Саме останні два рядки Й.В.Ґете І. Світличний використовує як епіграф до свого сонету, в якому намагається зобразити утрачену грань Фаустової душі, пов'язаної з категорією честі й сумління. Підпал, вчинений Мефістофелем, ліричний герой кваліфікує як божевільний вчинок:

З людей і саклі валом валить

Вогонь, і смалятина, й дим [6, с.101].

Розпач від усвідомлення так само переслідує Фауста і в тексті Й.В.Ґете:

Чи ви ж моїх не чули слів?

Не гвалту я – міньби хотів...

...Війнуло вігерцем нічним,

Я чую смалятину й дим...

Непевний вчинок цей спішний! [2, с.431].

Сонет «Сакля» маркує етап безвиході, у якій опиняється натхненна благими намірами людина-реформатор, яка, спокусившись владою, не здатна зупинити механізми репресивної машини.

Суспільний зріз проблеми руйнівного егоїзму І.Світличний вводить як провідний мотив у цикл сонетів «Мефісто-Фауст», який може розглядатися і як цілісний поетичний твір. У ньому фігурує образ посполитих, генеза якого також впливає з Шевченкової життєвої драми, про що сам І. Світличний пише наступне: «Слова про гнилу ковбасу, афористично влучні, стали, як приказка, словами напихати, і ми їх завжди при потребі стосуємо до своїх ворогів, різного роду запроданців, саме в цьому вбачаючи найбільшу їхню актуальність. [...] Шевченко адресує їх не окремим виродкам і навіть не якійсь більш або менш численній суспільній групі – а всьому тому загалові, який він охоплює соціологічне нечітким, але художньо містким словом «люде» [виділення мое – О.В.], – тій масі народу, в яку він раніше так палко вірив, на яку так довірливо і щиро покладався і в якій – у період «Трьох літ» – розчарувався так боляче і жорстоко» [5, с.374-375].

«Посполиті» І. Світличного повторюють поведінку «людей» Т. Шевченка: «А посполиті – малим ситі, / Аби не порожньо в кориті» [6, с.104]. Цей люд докладає усіх зусиль, аби рухати механічний розвиток цивілізації, але в підсумку «ніхто, ніяк, нічим не спинить / Людьми угноений прогрес» [6, с.104]. Як внутрішній крик відчаю звучать слова в «Молитві посполитих»: «Доволі / Сценарних щасть, проектних див!» [6, с.106]. Людина, творена за Божою подобою, втратила зв'язок з трансцендентним, а заміщений ідол трактує її як худобу. Постає тирана-ідола виринає в І. Світличного у монолозі Мефістофеля під назвою «Супермен», де чітко показана зневага до людської маси, трактованої як «мільйони свинопасів». Останнє означення також взяте з художнього світу Т. Шевченка, і увиразнює протиставлення себе безликому і фанатичному загалу: «Коли з-посеред них знайшовся сміливець, що в морду заточив капрала, та ще й у церкві, то він для Шевченка – «один козак із мільйона свинопасів», а ті мільйони – «юродиві!» – тим часом... оголосили юродивим святого лицаря» [5, с.376].

Складну і неоднозначну проблему стосунків Т. Шевченка з Богом і культом І. Світличний вбудовує у цикл «Безбожні сонети», поява яких є логічною в атмосфері тотального насадження атеїзму та лжедуховності. Трагічна безвихідь Шевченкових переживань («Шукаю Бога, а нахожжу /

Таке, що цур йому й казати» [8, с.159]) у дисидента перетворюється у зневіру в приручену комунізмом релігію:

Богів нема. Самі ікони
Сторожа догм, синедріон
Закув Святе Письмо в канон.
Самі попи вже б'ють поклони.
Свята вода – як самогон:
Хто хоче та не дурень, гонить
І дудлить бутлями [6, с.67].

Натрапивши на залишки людяності та сумнів у правдивості фальшивого раю, система державної тоталітарної машини запускає механізм репресивного нищення інтелігента, керуючись зневагою до його життєвої філософії і здатності ставати «на прю з добою» (І. Світличний). Таке паронімічне перефразування «не нам на прю з Тобою стати» з «Кавказу» Т. Шевченка обертає вектор богоборства до подолання «імперії зла», і водночас відриває людину, котра не здалася, від пози виродженого Фауста ХХ століття у сонеті «Рефлексії» [1, с.423]

У такій ситуації людині з просвітленим розумом залишається, на думку обох поетів, шукати аскези. Вірші двох поетів з однаковою назвою «Чернець» прокладають шлях від палкого запалу чесних борців (у Т. Шевченка – козаків, у І. Світличного – дисидентів) до замкнення й усамітнення. Шевченків чернець з його романтичного періоду – це одне з багатьох поетичних втілень самого поета, змушеного жити відірвано від свого кореня і свого покликання. Все, що залишається йому – занурюватися у власну самотність у передчутті кінця:

Бий поклони
І плоть старечу усмирай.
Святе писаніє читай,
Читай, читай та слухай дзвона,
А серцеві не потурай,
Воно тебе в Сибір водило,
Воно тебе весь вік дурило.
Приспи ж його і занехай
Свою Борзну і Фастовщину,
Загине все, ти сам загинеш.
І не згадають, щоб ти знав... [8, с.51]

І. Світличний у подібній ситуації знаходить сили приймати цю долю і вчитися «смирятися» свій порив:

Молись і жди. Молись і вір.
Молись! Молись! Немає миру
В самотині від світу-виру
Й диявольської суєти!
Все та ж одна надія й віра:
У власній плоті вбити звіра
І дух пречистий зберегти [6, с.68].

До цього упокоєння прийшов свого часу і сам Т. Шевченко, який в одному з останніх віршів стверджує:

Не нарікаю ні на кого.
Я сам себе, дурний, дурю,
Та ще й співаючи. Орю
Свій переліг – убогу ниву!
Та сію слово. Добрі жнива
Колись-то будуть. І дурю! [8, с.355].

І. Світличний переймає життєву філософію Т. Шевченка, адже історія неодноразово доводила тривання незламного духу в часі. Тому поет висловлює вдячність Господу за те, що «сподобив / Мене для гарту і для проби / На згин, на спротив і на злам» [6, с.43], у яких дисидент зумів зберегти істину й не посягти жодного «зерна неправди» за собою, як це доводив і Т. Шевченко («Доля»).

Художня і літературознавча грані творчості І. Світличного є взаємопроникними і слугують додатковим ключем для осягнення поетового космосу. Про Т. Шевченка він пише: «Всяка трагічна тема у Шевченка переходить у глибинну ідею протиставлення черствих, безсердечних людей людям чистим і добрим, і саме протиставлення й протиборство є першопричиною найстрашніших людських трагедій» [5, с.355]. Дисидент робить важливу заувагу про те, що трагізм Т. Шевченка для звичайної людини залишається непосильним. У цьому аспекті І. Світличний, попри подібний

досвід переживання внутрішнього зламу й суспільного усамітнення, зумів протистояти драмі. Його твори – це повернення (чи, скоріше, відновлення) справжнього духу Т. Шевченка в добу тоталітаризму і спроба взяти на озброєння потужний смисловий та естетичний досвід класика у протистоянні з нищенням людського в людині.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вешелені О. «Монолітний дуалізм» фаустівської людини ХХ століття в художній інтерпретації Івана Світличного / О. Вешелені // Література. Фольклор. Проблеми поетики. – Вип. 29. Ч. 2. – К. : Твім інтер, 2010. – С. 429–435.
2. Гете Й. В. Вибране / Й. В. Гете. – К. : Грамота, 2005. – 528 с.
3. Добрянська І. Творчість Івана Світличного в українській літературі кінця 50-х-70-х років ХХ століття : [моногр.] / І. Добрянська. – Тернопіль : Астон, 2009. – 184 с.
4. Світличний І. Ґратовані сонети / І. Світличний. – Мюнхен : Сучасність, 1977. – 115 с.
5. Світличний І. Серце для куль і для рим / І. Світличний. – К. : Радянський письменник, 1990. – 581 с.
6. Світличний І. У мене – тільки слово / І. Світличний; упор. та примітки Л. Світличної і Н. Світличної. – Харків : Фоліо, 1994. – 432 с.
7. Секо Я. Проблеми національної ідентичності в творчості українських шістдесятників / Я. Секо // Україна-Світ-Європа : міжнародний збірник наукових праць. – Тернопіль, 2010. – Вип. 4. – С. 110–118.
8. Шевченко Т. Повне зібрання творів : у 12 т. / Т. Г. Шевченко ; [редкол. : М. Г. Жулинський (гол.) та ін.]. – Т. 2 : Поезія 1847–1861. – К. : Наукова думка, 2003. – 784 с.

Summary

Oleksandr Vesheleni

Shevchenko–Svitlychnyi: Poetic Dialogue

The author of the article analyses peculiarities of poetic transformation of T. Shevchenko's artistic world in the poems of Ivan Svitlychnyi. Quotations and allusions of Shevchenko in the «Lattice Sonnets» and literary studies of the heritage of T. Shevchenko are described as a sign of the inner world and the intellectual discourse of an enslaved dissident artist, who maintains an ongoing dialogue with his predecessor.

Key words: T. Shevchenko, I. Svitlychnyi, sonnet, intertextuality, allusion, boundary situation.

УДК 821.161.2–13.09 Шевченко Т.Г. (045)

АЛЛА ВІННІЧУК,

кандидат філологічних наук

(м.Вінниця)

Художня інтерпретація Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка

У статті на матеріалі поеми «Гайдамаки» Тараса Шевченка простежено історичну та художню правду про гайдамацьке повстання 1768 року, що ввійшло в історію України під назвою Коліївщина. Охарактеризовано образну систему твору. Закцентовано увагу на художньому домислі та вимислі письменника.

Ключові слова: *поема, історична правда, художня правда, домисел, вимисел, образ, символ, композиція, сюжет.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією з найдраматичніших сторінок української минувшини є селянське повстання 1768 р., що ввійшло в історію України під назвою Коліївщина та мало на меті звільнити селян від жорстокого польського кріпосництва, здобути національну волю і, що важливо, домогтися утворення «козацької держави» – Гетьманщини. Тому Коліївщина – це вияв державницького устремління українського народу. Відомий історик діаспори П. Мірчук зазначав: «Дейно-політичне обличчя Гайдамаччини проявилось найвиразніше в повстанні 1768 р. Це завдяки тому, що воно від самого початку було ведене під одним, центральним проводом, який швидко оформився як уряд відновленої української держави» [5, с.75]. Саме у вирі Коліївщини – апофеозу гайдамацьких рухів – було проголошено відновлення Гетьманщини з гетьманом Максимом Залізняком на чолі. Івана Гонту всенародно обрали уманським полковником; на Уманщині запровадили козацький лад, поділивши її на сотні. Поразку спричинило втручання росіян. Запрошені російським полковником Гур'євим на бенкет, гайдамацькі керманічі прийшли, не підозрюючи підступу, та були заарештовані, а московити тим

часом громили табір повстанців. Спійманих гайдамаків польські й російські «достойники» піддали жорстоким тортурам у Сербях, Кодні та Києві. За словами П. Мірчука, розправи над гайдамаками є «...назавжди переконливим доказом звірської жорстокості й кровожадності тодішнього польського суспільства...» [5, с.299].

Історична правда про гайдамацьке повстання формувалася довго і важко. Польські історики всуціль перекручували факти, намагаючись показати українських селян, які стали на боротьбу за волю і національну гідність, як «кровожадних коліїв», грабіжників, злодіїв, а Коліївщину кваліфікували не інакше як «уманську різню», «п'яму» в українській історії. Подібна позиція була характерна і для російських «дожовтневих» істориків. У радянський час гайдамацьке повстання трактувалося як таке, що було викликане виключно соціальними, «класовими» причинами. І тільки зрідка міг майнути вислів, що чинником повстання був не тільки соціальний, а й національний гніт.

Формування цілей статті... Мета цієї публікації – на конкретних прикладах проілюструвати художню інтерпретацію Коліївщини в поемі «Гайдамаки» Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу... Своє бачення подій Коліївщини висловлювали письменники, зокрема, Тарас Шевченко, який 1841 р. написав найбільший свій поетичний твір «Гайдамаки».

Задум написати широке епічне полотно про Коліївщину виник ще 1839 р., невдовзі після викуплення з кріпацтва; розділ «Галайда» з них був надрукований 1841 р. в Гребінчиній «Ластівці», а наприкінці того ж року цензор П. Корсаков, зробивши багато вилучень, нарешті дозволив немало покалічений текст до друку.

Готуючись до втілення ідеї, поет намагався згадати та прочитати все, що стосувалося Коліївщини. Автор ґрунтовної монографії про «Гайдамаків» М. Гнатюк зазначав: «У процесі роботи над поемою Т. Шевченко знайомився з працями тодішніх російських і польських істориків» [2, с.143]. Цілком ймовірно, що поет читав у рукописі «Сказание о Колиивщине» М. Максимовича. Знайомлячись із цією працею, митець не міг не звернути увагу на список опрацьованої автором при написанні книги літератури, а в зв'язку з цим, очевидно, і перечитати її. Серед зазначених джерел: а) народні пісні і перекази, розповіді старих людей; б) «Історія про Унію» М. Бантиш-Каменського (1805); в) рукописні мемуарні матеріали, написані В. Кребс, П. Младановичем; г) виписки справ Кодненського костюлу; д) повість М. Грабовського «Коліївщина і степи» та ін. Також Т. Шевченко був знайомий з «Историей Новой Сечи или последнего Коша Запорожского» А. Скальковського, про що свідчить його реакція на працю у вірші «Холодний яр»:

Гайдамаки не воины –

Разбойники, воры.

Пятно в нашей истории...

Брешеш, людоморе! [7, с.296].

Сам же Т. Шевченко звернення до теми Коліївщини пояснював спогадами з дитинства, насамперед розповідями діда Івана. Він навіть говорив, що не читав нічого з історичних розвідок про гайдамаччину.

Пому «Гайдамаки» схвально зустріли українські митці. «Ну, вже так що порадували Ви нас своїми «Гайдамаками!» – писав Т. Шевченкові у листі від 29 квітня 1842 року Г. Квітка-Основ'яненко. – Як кажу: читаеш та й облизуєшся. Якраз к Великодню прислали Ви свою нам писанку... Як такого добра не хвалити?» [5, с.24].

У творі чітко простежуємо дві сюжетні лінії: визвольної боротьби, тобто концептуально-історична сюжетна лінія, та історично-художня лінія – життя Яреми Галайди.

Центральна сюжетна лінія охоплює в часовому художньому просторі півроку, тоді як Коліївщина тривала всього місяць. Т. Шевченко вводить образи керівників народного повстання – Максима Залізняка та Івана Гонту.

Як свідчать історичні джерела, Максим Залізняк був родом з містечка Медведівки на Чигиринщині. Ще підлітком опинився на Запорожжі, де пробув чотирнадцять років. У тридцять років став послушником спочатку Жаботинського, а потім Мотронинського монастирів. Причини переходу в табір повсталих не встановлені. Очолив визвольну боротьбу, обравши для табору повсталих місцевість, яка називалась Холодний Яр. Максим Залізняк намагався створити військо за зразком козацького, а його виважена політика породила в народі віру, що козацчина повертається, що є можливість відновити соборну вільну Україну.

Стосовно прототипу образу Івана Гонти, то в поемі мають місце певні неточності та авторський художній домисел.

Іван Гонта був вільним селянином з села Росішок, яке належало польським магнатам Потоцьким. Він служив надвірним козаком, а потім став керувати сотнею, і, як зазначає історик

Д. Дорошенко, «... за свою службу дістав від Потоцьких два села (Орадівку й Росішки), які давали йому великий як на той час дохід. Він став ніби зовсім шляхтичем, зв'язаним своїми службовими й економічними інтересами з шляхетською верствою» [3, с.258].

У травні 1768 року гайдамацький загін під проводом Максима Залізняка та сотня надвірних козаків на чолі з Іваном Гонтою об'єдналися, підступили до Умані і здобули його штурмом. «Тридцять годин одбивалася шляхта, але нарешті не встояла проти величезної сили гайдамаків, і вони увійшли в город...» – описує відомий історик М. Аркас [1, с.316]. «Уманська різанина» відповідає картинам Т. Шевченка. Безсумнівно, поет зображував побоїще й бенкет інтуїтивно, але його інтуїція виявилась досить пророчною:

*...Серед базару,
В крові, гайдамаки ставили столи... [7, с.108].*

Виписуючи образ Івана Гонти, Т. Шевченко вводить в поему сцену його розправи над власними синами:

*Мої діти – католики...
Щоб не було зради,
Щоб не було поговору,
Панове громадо!
Я присягав, брав свячений
Різати католика [7, с.124].*

Історичні факти свідчать, що вбивство І. Гонтою дітей, взагалі було неможливе з кількох причин: у сім'ях з різним віросповіданням дочки унаслідували віру матері, сини – батька; окрім того, в І. Гонти, на час повстання, був один вже дорослий та одружений син.

Гонта у Т. Шевченка – це найтрагічніший образ патріота, який вбиває своїх дітей заради майбутнього України. У творі зворушливо передано картини похорону дітей. Битий горем, він поніс у поле два трупи, викопав «свяченим» яму, поклав їх туди, накрив очі китайкою і тяжко заплакав. Повернувшись до повстанців, Гонта ще з більшим завзяттям карає ворогів за Україну, за дітей, за своє нещастя.

Найяскравішим представником повсталого народу у поемі виступає Ярема Галайда. Це не історичний, а узагальнений образ рядового гайдамаки, учасника Коліївщини. За допомогою образу Яреми поет розкриває причини участі в повстанні широких народних верств. З цього погляду характерна сцена зустрічі й розмови Залізняка з Яремою. З'ясовується, що у повстанця навіть прізвища немає. Щоб записати в реєстр, Залізняк пропонує назвати його то Голим, то Бідою і, нарешті, зупиняється на прізвищі Галайда (рос. Бродяга).

Показ особистого життя Яреми органічно зливається з головною сюжетною лінією поеми – боротьбою всього народу. Уже початок розділу «Галайда» свідчить про те, якою була доля наймита. Розправити крила, по-новому подивитися на світ, відчутти себе господарем становища Ярема зміг тільки під час повстання, де розкрилися його нові риси Яреми: героїзм, відданість народові. Особиста кривда (вбивство титара і викрадення Оксани) посилює ненависть повстанця до ворогів, додає завзяття у боротьбі. Йому вдається врятувати Оксану, відвезти її в Лебедин. Там він і одружується з нею, але залишає дружину і поспішає до гайдамаків, чим підкреслює відданість боротьбі проти ворога.

Образ Яреми становить певний етап у поезії Т. Шевченка. Якщо раніше подібні персонажі (сироти) тільки страждали, терпіли, виливали свою журбу, то Ярема знаходить свою долю в таборі повстанців, піднімається на боротьбу проти гнобителів. У поемі виведено образ кобзаря Волоха – співця який виражає погляди і прагнення народу. Репертуар його дуже широкий. У своїх піснях Волох прославляє боротьбу, яку вів народ у минулому проти турків і татар, польської шляхти. Його пісні звернені не лише у минуле. Він оспівує і сучасну йому боротьбу, учасником якої є і сам. З'явившись у поемі за кілька годин до початку повстання, кобзар супроводить гайдамаків у боях, співає їм пісні, надихаючи на подвиги. Образом кобзаря Шевченко підкреслює зв'язок поезії з життям і боротьбою народу, велику силу пісні, здатної запалити на подвиг.

Образ Волоха реалістичний, взятий із дійсності. Участь народних співців у повстанні 1768 р., котрі виконували роль натхненників, підтверджуються історичними даними. Волох із «Гайдамаків» був типовий для того часу.

У поемі «Гайдамаки» відтворено історичні події, тісно пов'язані із Шевченковою сучасністю, про яку безпосередньо йдеться у розділі «Треті півні», де висловлюється незадоволення поета пасивністю народних мас, покорою панам. Прославляючи минуле, Шевченко звертається до сучасників з гірким докором за їх пасивність. З боєм у серці він говорить, що нащадки гайдамаків забули героїчну боротьбу в минулому, не знають навіть, де Гонти могила. Тепер в Україні «кат панує, а їх не згадають». Пасивність широких мас та відсутність будь-якого руху.

Отже, головне завдання поеми – відображення у свідомості читача цілісної образної картини гайдамацького повстання, яка б сприяла вихованню гордості за історичне минуле України, особливо до тих її сторінок, які засвідчують волелюбність народу, його готовність виборювати свою незалежність, відстоювати власну національну гідність.

Список використаних джерел і літератури:

1. Аркас М. Історія України-Русі / М. Аркас. – К. : Вища школа, 1993. – 414 с.
2. Гнатюк М. Поема Т. Г. Шевченка «Гайдамаки» / М. Гнатюк. – К. : Художня література, 1963. – 174 с.
3. Дорошенко Д. Нарис історії України / Д. Дорошенко – К. : Глобус, 1991. – 349 с.
4. Листи до Тараса Шевченка. – К. : Наукова думка, 1993. – С. 5–33.
5. Мірчук П. Коліївщина: гайдамацьке повстання 1768 року / П. Мірчук – Нью-Йорк, 1973. – 319 с.
6. Смілянська В. Структура і смисл: спроба наукової інтерпретації поетичних текстів Тараса Шевченка / В. Смілянська – К. : Вища школа, 2000. – 208 с.
7. Шевченко Т. Кобзар / вступ. ст. О. Гончара ; приміт. Л. Кодацької. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.
8. Яременко В. Історіософський зміст Шевченкових «Гайдамаків»: (до 170-річчя виходу поеми) / В. Яременко // Український історичний журнал. – 2011. – № 2. – С. 158–179.

Summary

Alla Vinnichuk

Artistic Interpretation of Koliivshchyna in the Poem «Haidamaky» by Taras Shevchenko

Historical and artistic truths about the Haidamaks' rebellion in 1768, known in the history of Ukraine as Koliivshchyna have been traced in the article based on the material of the novel «Haidamaky» by Taras Shevchenko. The system of the characters has been described. The main attention has been paid to the writer's artistic speculation and fiction.

Key words: *novel, historical truth, artistic truth, speculation, fiction, character, symbol, composition, plot.*

УДК 821.161.2–3.09(045)

ОКСАНА КОСТЕНКО,
методист
(г.Хмельницький)

**Герой и концепция адресата в прозе
(украинский и осетинский периоды творчества Варвары Чередниченко)**

В статье проанализированы жизненный и творческий путь Варвары Чередниченко, в частности, в период, когда писательница проживала в Осетии. Охарактеризованы произведения, написанные на протяжении пребывания Варвары Чередниченко на Украине и за ее пределами. Талантливая писательница, сильная женщина, которую не сломили жизненные трудности и которая продолжала творить в трудные времена. Акцентировано внимание на переводческой деятельности Варвары Чередниченко, в частности, с грузинского языка – рассказ «Кодон» Я.Лисавили, с осетинского языка - рассказ «Охотники» А.Коцбиты и подборку из осетинского фольклора под названием «Абрек с Гуд». Многочисленные исследования Варвары Чередниченко в области литературы, посвященные Тарасу Шевченко и Архиппу Тесленко.

Ключевые слова: *Варвара Чередниченко, переводческая деятельность, творчество, «Осетинские рассказы», Чермен Бегизов, концепция, образ.*

Постановка проблемы в об щем виде... Варвара Ивановна Чередниченко родилась в Киеве 4 (16) декабря 1896 года в семье рабочего-революционера, вынужденного в поисках заработка переехать сначала в Екатеринослав, затем – после событий 1905-го – в Москву. Варвара мечтала постичь достойное образование, едет в Киев, где зарабатывает на жизнь тем, что служит в хозяйственной конторе Александровской больницы, и в 1913 году становится студенткой Фребелевского института – женского педагогического учебного заведения (окончила историко-филологический факультет Высших женских курсов. Перед тем, в Москве, имея за плечами 13 лет, начала печатать рассказы на русском языке в журналах «Копейка», «Думы народные» (1909-1910). В 1912 г. шестнадцатилетняя Варвара публикует в журнале «Днепровские волны» рассказы «Пошутил» [11], «Трофим» [12].

В Киеве родилась первая книжечка для дошкольников «Дзинь-бом!» – на украинском языке переиздавалась шесть раз. Она гордилась ею, первой книгой для литературного чтения. Радовалась и брошюрой, в которой затронуты проблемы воспитания дошкольников - «Защита для крестьянских деток летом». В.Чередниченко как педагог напечатала еще одну методическую работу «Детская изба» [6, с.68]. Методическое пособие сопровождается предисловием автора. В ней есть такие разделы: Задачи и принципы современного дошкольного воспитания; Центральная «Детская изба»; Центральный музей дошкольного воспитания; Обстановка и оборудование образцового «Детской избы» и его значение в деле воспитания; Вопросительный листочек при поступлении ребенка в дошкольное учреждение; Указатель материалов, необходимых для дошкольных учреждений; Защита в городе; «Детская Изба», или защита на селе; Крестьянская летняя защита; Управление «Детской Избой» или защитой; Как наблюдать за детьми; Программа дневника дошкольнице; Примерное ежемесячное осведомление заведующей «Детской Избы»; К выставке детских работ; аптечка; Указатель литературы: а) Дошкольное воспитание; б) Эстетическое воспитание; в) Детские сады; г) Физическое воспитание; д) Психология ребенка; е) Нервные и дефективные дети; ё) Влияние ячейки на воспитание детей; ж) Практическая работа в дошкольных учреждениях; з) Сказания; походы и песни; Пособия для украинских дошкольниц; Книги для детей дошкольного возраста; Рисунки по естествознанию; Рисунки из жизни украинских детей. В работе использован опыт педагогов-воспитателей Украины и России в организационных вопросах дошкольного дела, особенно в подготовке педагогов дошкольного воспитания. Характерно, что книга не потеряла своего значения и сегодня. Под псевдонимом Буки-Аз В.Чередниченко ещё написала педагогическую статью «Труды учащихся высших школ».

Формирование целей статьи... Цель нашей статьи – раскрыть творческий путь писательницы в Украине и за её пределами, сакцентировав внимание на переводческой деятельности.

Изложение основного материала. В 1926 году она печатает отдельной книгой рассказ «Что случилось с тетей Зорянской?» [13]. Перед этим, в 1925 г. Чередниченко написала первую историко-революционную повесть «Тетрадь Софии Сояшник за 1905 год», где в форме дневника четырнадцатилетняя девушка анализирует события Первой русской революции. Повесть адресована юным читателям. Центральный персонаж – дочь Екатеринославского рабочего железнодорожных мастерских записывает в свой дневник события и факты, наиболее для нее близки и интересны: жизнь семьи, поведение отца-революционера, бабушки и матери, которые пытаются оградить детей от политики, свое пребывание в чигиринском женском монастыре, школьные будни, деятельность школьной общины и др. В предисловии к книге Варвара Чередниченко отмечает, что «произведение построено на действительной жизни и событиях города Екатеринослав. Героями являются подростки и юноши из рабоче-ремесленных слоев населения, которых задела своим крылом революция 1905 года». И далее продолжает, что «подрастающее поколение в своих гражданско-политических стремлениях и деятельности было оставлено самим себе без определенного руководства. «Тетрадь ... « – это попытка изобразить жизнь того времени со всеми его особенностями» [11, с.126].

Хороший знаток детской психологии, Варвара Чередниченко показала, как в течении одного года меняется мировоззрение главной героини – четырнадцатилетней Софии Сояшник, обучающейся в женском четырехклассном училище. Писательница не зря выбирает такой возраст для своей героини, ведь это – возраст ранней юности. Как известно, в этот период человек самоопределяется, выбирает свой жизненный путь, это период перехода от зрелости физической к зрелости социальной. Характер Софии формируется под влиянием окружения: отношений в семье, среди сверстников, в общении между членами школьной общины. Важную роль в формировании мировоззрения девушки играют общественные события, о которых она узнает от взрослых.

София уважает своего отца, который имеет наибольшее влияние на формирование характера дочери, ее убеждений. Девушке нравится его решимость, стремление помочь рабочим улучшить свою жизнь. Она хочет быть достойной своего отца и тоже мечтает стать революционеркой, даже полностью не понимая значение этого слова. Именно по мнению отца она ориентируется в своих поступках. Важнейшим для девушки был тот момент, когда отец назвал ее старшей в семье и «в случае чего, ты должна порядок наводить в семье!». С гордостью девушка воспринимает эти слова. «Мне было страшно и радостно. Страшно за отца и радостно, что он на меня возлагается и мне доверяет» [10, с.72]. Сквозной в произведении проблема воспитания, сохранения самобытной культуры, ведь одной из главных задач воспитания В.Чередниченко считала воспитание сознательного гражданина. Девушка не боится вступать в противоречие со взрослыми, делает осознанный выбор в соответствии со своими жизненными убеждениями и отстаивает свою точку зрения.

Новым этапом в творчестве писательницы стало произведение «Веселая компания» (1928), адресовано подросткам и написанное в жанре реалистично-авантюрной приключенческой повести [9]. В предисловии к первому рассказу «Семь товарищей», открывающей сборник, автор отмечает, что «два года назад (1925) я очень увлеклась прекрасным произведением Жюль Ромена «Приятель» и начала было переделывать эту веселую историю для подростков. Первый рассказ, а именно «Семеро товарищей», является следствием моего упражнения. На большее у меня не хватило умения, и последние рассказы этой повести уже ничем не родственные с произведением выдающегося французского писателя» [9, с.3]. В начале произведения знакомимся с семьей товарищами – членами веселой компании: Тихон, Борис, Марко, Леся, Илько, Татьяна, Ефим. Все они чрезвычайно одаренные: изобретатель, поэт, музыкант, художник и пр.. Автор подает подробные описания внешности подростков. С их общения видно, что это действительно сплоченный коллектив. Герои рассказа – дети, выполняют свою ежедневную работу: классные доклады, изобретения, музыка, стенгазеты, целая куча повседневных деталей, известных каждому школьнику. Но этот быт вставлен в плетение таинственно-авантюрного сюжета: на чердаке семиэтажного дома коллектив разоблачает картину неизвестного художника. Картина эта чуть ли не на глазах исчезает бесследно. На материале таинственного автор везде придерживается глубоко реалистического подхода к вещам, она избегает мистики, неоправданной фантастики. Повесть «Веселая компания» имеет несомненно новаторский смысл: функции атрибутов приключенческого произведения (лесов, чащ, пещер) здесь берут на себя реалии большого города (многоэтажные дома, темные коридоры, таинственные крыши и т.д.). Обычные городские дети открывают в повседневной жизни широкий мир чудес. Именно через возможности приключенческого элемента писательница разносторонне раскрыла внутренний мир ребенка. Особое значение имеет изображение домашнего микроклимата. Автор снова и снова подчеркивает, что формирование личности ребенка происходит в первую очередь в семье. В разных семьях воспитываются дети, но каждый из товарищей уважает своих родителей, стремится стать лучшим. Прозаик стремится донести до читателя проверенные временем общечеловеческие истины, которые составляют основу христианской морали, тесно сопряженной с философской концепцией сердца.

И образы взрослых в повести несут важную идейную нагрузку. Положительных персонажей писательница вводит в канву повести с целью раскрытия идеи преемственности поколений. Отрицательные персонажи, с которыми сталкиваются дети, побуждают их к поискам выхода из сложных ситуаций. В изображении юных героев В. Чередниченко учитывает возрастные особенности своих персонажей и адресатов произведения. Историко-авантюрная форма произведения помогает автору заинтересовать ребенка, что является важным моментом для детской литературы – не превратить сочинение на нотацию, найти подход к определенной возрастной группе и передать собственные установки.

Десять лет (1928-1938) В.И.Чередниченко живет в Осетии, куда уехала вместе с мужем-писателем Чермен Бегизовим. Возможно, ее отъезд на Кавказ и помог ей уцелеть в пору массовых репрессий в Украине, которые выкосили многих знакомых коллег. Но от дальнейшего остракизма это не спасло. Писательское объединение «Плуг», его общая линия были объявлены неправильными, враждебными, а само объединение – местом, «где воевали замаскированные националисты» [1, ел.ресурс]. Она быстро адаптировалась на новой земле. Изучила осетинский, а затем и грузинский языки. Начав с детских книг, через год-другой активно участвует в литературной жизни Грузии, перекладывая на украинский и древние легенды Кавказа, и произведения из текущей жизни своих новых коллег. Вскоре в Украине вышла книга «Осетинские рассказы» с предисловием-очерком В.Чередниченко «Современная Осетия». На I Всесоюзный съезд советских писателей она была делегирована от Грузии.

Одной из лучших в творчестве украинской писательницы стал сборник «Жужиль». Он вышел в Харькове уже после ее отъезда на Кавказ и объединил четыре новеллы. По сути, это не новеллы – два рассказа и две повести. Совершенно разные и по жанрам, и по манере написания, и по содержанию. Фрагмент «С недописанного романа» действительно похож на модные тогда производственные эпопеи; с элементами детектива - «На операционном столе»; эротический роман, как бы мы сказали сейчас, напоминает маленькую повесть «Евпатория»; четвертая, собственно новелла «Пат и Паташон» – был о курортной встречи зятя пролетарского происхождения с тещей – бывшей «княгиней» в замужестве. Я, признаюсь, прочитала на одном дыхании. Произведения интересны для современного читателя. Сколько колоритных образов, метких, точных наблюдений, писательских раздумий! «... В первом тысячелетии Русь имела Владимира, который насильно сделал Русь христианской страной, а второе тысячелетие подарило другого Владимира. Он насильно сделал ее коммунистической ...» [1, ел.ресурс].

10 октября 1930 г. в городе Цхинвали состоялся съезд писателей Осетии, на котором председателем республиканского Союза выбрали Бегизова. Писательница свои переводные произведения направляет для печати в Украину. Так, общественно-политический «Литературный журнал» (выходил в 1936-41 гг.) опубликовал в ее переводах рассказы осетинских и грузинских писателей: с грузинского языка – рассказ «Кодон» Я.Лисашвили, с осетинского языка – рассказ «Охотники» А. Коцбиты и подборку из осетинского фольклора под названием «Абрек с Гуд». Профессор Лада Коломиец резюмирует: «Отдельного внимания заслуживает сборник «Осетинские рассказы», вышедший в переводе Варвары Чередниченко в 1931 г. (Харьков-Киев). В сборник вошли рассказы «Охота на туров» К.Хетагурова, «На поле битвы» А.Джатијева, «Тяжесть жизни» Ц.Гадиева и другие. Интересный переводческий труд Варвары Чередниченко из западноевропейских языков. Особенно урожайным на издание ее переводов был 1929 год, когда отдельно вышли: рассказ «Маленькая Иудифь» ирландского поэта, прозаика, драматурга и критика Джорджа Мура, роман «Дело Мавриция» выдающегося немецкого писателя еврейского происхождения, реформатора немецкого романа Якоба Вассермана (Киев: «Культура»). Тогда же вышли в свет и рассказы К.Клебера «Женщины» (Харьков: «Украинский рабочий»), которое тоже было переиздано 1931 в «Лиме», однако имени переводчика в этом издании уже не отмечали» [3, ел.ресурс]. Пребывая в Южной Осетии, Варвара Чередниченко популяризирует творчество Тараса Шевченко, переводит отдельные стихи на осетинский язык. На этом же языке напечатала исследования «Тарас Шевченко и Коста Хетагуров» (1936).

В Осетии прозаик напишет свой тонкий, лирический и достоверно документальный рассказ о Архипе Тесленко, творчество и жизнь которого знала в совершенстве. Еще в Полтаве в годы гражданской войны готовила к печати его четырехтомник. Вот так и родилась художественно-биографическая проза. В периодике и раньше выходили очерки и статьи о Тарасе Шевченко, затем Лесе Украинке, Иване Манжуре, Михаиле Максимовиче, Ольге Кобылянской, Наталии Кобрынской, Иване Мартосе, Дмитрие Яворницком и др. Через сорок лет в одном томе «Избранные произведения» [8] было собрано ее лучшее наследие этого жанра. «Последний листок» – о Тесленко, «История одного стихотворения» – о Лермонтове, повести в «Картезианском монастыре» – о Жорж Санд и Шопене, «Под одним плащом» – о Пушкине и Мицкевиче. Правда, последние были написаны в Киеве, куда вернулась в 1938 году после «неудачного», как оказалось, замужества. И наверное, после того, как прошел страшный 1937-й год [1, ел.ресурс].

Ведь осенью 1937 года мужа В.Чередниченко арестовали, а в 1938-м расстреляли как осетинского «буржуазного» националиста. В том же году писательница вернулась в Киев. Жила в доме «Ролит» (ныне «дом писателей» на улице Б.Хмельницкого), где имела кооперативную квартиру на первом этаже под №1. Устав от «товарищеской критики», как указывает профессор В.Мацько [5, с.11], в знак протеста 22 апреля 1949 года писательница ушла в небытие. С 1971 г. произведения ее не переиздавались.

В итоге, исследуя произведения, видим, что В.Чередниченко была писательницей широкого творческого диапазона. В тоже время, анализируя концепт детства в творчестве прозаика, четко видим связь «детской» литературы с литературным контекстом своего времени, что обуславливает специфику функционирования образа ребенка и мотива детства. Изображая героев, В.Чередниченко не обходит их социального статуса, образа жизнедеятельности, отношения со взрослыми. Но, прежде всего, писательница углубляется во внутренний мир ребенка, его моральные интересы, восприятие взрослого мира, дает возможность классифицировать «детские» произведения как психологическую прозу. Произведения В. Чередниченко для детей дают основания говорить о ней как о тонком знатоке детской психологии, художественно одаренной личности, для которой возрастная психология является объектом углубленного интереса. Главным объектом наблюдения писательницы является процесс постепенного развития и формирования характера героев. Таким образом, форма существования личности сопровождается проникновением автора в мир переживаний и произведение наполняется двумя биографиями героя: бытовой с описанием событий его жизни и духовной, с анализом внутреннего состояния. Для каждого чувства или психологического состояния своих героев В. Чередниченко подбирает такие средства художественного изображения, которые должны отчетливо воспроизвести коллизии детской души. В своих произведениях прозаик моделирует психологическую перспективу роста ребенка. Особенность художественного изображения мира ребенка заключается в том, что В. Чередниченко раскрывает его внутренний мир в кризисные моменты жизни, передает психологическое состояние ребенка в сложной для нее ситуации, которая заставляет делать непростой выбор, понять себя, познать новые грани своей личности.

Список использованной литературы и источников:

1. Блажко Элеонора. Реабилитированные книги / Элеонора Блажко [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://gazeta.zn.ua/CULTURE/reabilitirovannye_knigi.html
2. Институт рукописей ЦНБ имени Вернадского (Киев). – Ф. 1. – Ед. хр. 34955. – Л. 1.
3. Коломиец Л. В. Малоизвестные страницы украинского художественного перевода 1920-30-х годов, созданные женщинами / Л. В. Коломиец [Электронный ресурс]. – Режим доступа : http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/lits/2012_35/342_348.pdf.
4. Луценко Иван. Тарас Шевченко и Осетия / Иван Луценко, Иван Братусь [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://schewtschenko.narod.ru/osetai.htm>.
5. Мацько В. В знак протеста / Виталий Мацько // Слово Просвиты. – 2006. – 14–20 дек. – С. 11.
6. Чередниченко В. Детская изба: Советник организации и управления учреждений детского воспитания / Варвара Чередниченко. – Х. ; Полтава: Всеукр. гос. изд-во. [Четвёртой советов. печать.], 1921 – Ч.1. / [Предис. авт.]; Худож. работы произведено по рисункам Ивана Даниловича Бутника. – 68 с.
7. Чередниченко В. Очерк истории одного произведения («В воскресенье рано зелье копала» Ольги Кобылянской) / Варвара Чередниченко. – Плужанин. – 1927. – № 8. – С. 49–52.
8. Чередниченко В. Избранные произведения / Варвара Чередниченко. – К. : Днипро, 1971. – 600 с.
9. Чередниченко В. Веселая компания / В. Чередниченко. – Х. : ДВУ, 1928. – 256 с.
10. Чередниченко В. Тетрадь Софии Сояшник за 1905 / В. Чередниченко. – Х. : Красный путь, 1925. – 126 с.
11. Чередниченко В. Пошутил / В. Чередниченко // Днепровские волны. – 1912. – № 11–12. – С. 7.
12. Чередниченко В. Трофим / В. Чередниченко // Днепровские волны. – 1912. – № 4. – С. 10.
13. Чередниченко В. Что случилось с тетей Зорянской? / В. Чередниченко. – Х. : ЮНСЕКТОР, 1926. – 36 с.

Summary

Oksana Kostenko

Hero and the Concept of Addressee in Prose (Ukrainian and Ossetian periods of Creative Work of Varvara Cherednychenko)

This article analyzes the life and career of Varvara Cherednychenko, particularly the time when the writer lived in Ossetia. The works that were written during the stay of Varvara Cherednychenko in Ukraine and abroad have been characterized. Talented writer, a strong woman who was not broken by life difficulties and who continued to work in difficult times. Attention is focused on the translation work of Varvara Cherednychenko, particularly from the Georgian language - story «Codona» by Ya.Lisashvili, from Ossetic language - story «Hunters» by A.Kotsbity and selection of Ossetian folklore entitled «Abrek from Hud». Numerous studies of Varvara Cherednychenko in the sphere of literature are dedicated to Taras Shevchenko and Arkhipp Teslenko.

Key words: *Varvara Cherednychenko, translation activities, creativity, «Ossetian stories», Chermen Behizov, concept, image.*

УДК 929-051 Шевченко Т.Г.(477):821.161.2-1.09 Забаштанський В.(045)

ВІКТОР КРУПКА,

*кандидат філологічних наук
(м.Вінниця)*

Постать Тараса Шевченка у життєтворчості Володимира Забаштанського

У статті розглянуто художній світ Володимира Забаштанського, що своїми витоками сягає Шевченківської традиції. З'ясовано, що постать Тараса Шевченка є першорядною мистецькою домінантою поезії Володимира Забаштанського, оскільки саме завдяки творчим постулатам його генія, в осерді яких лежать громадянсько-етичні імперативи, формувалася життєтворчість поета-шістдесятника.

Ключові слова: *кобзар, образ, міф, идеологема, концепт, світоглядна еволюція.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Однією із світоглядних засад шістдесятництва є сакральне сприйняття історичної пам'яті як оберегів нації. В осерді історичної пам'яті українського народу, зокрема і для цього покоління, перебуває постать Тараса Шевченка, чия позачасова присутність, навіть наскрізність у національному діахронному вимірі, детермінованому українством, дозволяє послуговуватись його міфом, який В. Пахаренко означив як «...набагато складніший і різногранніший, аніж народно-кобзарський, бо творився незрівнянним генієм і зі значно багатшого матеріалу (не лише з української культурно-історичної спадщини, а й з Біблії,

античної та новочасної європейської історії й мистецтва)» [3, с.44]. Джерелами гіперкультурницького прочитання образу Шевченка, на думку В. Смілянської, є «поєднання образу автора (ліричного героя й автобіографічного наратора) та реальної постаті письменника з його цілковито замкнутою на служінні Україні, злиною з нею власною долею» [5, с.29], що, таким чином, дозволяє представити його співцем, кобзарем.

Непересічність Володимира Забаштанського як людини, митця, громадянина лежить у двох взаємозалежних площинах, двох домінуючих аспектах: індивідуальному і національному. Психологічний портрет поета синтезує ці два рівні, розкривається крізь призму долі, моделюється екзистенційним аспектом фатуму.

Безглузда трагедія на порозі вісімнадцятиріччя призвела до раптового виникнення нової реальності, що в свою чергу заклала систему кодів у становлення та розвиток його творчого обдарування. Упродовж десятиліть поет витворював такий життєтворчий автопсихокомплекс, основними рисами якого стали непогора долі, унікальна сила волі, бажання стати не просто повноправним, а й корисним громадянином суспільства, тобто зреалізуватись у всіх можливих особистісних аспектах.

Відсутність рук (неможливість повноцінної дії) і відсутність зору (неможливість повноцінного сприйняття) занурюють В. Забаштанського у складну систему національно значущих світів, де спочатку підсвідомо, а згодом і аперцептивно ідентифікує себе *кобзарем* – носієм національних цінностей.

Формування цілей статті... Мета розвідки – окреслення художньо-світоглядної домінуючої Тараса Шевченка у життєтворчості Володимира Забаштанського. Варто також відзначити, що цю проблему спорадично було порушено в статті «Мій Бог – Шевченко» (Тарас Шевченко і його літературні традиції у творчості Володимира Забаштанського), проте тут постать Тараса Шевченка розглядалася лише в творчому аспекті. Наразі актуальним буде дослідження, яке дасть змогу простежити роль Тараса Шевченка у світоглядній творчій еволюції Володимира Забаштанського.

Виклад основного матеріалу... Насамперед відзначимо, що кобзарі, як своєрідні характерники, перебувають в стані, який можна назвати «між двома світами», що й характеризує їх, як людей особливих здібностей. Так, у Тараса Шевченка читаємо:

*Сивий ус, стару чуприну
Вітер розвіває;
То приляже та послуха,
Як кобзар співає,
Як серце сміється, сліні очі плачуть...
Послуха, повіє...
Старий заховавсь
В степу на могилі, щоб ніхто не бачив,
Щоб вітер по полю слова розмавав,
Щоб люде не чули, бо то Боже слово,
То серце по волі з Богом розмовля,
То серце щебече Господню славу,
А думка край світа на хмарі гуля («Перебендя», [6, с.41]).*

Тут шевченківський кобзар – своєрідне втілення образу самого Тараса Шевченка, «народного кобзаря, хранителя історичної пам'яті (з його варіантом – народним оповідачем), і романтичного біблійного пророка (з його варіантами – юродивого, апостола, праведника, мученика)» [4, с.31]. Для нього характерним є особливий вплив колективного підсвідомого як сфери прояву первинного взаємозв'язку «архетипу» і «менталітету» в співвідношенні з глибокими історичними пластами людської свідомості. Постійний рух у людській свідомості таких елементів психіки призводить до того, що незрячий кобзар за покликом Бога, пращурів та власного еґо стає співцем духовно-національного буття українського народу.

Власне, це дає підстави говорити, що і В. Забаштанський відчував свій зв'язок не тільки з кобзарями як національними співцями, а й Тарасом Шевченком, про що він сам задекларував. Життєтворча сентенція «Мій Бог – Шевченко!», по суті, є мистецьким кредо митця і пояснює його зв'язок з геніальним українським письменником.

Завдяки власній «Я-ідентичності» (І.Гофман) поет еволюціонує, поступово звільняючись від догм тоталітаризму та приходячи до національно-гуманістичного міфу – міфу Тараса Шевченка. Поет, для якого конструктивність особистісного самовияву, тобто вчинку як морального визначення, стала сенсом життя, прагнув мати духовно-громадянський ідеал, який би відволікав від особистісних проблем і формував його «персону» (К.Г. Юнг), завдяки чому він був би затребуваний соціумом («Йду з людьми, забуваючи, горе і муки...»). Міф Т. Шевченка накладався

на ідеологеми Павки Корчагіна, поступово витісняючи її, оскільки мав певні спільні риси первинних мотиваційно-вольових проявів та устремлінь. Це дозволяло тимчасово співіснувати вказаним міфологемам на зрілому етапі еволюційного розвитку В. Забаштанського. Також їх споріднюють і мотиви мучеництва, оскільки відчай, розпач існують поряд із цілеспрямованістю, бажанням довести самому собі спроможність подолати будь-які психічні та фізичні перешкоди. Постійна боротьба із собою і суспільством відбувається у муках.

Кобзар – онтологічно й аксіологічно визначальна домінанта творчості Т. Шевченка, одне із центральних понять його мистецької системи, одне з надбань, завдяки яким Шевченко як творець художніх, ментальних, моральних цінностей входить до національної духовної скарбниці, а подекуди і впливає на неї. В аспекті інтерпретації класичного міфу про втрату пам'яті і її набуття можна розглядати специфіку такої складової структури образу кобзаря, як його функціонування як медіатора, тобто посередника між різними аспектами духовної сфери в часопросторовому континуумі. Таке надчутливе проникнення вкорінене у фольклор, спирається на історичну традицію, яка вмотивовує звернення митця, мудреця до учнів, ширше – слухачів, реципієнтів.

Тарас Шевченко й сам звертається якщо не прямо, то опосередковано, до братів, земляків тощо – до тих, хто говорить з ним спільною мовою, прагнучи перетворити тих, хто може зрозуміти, на adeptів ідеї служіння Україні. Ключовим для декодування образу тут є саме слово «служіння», що пролонгується на зіставлення тружденного життя Кобзаря з апостольським служінням, на що звернув увагу і В. Забаштанський:

Коли боролися укази й молитви

Зі мною, як з тринадцятим апостолом («Думи Шевченка. 4. Перед кончиною», [1, с.295]).

Кобзар в широкому розумінні – носій народної пам'яті що акумулює зв'язок між поколіннями. Класичний образ рапсода переважно включає як першоелемент його самотність, маргінальність, яка в українській культурі залишається на периферії уявлень про кобзаря, але для Шевченка є стрижневою.

Ідеологізоване через призму національної самоповаги сприйняття образу Тараса Шевченка значною мірою сприяло розвитку шістдесятництва як літературно-мистецького руху, а кожному окремому письменнику покоління дозволило віднайти для-себе-і-тепер той аспект його «авторизованого міфу» (О.Забужко), котрий якнайприродніше відповідав художньо-психологічній екзистенції. Справді, В. Забаштанський, який є представником другої хвилі «провісників національного відродження» (В.Квітневий), не відразу прийшов до Шевченка. «Міф Шевченка» протягом окремого етапу світоглядної еволюції поета домінував і навіть був для нього унітарним, зважаючи на категоричність позиції митця («Мій Бог – Шевченко»), зумовленої фатумом його долі, внаслідок якого чітко проглядалася тенденція до якоїсь міри атеїстичних поглядів.

Складна метафоричність моделювання цього концепту спрямована автором і на розкриття близьких йому по духу значущих для української культури особистостей, в цьому випадку – Тараса Шевченка. Поет інтимізує переживання попередника, вкладає в його ностальгічні переживання тепло і страждання. Крижані сльози перетворюються на символ втраченої батьківщини – ягоди черешні:

Нарешті, доле, сльози крижані

скотились в тебе ягідьми черешні

(«Думи Шевченка. 5. Остання дума», [1, с.295]).

У поезії В. Забаштанського образ Тараса Шевченка реалізується і через концепт правди, локалізований в циклі, сформованому автором з поезій різних років, «Всім потроху і собі». Правда в поезії автора – це її носії, національні пророки Шевченко і Стус. Проте і цей концепт неоднозначний, хоча поле його значення сфокусоване в одній площині. Притаманні поетові пошуки правди («Де ти, правдо, правдо, де ти?» [1, с.63]) спровоковані відсутністю цієї категорії в суспільстві, в стосунках між людьми, марно автор з гіркотою констатує:

До правди зі своїми правдами

Які нас тільки не вели вожді [1, с.57].

Спільною рисою для української філософії серця й української філософської лірики, рисою, яка єднає їх між собою, є першість почуттів, серця перед розумом. Зв'язок між українською філософською теорією серця й українською філософською лірикою частково простежується в українському філософсько-антропологічному та етичному кордоцентризмі, а в більш повному обсязі – в українському естетичному кордоцентризмі.

Отже, кордоцентричність лірики В. Забаштанського дає підстави говорити про долучення митця до Шевченківської традиції в цій світоглядній системі. А постать Тараса Шевченка є першорядною мистецькою домінантою поезії Володимира Забаштанського, оскільки саме завдяки

творчим постулатам його генія, в осерді яких лежать громадянсько-етичні імперативи, формувався творчий світ поета-шістдесятника.

Список використаних джерел і літератури:

1. Забаштанський В. Свічкою слова : вірші та балади / В. Забаштанський. – Жмеринка, 2000. – 448 с.
2. Крупка В. «Мій Бог – Шевченко» (Тарас Шевченко і його літературні традиції у творчості Володимира Забаштанського) / Віктор Крупка // Літературознавчі обрії. Праці молодих учених. – К. : Інститут літератури ім. Т.Г. Шевченка НАН України, 2004. – Вип. 6. – С. 90–94.
3. Пахаренко В. Джерела геніальності Т.Шевченка // Тарас Шевченко і європейська культура : зб. пр. 33-ї Міжнар. наук. шевченків. конф. (Черкаси, 20–22 квіт. 1999 р.). – Черкаси, 2001. – С. 35–46.
4. Слабошпицький М. Заперечення віджитої практики і спрага нових відкриттів // Українська мова і література в середній школі, гімназіях, ліцеях, колегіумах. – 2006. – № 7/8. – С. 20–32.
5. Смілянська В. Сучасна рецепція постаті Тараса Шевченка : (неоміфологіч. аспект) // Тарас Шевченко і європейська культура: зб. пр. 33-ї міжнар. наук. шевченків. конф. (Черкаси, 20–22 квіт. 1999 р.). – Черкаси, 2001. – С. 26–34.
6. Шевченко Т. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1999. – 672 с.

Summary

Viktor Krupka

Image of Taras Shevchenko of Life and Creative Work of Volodymyr Zbashtanskyi

The article deals with the artistic world of Volodymyr Zbashtanskyi that originates to Shevchenko's tradition. It has been found out that the personality of Taras Shevchenko is a primary artistic dominant of Volodymyr Zbashtanskyi's poetry, because due to the artistic postulates of his genius, in the core of which lie civil and ethic imperatives, the poet of the sixties' life and creative work was being formed.

Key words: kobzar, image, myth, ideologeme, concept, world outlook evolution.

УДК 801.7:091(045)

ВІТАЛІЙ МАЦЬКО,

*доктор філологічних наук, професор
(м.Хмельницький)*

Літературне джерелознавство: листи Григорія Голоскевича

У статті вперше на підставі архівних джерел розкрито працю Григорія Голоскевича на ниві української культури. Доведено, що він одночасно проводив свою діяльність в системі шкільної освіти, ВУАН, займався книговидавничою справою. З проголошенням НЕПу в Києві 1922 року було створено кооперативне видавництво «Слово», в якому працював Голоскевич, як редактор, мовознавець, літературний критик.

Ключові слова: лист, адресант, адресат, автобіографізм, Г.Голоскевич, мовознавець.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Розвиток сучасного літературознавства характеризується посиленою увагою до постатей, які в добу соціалістичного реалізму були вилучені з культурного процесу, а їхні твори було знищено чи в кращому разі вони припадали пилком в спецховищах. Залишаються «за кадром» біографічні відомості про Г.Голоскевича – педагога, видавця, редактора, мовознавця, правописом якого ще й досі послуговуються українські еміграційні письменники. Неповнота джерельної бази протягом тривалого часу залишилась гострою проблемою для дослідників життя і творчості Г.Голоскевича.

Формування цілей статті... Відтак метою статті є увведення в широкий науковий обіг архівних листів мовознавця, котрі підтверджують його помітний внесок у розвиток української культури, освіти, філології на початку минулого століття, підсвічують його ставлення до національного розвою.

Виклад основного матеріалу... Письменник Д.Нитченко (1905–1999), який жив в Австралії, у статті «Маловідоме про Григорія Голоскевича» [1], не подаючи жодного документа, акцентує на видавничій діяльності відомого мовознавця такою квінтесенцією: «З вибухом революції він відразу переїздить до Києва і разом з проф. П. Зайцевим, Стебницьким та іншими організовує українське видавництво «Друкар», яке фактично переніс з Петербургу до Києва. Тут, у цьому видавництві вперше виходять «Соняшні клярнети» Павла Тичини, друкується журнал «Наше минуле», що його редагував Павло Зайцев». Крім того, наводить цитату з виступу Голоскевича на Всеукраїнському

учительському з'їзді 1917 року. Листи подолянина-мовознавця, як архівні документи, частково підтверджують думку Д.Нитченка. Хоча автор й домислює факти з біографії науковця-лексикографа, допускається вільного розкриття біографії колеги. Він має право на домисел, що народжений творчою уявою і є художньо трансформованою дійсністю, додаванням до того, що насправді існувало. Утім, забув, що історична стаття – це не художній твір, а публіцистичний жанр, який базується на конкретних фактах, документах, навіть не на суб'єктивних спогадах очевидців історичних подій. Адже останні можуть призабути деталі чи факти.

Всеукраїнський учительський з'їзд розпочав свою роботу 5-6 квітня 1917 року і прийняв резолюцію, що з 1 вересня навчання проводитиметься українською мовою. Мені видається, що саме з цього моменту науковцям потрібно трактувати процес українізації. Справді для розвитку української науки та її перспективи, скажімо, неабияке значення мала підтримка Першим з'їздом ідеї українського наукового товариства про заснування Української академії наук в м. Києві. Учасники з'їзду також висловили сподівання щодо перенесення до України архівних матеріалів і предметів старовини для створення Національного архіву і Національного музею [2, с.3–4]. На з'їзді враховано думку членів шкільної ради про те, щодо формування структури Генерального секретаріату освіти і визначили окремі кандидатури керівників підрозділів. Згідно з прийнятою ухвалою було запропоновано, що дошкільною та позашкільною освітою керуватиме С. Русова, середньою шкільною освітою – Г. Голоскевич, вищою освітою – Ф. Сушицький.

Про Григорія Костянтиновича Голоскевича знаємо мало. Український мовознавець народився 4 листопада 1884 р. в селі Супрунківці, нині село належить до Кам'янець-Подільського р-ну Хмельницької обл. Навчався у 1906–1911 роках на історико-філологічному факультеті Петербурзького університету. Був учнем академіка Олексія Шахматова, належав до керованої ним лінгвістичної секції гуртка українознавства при університеті. Досліджував говірки Поділля (розвідку про них опубліковано в академічному збірнику). Один із провідників українського національного руху в Петрограді. Учителював у Ризі (1911–1913), Петербурзі (1913–1918), Києві (до 1918). Від 1918 року працював у ВУАН. Укладач «Правописного словника» (1914), який витримав 7 видань, останнє – 1952-го в Нью-Йорку. Автор праць з діалектології Поділля. Г.Голоскевича заарештовано 17 серпня 1929 р. Вироком особливого складу Верховного суду УРСР від 19 квітня 1930 року за участь у діяльності «контрреволюційної» організації «Спілка визволення України» засуджено до п'яти років позбавлення волі. Ув'язнення відбував у Ярославській в'язниці, потім вислано в Тобольськ, де загинув за нез'ясованих обставин. За деякими даними – вкоротив собі віку. Науковця реабілітовано 11 серпня 1989 року.

У статті Д.Нитченко, посилаючись на спогади інженера К.Д.Титаренка, розповідає про останні дні мовознавця, який помер у Тобольську 1934 року: «Григорій Голоскевич був дуже пригноблений. Цьому сприяло ще й те, що він перед арештом приготувався оформити своє одруження, але арешт все ліквідував. Після вироку ним опанувала ще більша розпука й апатія. За вироком він дістав 5 років суворой ізоляції, з яких три роки пробув у Ярославській в'язниці, а потім його вислали на заслання до Тобольська. Фактична дружина Голоскевича, що лишилась у Києві, збиралась поїхати на відвідини до нього, але незабаром дістала пакунки з речами чоловіка, а потім і телеграму, ніби від господаря, в якого він жив. В телеграмі сповіщалося, що Голоскевич помер від хвороби серця. Це було, як розповідав К. Титаренко, восени в 1934-му році. Вибравши таки час, дружина Голоскевича поїхала сама до Тобольська, щоб хоч упорядкувати могилу. Там вона довідалась, що речі й телеграму надіслав їй сам Голоскевич, і що в день смерті його запросили були знайомі до театру, але він відмовився. А увечері, розрахувавшись з господарями за мешкання, він лишив якийсь лист до НКВД, куди мусив трохи не щодня ходити на реєстрацію, й пішов з дому.

Не витримавши поневірянь і систематичних викликів до НКВД, він покінчив життя самогубством (повісився) вночі у міському парку. Так закінчилось життя одного з кращих мовознавців, упорядника українського правописного словника, що ще й досі є нормативним для нас.

Але ми й досі не маємо доброї докладної праці про його діяльність, навіть біографічні відомості про нього дуже обмежені» [3].

Щодо Товариства шкільної освіти (ТШО), в якому діяльну участь брав Г.Голоскевич, то ця організація була започаткована в березні 1917-го. На чолі Товариства стала Рада Товариства, першим головою якого був Іван Стещенко. Саме під егідою товариства шкільної освіти 5–6 квітня 1917 р. відбувся Перший Всеукраїнський з'їзд учителів і професорів, що ухвалив між іншим просити Українську Центральну Раду утворити Головну шкільну раду, якій підлягали б куратори трьох шкільних округ в Україні і яка планово повела б справу організації рідної школи й освіти в Україні. У підсумку Центральна Рада створила при собі шкільну комісію, до якої увійшла ціла

Рада ТШО. Згодом з цієї комісії виникла Генеральна шкільна рада при Генеральному секретаріаті освіти на чолі з І.Стешенком.

ТШО при допомозі Всеукраїнської учительської спілки влітку 1917 року організувало до сотні учительських курсів. За пропозицією П.Холодного створено окрему Комісію для опрацювання «Програми єдиної української школи» з тим, аби діти змогли вільно переходити від нижчої до середньої та вищої школи. Той план обговорено 10-12 серпня на II Всеукраїнському з'їзді учителів і взято за основу проект єдиної школи. Остаточна редакція цього проекту для першого циклу єдиної школи (основної) надрукована в Кам'янці-Подільському коштом міністерства освіти, Програма другого циклу єдиної школи (колегії) залишилася у рукописі.

У березні 1917 року ТШО організувало Першу українську гімназію ім. Т. Шевченка (директор Петро Холодний). 8 серпня 1917 року відкрито Другу українську гімназію ім. Кирило-Методіївського товариства (перший директор Теофіст Сушицький). Саме директором останньої мав бути Г.Голоскевич, але він скромно відмовився, не хотів мати клопоту. При ТШО активно займався видавничими справами (про це свідчать листи до П.Стебницького), а також залучений до роботи Всеукраїнської академії наук у відділі української літератури і мови.

Дмитро Нитченко резюмує, що Голоскевич брав діяльну участь в праці української громади в Петербурзі та в видавництві благодійного товариства. Активно допомагав при виданні та розповсюдженні «Кобзаря». Насправді повна назва означеного товариства така: «Благодійне товариство видання дешевих і загальнокорисних книжок в Петрограді». У 1917 р. перейменовано на Товариство шкільної освіти. Його переведено до Києва у зв'язку з евакуацією. ТШО містилося на вул.М.Володимирська, 31, пом.20. Був у «Южному кооперативному банку» (вул.Хрещатик, 27) й відкритий рахунок. Про це йдеться зокрема в листі Г.Голоскевича до П.Стебницького: «М.Володимирська, 31, кв.20 – це адреса Товариства шкільної освіти (кімната, де міститься склад видань Товариства шкільної освіти і правління видавничої комісії ТШО). Тут я буваю кожен день вранці (з 10 до 11), заходить сюди і Кісільов» [4, арк.22]. Завдяки листуванню дізнаюся й про адресу, за якою мешкав у Києві Голоскевич, а саме; вул.Нагорна, 13. Адресант скрушно зізнається про труднощі з виданням книжок: «В Києві видавати книжки буде тяжко: папір страшенно дорогий, друкарні тутешні завалені роботою, ціни за роботу надто високі. Але все це, розуміється, нас не повинно зупиняти, тим більше щодо збірника Русова. Настали такі страшні часи, що невідомо, що і як воно буде. Сумно та й годі» (арк.22).

Далі Г.Голоскевич, як редактор, наче радиться з адресатом про видавничі справи, висловлює думку про самостійність Товариства: «Коли у Вас є Ваші власні статті чи замітки до карендаря, то прошу прислати. Зараз я його упорядковую до друку. Збірник Русова до Різдва не буде друкуватися. Зараз я його упорядковую до друку – переписую на машинці статті, насідаю на Науменка, далі треба буде кліше замовити.

В.К.Прокопенко обіцяє нам дати свою книжку про Київ. Добровільне Товариство повинно залишитись окремою інституцією, не сполучаючись ні з «Просвітою» київською, ні з іншим товариством» [5, арк.1]

В листі від 20 листопада (без зазначення року, але очевидно йдеться про 1918 р.) Голоскевич повідомляє адресата: «Я секретарювання народної освіти кинув і взяв у свої руки видання підручників в Товаристві шкільної освіти. Справа помаленько налагоджується і дещо друкується... В мене навіть є нахил кинути після Різдва уроки в гімназії, бо ті лекції дуже мені мішають. Лекції йдуть з 3-ї год. до 7 години вечора, це страшенно незручно. Пишу спішно, через те так нерозбірливо» [6]. Отже, адресат вважав, що все ж таки видавнича і редакторська справа для нього була головнішою, стояла на першому місці, ніж педагогічна діяльність. Так, із листа до П.Стебницького [7, арк. 14] дізнаюся, що Голоскевич-мовознавець виправляє в статті адресанта росіянізми споряться - сваряться, скоро-швидко, правительство - уряд, додаючи при цьому пораду, що «не мішало б пояснити слова капіталістичний, конкуренція, нейтральний», які на той час для багатьох читачів ще не настільки були популярними, як сьогодні.

Підсумовуючи, можна ствердно констатувати, що українське літературне джерелознавство і текстологія перебувають на стадії наукового розвитку і потребують подальшого глибокого вивчення дослідниками. Джерельна база є не лише документальним підтвердженням, а й сприяє розширенню наукового діапазону вивчення автобіографізму, образу, світогляду культурного діяча, освітлює оточення, епоху, суспільні процеси і явища. Для підтвердження висновків, нижче оприлюднюємо лист Г.Голоскевича до книгознавця Г.Саливона та кореспонденцію, адресовану письменникові П.Стебницькому.

До Григорія Саливона
в с.Мелехи Лубенської округи

(на фірмовому бланкові видавництва «Слово»)

02.05.1924 р.

Високошановний Григорію Дмитровичу!

Звертаюся до Вас у двох справах: 1). Як іде у Вас праця над історією української книги? Де гадаєте її видати? Коли? Якого розміру буде книжка? Чи багато малюнків? Який план Вашої книжки?

2). Дозвольте Вам офіційно від імени правління нашого видавництва зробити пропозицію видати Вашу книгу. Нам було б цікаво, хоч приблизно, знати, якого розміру книжка і який план її. Я б особисто гадав, що треба дати пристойну історію української книжки, довівши історію нашої книжки до сьогодення часу. Гадаю, що матеріяли до історії українських видавництв кінця XIX-поч. XX можна здобути (зібрати). Праця повинна бути короткою, але повною історією української книжки (значить, і українських видавництв) [Галичина, Америка і т.п. входять].

Вважаю Вашу обгортку для «Vita nova» Ніковського одною з найкращих за останні 5 літ української книги.

Я б дуже прохав Вас поспробувати дати проект марки для нашого видавництва. Згодні чи ні?

Пишіть: Київ, Академія Наук, вул. Короленка (кол. Володимирська), №54. Гр.К.Голоскевичу.

Лист зберігається в Інституті рукописів Національної бібліотеки України ім.Вернадського (ІР НБУВ). – Ф.ІІІ. – Спр.60380.

* * *

До Петра Стебницького

06.05.1915

Високоповажний Петре Януаровичу!

Група, що виставила наші кандидатури, і ми самі ставимось з усяким признанням до Вашої праці в Товаристві і визнаємо її нажзвичайно цінною для Товариства. Визнаємо неможливим існування Товариства без Вашої участі.

Погляди на діяльність Товариства за теперішні роки, висловлені в промові К.В.Широцького на загальних зборах 26 квітня ц.р., є його особисті погляди.

Г.Голоскевич.

* * *

28.02 (рік не вказано, мабуть, не пізніше 1918-1919 рр., коли Голоскевич переїхав учителювати з Петербурга до Києва. – В.М.).

Високошановний Петре Януаровичу!

Прошу Вас, хоч добре знаю і почуваю, що не гаразд так невчасно відповідати. Збори правління Товариства відбулись. Постанови тих зборів Вам вже відомі від К.Широцького. Не знаю, чи Ви згодні з тими постановами. Може, Ви напишете про ваші думки в тих питаннях.

З Софією Федорівною Русовою я балакав. Про се я вам писав в листівці.

Гроші за кліше можна одержати від Товариства шкільної освіти (кліше належатимуть Товариству шкільної освіти), коли завгодно.

Щиро дякую Вам за побажання мені успіху на київському ґрунті. Правду кажучи, я себе почуваю тут не так добре, як то мріялось.

Бажаю Вам по ширості усього найкращого.

Ваш Гр.Голоскевич

Київ. Лук'яновка, Нагорная ул., №13. Гр.Голоскевичу.

ІР НБУВ. – Ф. ІІІ. – Спр.52003. – Арк.5.

* * *

05.07 (без дати; в листі йдеться про 1917 рік)

Високошановний Петре Януаровичу!

Мої колеги хоч і за голову хапаються, коли їм нагадують про моє становище добрі люди, але нашими справами ніскільки не турбуються... Ніхто з них листівки мені не напише.

Про петроградські події не писатиму, бо все знаєте з газет. 4-го лютого така була баталія на улицах, ніби кацапня брала Петроград. Я якраз попав на розі Невського та Літейного в сю атаку - мусів утікати в двір та ховатись.

Сьогодні, 5/VII, тихо, все замкнуто, ніде не працюють. Ну ж і Росія! Прямо дивно, чого панькаються з тим Леніним і Ко? Не буде ладу в Кацапії, ні... Я чекав, що «товариші» і друкарню розіб'ють. Наші українські справи йдуть добре, гаразд усе. Вам там, у Києві, видніше...

Вашу книжку кінчаю друкувати. В кінці тижня, коли буде все спокійно, пустимо в продаж.

Може Ви побачитеся з М.П.Грінченко, чи не дала б вона дозволу передрукувати оповідання Б.Грінченка про І.Котляревського та Є.Гребінку?

Василенко нібито запрошує мене в директори української гімназії в Києві. Я подав йому прохання і висловив бажання зайняти посаду учителя. Менше клопоту.

Заздрю Вам, що Ви у Києві. Там кується нове життя нашої України, здається, нема підстав сумно дивитися на будучину...

Усього найкращого. Щиро Вас поважаючий

Григорій Голоскевич.

ІР НБУВ– Ф. III. – Спр.52006. – Арк.7-9.

Список використаних джерел і літератури:

1. Чуб Дмитро. У дзеркалі життя й літератури (Статті, розвідки, спогади) / Дмитро Чуб. – Мельборн : Ластівка, 1982. – 200 с.
2. ЦДАВО України. – Ф. 2581. – Оп. 1. – Спр. 17. – Арк. 3–4.
3. Маловідоме про Григорія Голоскевича [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lit-jarmarok.in.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=102&Itemid=31.
4. Інститут рукописів Національної бібліотеки України ім.Вернадського (ІР НБУВ). – Ф. III. – Спр. 52011.
5. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 52009. – Арк. 1.
6. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 52010. – Арк. 1.
7. ІР НБУВ. – Ф. III. – Спр. 52007. – Арк. 14.

Summary

Vitalii Matsko

Literary Source Studies: Letters of Hryhorii Holoskevych

For the first time on the bases of archival sources the work of Hryhorii Holoskevych in the sphere of Ukrainian culture has been revealed. It is proved that he simultaneously worked in the system of school education, All Ukrainian Academy of Sciences, and in books publishing. After the proclamation of NEP (new economic policy) in Kyiv in 1922, cooperative publishing house «Slovo», where Holoskevych worked as the editor, linguist, literary critics.

Key words: letter, addresser, autobiographizm, H. Holoskevych, linguist.

УДК 82.09:821.161.2 (Богацький) (045)

ЯРОСЛАВ НАГОРНИЙ,
аспірант
(м.Тернопіль)

Дифузії жанру і стилю в прозі П.Богацького на фоні дискусії «хатян» і «радян»

У статті заторкується художня творчість Павла Богацького (1883–1962), його жанрово-стильові особливості моделювання людини і світу на фоні літературної дискусії «хатян» і «радян» щодо оновлення й естетизації прози та поезії з орієнтацією на західноєвропейську філософію, культуру. Доведено, що дифузії жанру і стилю творів П.Богацького співзвучні оновленню української літератури початку ХХ століття і відповідають генеральному курсові, якого намітила редакція журналу «Українська хата». Епос виформовував передовий світогляд у межах європейської та української модерної культури початку минулого століття.

Ключові слова: «радяни», «хатяни», модернізм, дискусія, світогляд, оновлення, реалізм.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Оскільки об'єктом системного аналізу є вивчення специфіки художнього мислення прозаїка, тому передусім варто говорити про певні закономірності розвитку епічного світобачення, жанрових і стильових модифікацій в українській літературі початку минулого століття. Та й з'ясування особливостей концептуальних структур творчості П.Богацького викликане потребою введення його індивідуальних мистецьких здобутків у контекст літературознавчих уявлень про українське письменство означеного часу. При цьому важливим феноменом є не лише гострі літературні дискусії «хатян» і «радян», що віддзеркалювали зіткнення антитетичних світоглядних позицій окремих авторів, представників суспільної думки, а й становлення художнього світогляду на засадах прогресивної європейської та вітчизняної культури. Світогляд письменника в літературознавстві розглядається в комплексі проблем, що

увиразнюють ідейну спрямованість художніх творів, сутність літературно-мистецьких напрямів, їх сприйняття чи не сприйняття в художній практиці. Світогляд є найвагомішою підставою для творчості письменника, як цілісне розуміння світу, самого себе, самооцінки таланту.

У цьому ракурсі не слід відкидати й біографічні аспекти письменника, які вказують на його оточення, що тією чи іншою мірою справляли вплив на формування світогляду митця. Крім того, життя та діяльність майстра слова є чи не найкращим коментарем до його творів. Обізнаність із життєписом письменника уможливило збагнути його епоху, час буття, слугує цінним матеріалом для роздумів на світоглядні й морально-етичні теми. Світогляд віддзеркалено у творчості, а творчість письменника – це передусім він сам у ній заглиблений.

Формування цілей статті... Отже, метою дослідження є розкриття дифузії жанру і стилю в прозописемі П.Богацького на фоні літературної дискусії «хатян» і «радян».

Виклад основного матеріалу... В українському суспільстві початку ХХ століття назрівала складний період, який відбився й на розвиткові культурного процесу: передреволюційні і революційні роки (1905–1907), Перша світова війна були тим періодом, за яким настала «ніби повна смерть нації» (В.Винниченко). Люди втрачали духовні орієнтири, не було справжнього поводиря нації, а відтак вони розгубилися у вірі. Непевний стан розвитку стояв і перед українською літературою, що опинилася, образно кажучи, на роздоріжжі. І письменники, не задовольняючись формами критичного реалізму, не знали, в якому напрямку розвивати літературу. Прапор оновлення літератури підхопила молодь, розквіт творчості якої припадає саме на цей період (О.Олесь, М.Вороний, І.Огієнко, Г.Хоткевич, М.Федюшка (Євшан), М.Шаповал, П.Богацький, Г.Журба та ін). Молоде покоління українських письменників під впливом соціально-культурної ситуації в Україні і нового досвіду європейських літератур усвідомлює своє віддалення від критичного реалізму, традиційних проблем і форм їхнього моделювання, у власну творчість вносить елементи змін. У такий спосіб висловлювався протест проти натуралізму, вузького просвітництва, хуторянства, «грубого реалізму», копіювання дійсності. Молоді письменники якомога швидше бажали наблизитися до новітніх течій європейської літератури, тим самим зруйнувати стереотипи і нормативи реалістичного побутописання. Поруч з модернізмом продовжувала розвиватися нова реалістична література, що жила ідеалами наукового соціалізму, марксизму (оповідання Архипа Тесленка, Степана Васильченка, Прохора Вороніна, повість «Фата моргана» М.Коцюбинського тощо) і вела боротьбу проти декадентства, «чистого мистецтва», просвітництва. Про цей період свідчить учасник літературного процесу П.Богацький у статті «Українська хата» (До історії української журналістики): «У нашому випадку були на перешкоді не лише матеріальні мотиви, але й наша ідеологічна розбіжність, двох груп, двох світоглядів українців, т.зв. українофілів (наприкінці ХІХ століття українофіли, під постійним тиском російського уряду, здавали свої позиції, відмежовуючись від будь-якої національно-політичної діяльності (саме таких українофілів мав на думці П.Богацький. – Я.Н.) українців, що перейшли революційну школу і практику. А це саме було тим, що давало нашим противникам в руки «не мир, но меч». А коли так, то і нас вони примушували за всяку ціну озброюватися» [1, с.6]. Тобто, автору йшлося про те, що силу треба підпирати силою (лат. – «vit vi repellere licet»). У такий спосіб письменник змодифіковує справжню картину, власне бачення як саме на початку ХХ століття в Україні зароджувався художній стиль – модернізм, а з ним і нова генерація українських літераторів. Ілюструючи цитату П.Богацького, переконуємося, що серед письменників старшого і молодшого покоління не було єдиної думки стосовно оновлення літературного процесу. Як свідчить час, на перешкоді стояли марксистки, які згодом стали прихильниками соціалістичного реалізму.

Соломія Павличко теоретичну основу «хатян», їхню діяльність атрибує як політичну, з чим важко погодитися: «Політичну філософію журналу становив націоналізм. Модернізація й радикалізація політичної думки служила тлом і необхідною умовою модернізації естетичної думки й самого дискурсу. Для Павла Богацького (видавця й прозаїка), М.Сріблянського (Микита Шаповал), Миколи Євшана, нарешті для Андрія Товкачевського – головного соціолога, політолога та філософа журналу, деяких інших авторів «Української хати» націоналізм означав розбудову нації з метою її майбутньої автономізації, а також розбудову того, що тепер називається національною ідентичністю, національною свідомістю одиниць, які склали загал, українську громаду [2, с.130].

Але в архівах, спогадах, творах П.Богацького навіть подібної думки немає. Щоправда, філософ «Української хати» А.Товкачевський (1885–1965) застерігав від захоплення комуністичною утопічною ідеєю, що її активно поширювали марксистки, згодом більшовики, бо ця ідея врешті-решт призведе до фатального завершення: «Теоретичний марксизм, визнаючи процес історії до подробиць обусловленим діланнем певних законів, цілком послідовно виганяє з науки саме поняття поступу; але те, що можливо в сфері логіки не все можливо в сфері звичайного життя.

Теоретично зовсім відмовляючись від поняття поступу, фактично марксизм визнає фатальність поступу. Фаталізм в історії – це недуга нашого часу, «конек» всіх сучасних утопістів» [3, с.28]. Тому й «хатяни» вели дискусію, а іноді полеміку з «радянами». Останні, як свідчить практика, стояли на позиціях марксистської теорії, фактично вони виступили проти молодшої генерації письменників, а отже проти нового стилю, нового віяння в українській літературі.

Галина Журба в статті «Від Української хати» до «Музагету» резюмує: «Центром цього бойовища була редакція «Української хати» з Павлом Богацьким на чолі. Лагідний, товариський та співчутливий, поза редагуванням, адмініструванням журналу, був він душею і нервом збірного життя хатян, їх літературних, родинних, політичних та любовних справ... Без активної співучасті Богацького не відбувалися ніякі хатянські події» [4, с.7].

В унісон класикам української літератури появилися твори «хатян» і зокрема оповідання та новели П.Богацького «Камелія» (1908), «Осінній цвіт» (1909), «Рожева квітка» (1910), «В обіймах минулого» (1911), «Етюд» (1912), які написано з урахуванням естетичних настанов, притаманних символістичним мотивам, їх втіленням в художньому творі. Деякі новели П.Богацького містять імпресіоністично-психологічні елементи, що, відповідно, характеризує модерне прозописмо початку ХХ століття. Вони вказують на відхід автора від застарілих літературних стереотипів, на глибокий психологізм розкриття внутрішнього світу персонажів й водночас виокремлюються демократичною та гуманістичною спрямованістю.

Незважаючи на тісний «обмін» автурою, «війна» з «Радою» не вгавала, а «доходила вершка після виходу в світ брошури С. Єфремова «Серед сміливих людей» та памфлету О. Білоусенка. Все скеровано проти «Української хати», М. Шаповала, як критика і публіциста її, який «не спускав з ока всі ходи і слова «Ради». Але це нашій справі не тільки не перешкодило, але й допомагало, бо читач починав розбиратись у справах і займав ту чи ту позицію...» [5, с.21–22].

У листі до О.Неприцького-Грановського 9 лютого 1913 року П.Богацький називає прізвища авторів журналу «Українська Хата», а також скаржиться на те, що О.Олесь (Кандиба), коли Богацький попросив, щоб «Літературно-науковий вісник» подав оголошення про журнал, то у відповідь почув, що редагований ним друкований орган є «антикультурним». Отже, О.Олесь відкрито став на бік «радян». Але й Богацький залишався оптимістом, твердо вірив у свою перемогу, в модерний дискурс – оновлення змісту і форми новітньої української літератури, літератури ХХ століття: «Питаєш, чи є матеріял який?.. Є добрячі вірші Гр.Чупринки, твої...Зо статей Андрія [Товкачевського. – Я.Н.]: «Приятелі і вороги народа». Далі підуть: твоя, Сріблянського, та ще може злагодить п.Трикулевська свою. А коли б Євшана – то і № всей. Проси також Євшана, щоби рецензій дав на ті книжки, які вийшли в Австрії: Лепкого П ч., Щурата і ін. Обов'язково [...].

«ЛНВ» починає все більше виявляти свої вуха довгі в образі Олесь [..]. Я ж, до речі, пригадав, що ми друкували оповістку «ЛНВ» – прошу, щоби й вони видрукували нашу. Але Олесь досить твердо заявив, що він буде проти сього, бо вважає «Хату» органом «антикультурним» і «антигромадським» [...]. Що мене турбує – Олесь, Рада, якась помилка в коректі, а там цілий світ, стихії будуть у тебе ворогами. Чи не титаном ти себе почувеш, коли їх переможеш і досягнеш, чого бажав» [6, с.226-228]. Останнє речення, гадаємо, атрибує світобачення, світогляд письменника, його вірність обраному стилю оновлення художньої літератури і, найпаче, перемогу в гострій суперечці з «радянами». Проілюстровані цитати вказують на те, що дискусія «хатян» з «радянами» переросла швидше всього в естетичну дуель, ніж у конфлікт літературних поколінь.

У період активної фази наступу «радян» на «хатян», а вірніше традиції на модерн, П.Богацький ще активніше береться до літературної праці, як редактор журналу підтримує зв'язки з авторами, заохочує до співпраці. Так, в листі до Христини Алчевської просить суттєвої допомоги, матеріальної і моральної підтримки: «Ви би там у Харкові, маючи великі зв'язки з «сильними міра цього», розжились би хоч на якусь сотню підмоги «Укр[аїнській] Хаті»... А жить нам необхідно, бо «ЛНВ» в новім составі перейшов цілком у руки «Радян», і вони гублять та і «хатян» не пускають. А згубивши орган, і ми, і наші змагання згинуть на віки...Треба держатись, хоч як важко. Листуетесь Ви також, певне, з п.Кобилянською, от і черкнули би їй, щоби дала якийсь малюночок до «Укр[аїнської] Хати»... Я писав сам, але вона обіцяла і не дає...» [6, с.211].

Саме під час літературної «конкуренції», запальної дискусії остаточно сформувався світогляд П.Богацького, його естетичні смаки. Навіть перебуваючи на засланні в Наримському краї (1914-17), зостається на своїх оновлених позиціях, про що красномовно свідчить його лист від 21 серпня 1916 року, адресований О.Неприцькому-Грановському: «Я не хочу чути і знати, що «хатяни» – се такі ж гастролери в літературі і в цілому українстві, як де-не-де. Бо для мене «Укр[аїнська] Хата» не лише журнал, не лише напрямок (мабуть, стилістичний. – Я.Н.), а якась своєрідна моральна засада. Я не можу згодитись, що ми колись станемо *зрадниками* їй («Українській Хаті».– Я.Н.) і

людьми байдужими до інтересів української літератури і взагалі українського мистецтва» [6, с.277-278].

Прозова збірка «Камелії» [7] свідчить про письменницький радикалізм в оновленні української прози, адже він вдавався до застосування різновекторних художніх прийомів. Так, в оповіданні «Чесний робітник» прозаїк звертався до дрібниць життя з тим, щоб у малому знайти велике. Однак у цьому творі змодельовано й самодостатність та безмежжя людської душі. В новелах «Рожеві квіти», «Не доскочив», «Камелія» увага письменника звернена до смаків, кольорів, звуків для того, аби пробудити забуті враження. Такі твори ототожнюються з естетикою імпресіонізму. Художній метод прозаїка виражається дослідженням свідомості своїх персонажів через підсвідомі імпульси вражень, інтуїтивну пам'ять, складні асоціативні зчеплення образів.

Отже, дифузії жанру і стилю творів П.Богацького співзвучні оновленню української літератури початку ХХ століття і відповідають генеральному курсові, що його намітила редакція журналу «Українська хата». Епік виформовував передовий світогляд у межах європейської та української модерної культури початку ХХ століття. Його перші твори були яскравим контрастом усьому офіційному українству. Політичні погляди прозаїка яскраво вписувалися в літературу, що, головним чином, спиралася на передову світову культуру, філософію. У межах модернізму, як єдності різних напрямків, прозаїк реалізує своє завдання – атрибуувати гармонію, рух до самовдосконалення, довершеності людини, створюючи власний світ на засадах єдності добра та краси, які є стержнем його художньої спадщини.

Список використаних джерел і літератури:

1. Богацький Павло. «Українська хата» (До історії української журналістики) / Павло Богацький // Українська мова та література. – 1999. – Ч. 10 (122). – С. 6.
2. Павличко С. Дискурс модернізму в українській літературі / Соломія Павличко. – К. : Либідь, 1999. – 447 с.
3. Товкачевський Андрій. Утопія і дійсність (до характеристики української інтелігенції). Збірка статей / Андрій Товкачевський. – К. : [Б. в.], 1911. – 112 с.
4. Журба Галина. Від «Української хати» до «Музагету» / Галина Журба // Українська мова та література. – 1999. – Ч. 10 (122). – С. 7.
5. Ільницький М. Від «Молодої Музи» до «Празької школи» / Микола Ільницький / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України ; Львівський обласний науково-методичний інститут освіти. – Львів, 1995. – 319 с.
6. Горбатюк В. Слово і меч : [роман] / Василь Горбатюк. – К. : Ярославів Вал, 2013. – 512 с.
7. Богацький П. Камелії [психологічні арабески] / Павло Богацький. – К. : Грунт, 1919. – 162 с.

Summary

Yaroslav Nahorni

Diffusions of Genre and Style in Prose Writing of P.Bohatskyi on the Background of Discussion of «Khatiany» and «Radiany»

Artistic creative work of Pavlo Bohatskyi (1883–1962), his genre and style peculiarities of person and world modeling on the background of literary discussion of «khatiany» and «radiany» as for renewal and aestheticization of prose and poetry with orientation to the West European philosophy, culture have been studied in the article. It is proved that diffusions of genre and style of P.Bohatskyi's works are consonant with the renewal of Ukrainian literature of the beginning of the XX century and meet general course, which was projected by the editorial staff of the journal «Ukrainska Khata». The epicist formed advanced conception of the world within European and Ukrainian modern culture of the beginning of the last century.

Key words: «khatiany», «radiany», modernism, discussion, world outlook, renewal, realism.

Літературний портрет письменника в листах та діалозі

Вперше в українському літературознавстві розглядається літературний портрет діаспорного письменника О.Смотрича крізь призму прочитання листів та документів грізної воєнної пори. Саме в цей час йому пощастило працювати в газетах «Українське слово», «Подільнин», перебувати в оточенні відомих культурних діячів (Олена Тегіга, І.Ірлявський (Рошко), Б.Якубський, Г.Світлицький, М.Лазорський та ін.). Оточення, листи і документи своєрідно «відсвічують» світогляд письменника, який яскраво виражений у його художній практиці.

Ключові слова: Олександр Смотрич, лист, газета, дослідження, документ, стаття, література, письменник.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Творчість діаспорного письменника Олександра Смотрича (справжнє прізвище Флоринський), який народився в Кам'янці-Подільському досі не здобулася на окреме монографічне дослідження. Є окремі публікації про нього В.Мацька, Л.Тарнашинської, Ю.Коваліва, але вони жодним чином не заторкують проблему, що винесена у заголовок.

Формулювання цілей статті... Відтак мета публікації полягає в тому, щоб на основі першоджерел розкрити літературний портрет Олександра Смотрича, його перший період творчої діяльності, який припав на роки Другої світової війни, де він разом з Оленою Телігою, Борисом Якубським, Іваном Ірлявським працював в газеті «Українське слово» (Київ, вул. Бульварно Кудрявська, 24).

Виклад основного матеріалу... По смерті письменника (помер 13 грудня 2011 р.в містечку Фергус, Канада) його дружина Ніна Флорук (дівооче прізвище Данильців) на адресу професора В.П.Мацька надіслала документи. Серед них від 01.06.1942 р. №269 є «Довідка дана Флоринському Олександрові в тому, що він дійсно перебуває на журналістичній праці в газеті «Нове українське слово», де друкується з 12 жовтня 1941 р. З 15 жовтня 1941 року п.Флоринський працює як літературний кореспондент літературно-мистецького відділу.

За час від 12 жовтня в газеті «Нове українське слово» було надруковано 25 статей Флоринського, присвячених українському та західноєвропейському мистецтву, видатним діячам, ряд рецензій та хроніки.

Головний і відповідальний редактор, професор К.Штепа» [1].

А ще редактор Кость Штепа так характеризував О.Смотрича: «п.Флоринський Олександр Іванович працював в редакції «Нове українське слово» з часу заснування цієї газети як постійний кореспондент по відділу літератури і мистецтва. Спеціально йому була доручена справа культурно-мистецької хроніки, театральнo-музичних рецензій тощо.

Свою роботу п.Флоринський виконував бездоганно і показав себе цілком кваліфікованим журналістом. До своїх службових обов'язків також ставився завжди уважно.

З редакції звільнений виключно за своїм бажанням». Хоча в розмові з В.Мацьком письменник вказує на те, наче Штепа сказав: «Ми тебе звільняємо».

Смотричеві поталанило працювати у відділі під керівництвом помітної постаті в літературному та науковому середовищі того часу, інтелектуала-професора Бориса Якубського [2], який, за спогадами Д.Гуменної не любив студентів-селюків. Саме Борис Володимирович дав високу оцінку праці О.Смотрича: «Пан Олександр Іванович Флоринський працює в газеті «Нове українське слово» з самого початку її заснування (ще коли вона мала назву «Українське слово»). Маючи фах музиканта, п.Флоринський закінчив консерваторію [3] – Олександр Іванович дуже розуміється в інших видах мистецтва, а також в художній літературі. Як газетний працівник, п.Флоринський виявив акуратність, сумлінність, потрібну в багатьох випадках обережність, вміння обробляти взяті матеріали та використовувати їх, рідку чесність і прямоту.

До особистої вдачі п.Флоринського належить надзвичайна скромність. Довгий час Олександр Іванович був відповідальним секретарем відділу літератури і мистецтва в газеті «Нове українське слово».

Професор Б.Якубський».

З вересня 1942 року О.Смотрич влаштувався випусковим в редакцію газети «Подільнин» (м.Кам'янець-Подільський). Однак, в посвідченні, що його підписав редактор газети Микола Коркішко (відомий в діаспорі прозаїк за прізвиськом Лазорський), 15 березня 1944 року пише, що О.Смотрич був його заступником: «Пан Флоринський Олександр працював в редакції газети «Подільнин» з вересня 1942 року по день евакуації – 15 березня 1944 року, як добре обізнаний в своїй справі літературний працівник і заступник редактора.

Як літературний знавець і мистець за час своєї праці в газеті дав серію досконало написаних статей з галузі української літератури і мистецтва. Тим самим пан Флоринський сприяв популяризації і поширенню газети «Подільнин» серед населення гетіту.

Редактор-видавець «Подільнина» М.Коркішко» [4]. В автобіографії трапляються деякі документальні розбіжності. Так, в аусвайсі-посвідченні, датованому 22 лютого 1943 року, зазначено, що Олександр Флоринський трудиться у видавництві «Подільнин» (установа товариства «Преса України» у Луцьку) на посаді літпрацівника. Посвідчення завірив редактор і письменник Дмитро Корбутяк. Тоді як в подібному документі, що його видано 15 лютого 1944 року і завірено печаткою, вперше до прізвища додано прикладку «Флоринський-Флорук працює на посаді редактора», а не заступником.

О.Смотрич, працюючи в «Подільнині» постійно підтримував контакт з берлінським щотижневиком «Голос», що його редагував письменник Б.Кравців. Означений часопис зчаста подавав критичні статті О.Флоринського. Так, у №18 за 1942 рік до 70-річчя з дня народження народного художника України, композитора Григорія Світлицького Флоринський в «Голосі» надрукував розлогу статтю, а 6 грудня 1944 р. помістив дослідження «Шевченко-малар». В інших числах оприлюднив статті про М.Бурачека, М.Самокиша, К.Стеценка, О.Кошиця, І.Труша, В.Касіяна, М.Леонтовича, дослідження «Шевченко і Репін» тощо. Тому, евакуювавшись, він особливо не переймався, де працювати, а попрямував у Берлін. Богдан Кравців забезпечив йому місце літредактора. Зокрема, у німецькомовному Сертифікаті, виданому 15 березня 1945 р. редакцією української газети «Голос», йдеться про те, що «пан Олександр Флоринський, який народився 28 квітня 1922 року в Кам'янці-Подільському (Україна), проживає в Берліні на вулиці Габсбурзькій, 3 і працює літературним редактором у нашому видавництві щотижневої газети під контролем прес-служби імператорського уряду».

Формування світогляду письменника відбувалося в середовищі української інтелігенції спершу Харкова, зати́м Києва. Ось як про це зізнається в листі (29.09.2009) до В.Мацька: «У Харкові я перебував з 1924 року по 1936 рік. В початках родина замешкала в районі Холодної Гори, де батьки рентували одну кімнату. Адреси не знаю. Десь 1924 року переїхали на Основу, де замешкали неподалеку колишнього маєтку Квіток (адреса: Пилипівська, 4). З 1930 до 1936 рр. навчався в 27-ій українській семирічці, розташованій у будинках занедбаної оселі Квіток.

Одночасово навчався в музичній школі Крамаренка... В час мого перебування на Основі мешкало чимало свідомих українців таких як М.Вериківський, композитор Шевченко, Лавриненко (Дивнич) і багато інших. Діяв український професіональний театр, давали концерти Богуславський і Фоменко». Автор оминув згадку про навчання після 1936 року в Києві. Саме в школі №98 (Сталінський район) навчався, закінчив 8 класів в другій залізничній школі. Картка успішності свідчить, що рідну мову він знав на відмінно, літературу і суспільствознавство – добре. Важче давалися точні науки. Його вабила музична освіта, отож після восьмирічки поступив у Київське музично-хореографічне училище (Музичний завулок, 3). Підписана директором Краснопольським довідка від 9.09.1941 р. засвідчує, що Флоринський О.І. «дійсно навчається на ІV курсі фортепіанного відділу Київського музично-хореографічного училища».

Отримавши диплом про середню музичну освіту, він не полишає думки про здобуття вищої. У Києві відчуває, як німецька влада вороже ставиться до українців-інтелігентів. Брата Романа (1924 р.н.) забрали на примусові роботи до Німеччини, звідки не повернувся. Батьки вирішили рятувати ситуацію. Вони «намацують» шлях через давно знайомого українського патріота і письменника Віктора Приходька, в якого на початку 20-х років квартирували в Кам'янці-Подільському і в хаті якого народився майбутній письменник О.Смотрич. В.Приходько «прозондував» ґрунт, тому спершу до рідного міста прибув Олександр, влаштувався на роботу і лише після цього до нього прибули батьки. Це, по-перше, а по-друге, на випадок еміграції – з Поділля ближче до кордону. Так воно і сталося 15 березня 1944 року з наступом радянських військ, Флоринські покинули Поділля назавжди.

Про батьків О.Смотрич писав скупом: «Мій батько по Другій світовій війні виїхав до Канади, де й скінчив життя. Моя мати українка литовського походження» [5]. Насправді ж, мати письменника Софія Францівна Касперович народилась 4 лютого 1894 року у Вільно. Її батьки були католиками, то ж, як свідчить метрика, була охрещеною 18 квітня в костелі Петра і Павла. З чоловіком вони

були ровесниками, Іван Семенович Флоринський походив із с.Підвисоке на Черкащині. Але обоє сповідували над усе національну ідею, в душі заперечували більшовицьку ідеологію, яка знищила на їхніх очах кращі інтелектуальні сили, цвіт нації, тому при першій же нагоді не з власного примусу назавжди покинули Україну. Олександр 1949-го закінчив в Ганновері музичний інститут, що дало змогу, приїхавши до Канади, з 1954 р. працювати професором музики в Торонтському університеті аж до виходу на пенсію.

Для розширення біографічної канви письменника з доброї ласки професора В.П.Мацька нижче публікуємо його телефонну розмову з О.Смотричем, що відбулася 4 березня 2010 року (публікується вперше):

– Біда, поламав бедро. Три тріщини. Зшивали в трьох місцях. Лежу. Живу на хуторі, від Торонто за 100 кілометрів. Будинок старий, 1875 року побудовано. Зручностей ніяких. Не могли майстри провести кабель – не змогли з вулиці пробити камінну стіну. То просто кинули через поріг в кімнату, де лежу, 30-метровий провід. Так можу з вами тепер розмовляти. Ви цікавитесь Оленою Телігою. Так, наші кабінети в редакції «Українського слова» (згодом «Нового українського слова») були поруч. У ті часи поетеса навіть була весела, дотепна, оптимістична. Однак ті, хто приїхав із-за кордону трималися осібно. В редакції я був наймолодшим – 19 років – і єдиний, хто розмовляв чистою українською літературною мовою. Мене навіть запитували: «Ви що з Галичини?». Відповідав: «Ні, зі східної України». А всі, хто зі мною були в редакції, розмовляли між собою російською мовою. При редакції газети було два наглядачі – один від гестапо (ми його не знали, він ні з ким не спілкувався) і від поліції. Я вів у редакції мистецький відділ, ходив по музеях, відвідував театри, концерти. Однак бракувало досвіду газетної роботи, і мені Штепа сказав: «Ми тебе звільняємо». На моє місце взяли Л.Окіншевича. До тих, хто був зі східної України німці чомусь ставились поблажливо. Більше приглядалися за тими, хто з ними прийшов, як до українських націоналістів – вони і потрапили в немилість гестапо, були розстріляні. Щось Олена Теліга відчувала, бо радила мені з Києва їхати. Після мого звільнення я написав листи в усі редакції. Відгукнувся єдиний секретар з «Подільянина» Корбутяк. Це була зима 1942 року. Подався я до Кам'янця-Подільського, а слідом за мною і батьки приїхали. Перед від'їздом я зайшов до Теліги і кажу: «Тікайте, їдьте зі мною до Кам'янця». Але вона не пристала на мою пропозицію. Невдовзі її розстріляли. Пригадую, був у нас росіянин Щаблов (тут, за кордоном, він уже писався Щаблюк). Мав дружину єврейку. Їй сказали прийти з документами ніби для відправки на Мадагаскар. Він вирішив іти разом з нею. Перевірили паспорти. Дружину забрали, а його фашисти буквально викинули з натовпу. Отаке довелося пережити.

* * *

Із розмови О.Смотрича 9 березня 2010 року:

– На пенсію вийшов 1987 року. У Торонто в мене була хата невеличка, однокімнатна і кухня. Тісно. Місто гамірне, друге за величиною після Нью-Йорка. Вирішили з Ніною переїхати на природу. Купили за сто кілометрів від Торонто хату і переїхали в 1994 році. До центральної дороги з твердим покриттям триста метрів. Сусіди є, живуть за один кілометр від нас. А до містечка, де є медичний заклад – 20 кілометрів.

Що стосується газети «Подільянин», то в перший же день, як я приїхав до Кам'янця-Подільського і став на роботу, то переді мною на дверях (а редакція містилася в приміщенні губернського комісаріату) повісили оголошення трьома мовами (німецькою, російською і українською) про те, що вчора розстріляно 360 жовто-блакитних комуністів (це так фашисти називали українських націоналістів). То вигадка, звичайно, що українські націоналісти вели активну роботу. Вони сиділи в підпіллі. А їхні дії носили локальний характер. Я квартирувався в працівника редакції, місцевого жителя Коваліва (симпатичний чоловік), то через його дружину одержував інформацію. А він себе нічим не видавав, що є українським націоналістом. Суцільна конспірація.

В редакції крім Корбутяка, був ще й Сочинський, строгий. А я займав непомітну посаду в газеті – був випусковим в друкарні. Міст через Смотрич був зірваний. То мені доводилося спускатися в каньйон, з нього переправлятися через річку і йти в друкарню, в Старе місто. Що я робив? Дивився, де є всякий рядок, забирав, де не вмщався матеріал – підкорочував. Сочинський тоді був відповідальним секретарем, знав німецьку мову, переважно перекладав тексти, адже матеріали здебільшого в газету доставляли німці. Моя посада нині називається випусковий, а в роки війни – «метранпаж». Отаке ще пригадалося.

З усього вищевомленого можна зробити певні висновки, що літературний образ, творчий портрет О.Смотрича яскраво постає в листах і діалозі на відстані. Світогляд письменника насамперед формувався під впливом національно-патріотичних батьків, родинного виховання, а отже, його душа прагла інтелектуального спілкування, яке він знайшов, працюючи

кореспондентом, в особах І.Ірлявського, О.Теліги, Г.Світлицького, В.Січинського, В.Приходька, М.Коркішка, Д.Корбутяка. В цьому нас переконують листи і діалоги письменника, архівні документи. Як працювати над художнім і літературно-критичним матеріалом майстер слова також чимало перейняв з творчої роботи відомого літературознавця Б.Якубського. Саме останній в роки війни дав позитивну характеристику щодо журналістської та літературної практики молодого О.Смотрича. На еміграції його стилістичність, новелістичне письмо привернуло увагу маститих критиків В.Виннченка, Ю.Шевельова, В.Чапленка, Ю.Лавріненка. Насамкінець для підсилення нашої думки, наведемо оцінку новеліста В.Русальського, який в листі (25.11.1955) до О.Гай-Головка писав: «Якої ти думки про новелі О.Смотрича? Як на мене, він добре володіє матеріалом... Але здібна холера! Твій і мій конкурент. Власне, мене тільки радує, що вони ті конкуренти е... Це головне» [6]. Отже, до кінця днів своїх письменник-модерніст працював творчо як майстер пера, пензля і блискучий професор музики, як свідомий українець, який і в чужомовному середовищі постійно розмовляв чистою літературною українською мовою, виховав не одне покоління талановитої творчої молоді (серед них, до речі, і його дружина Ніна Флорук).

Список використаних джерел і літератури:

1. Документи О.Смотрича, наведені в тексті, зберігаються в сімейному архіві В.Мацька.
2. Якубський Борис Володимирович (1889, с.Іллінці на Київщині – 28.12.1944, Київ) – літературознавець, критик, професор Київського ІНО. Співробітник Комісії для видання пам'яток новітнього українського письменства ВУАН та Київської філії Інституту літератури імені Т. Шевченка. В «Новому українському слові» опублікував статтю «Реалізм і романтизм в українській літературі» (1942, 5 лютого. – С. 3). Автор праць «Наука українського віршування» (К. 1922), «До проблеми ритму Шевченкових поезій» (зб. «Шевченко та його доба», П. К. 1925). За німецької окупації 1941 Якубський залишився в Києві, працював в газеті «Українське слово», за що поплатився життям. Спецпідрозділом СМЕРШ (смерть шпигунам) арештований 1 липня 1944 р. Від непосильних катувань помер у Лук'янівській тюрмі. Очевидно, подібна доля чекала на О.Смотрича, тому й емігрував.
3. Б.Якубський помилився, бо О.Флоринський не закінчив Київську консерваторію, а музичне училище.
4. Коркішко Микола Панасович (27.10 (09.11) 1884, Полтава – 13.03.1970, Австралія) – український письменник, журналіст і географ. Псевдоніми – М. Карельський, М. Лазорський. В роки війни був редактором газети «Подільнин».
5. Невідомий Олександр Смотрич (Флоринський): листування з Віталієм Мацьком // Слово і час. – 2012. – № 5. – С. 100.
6. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України. – Ф. 1352. – Оп. 1. – Спр. 184. – Арк. 21.

Summary

Inna Nikitova

Literary Portrait of Writer in Letters and Dialogue

For the first time in Ukrainian literary criticism literary portrait of Diaspora writer O.Smotrych through the prism of reading the letters and documents of formidable war period has been studied. In that time he was lucky to work in the newspapers «Ukrainske Slovo», «Podolianyn», to be among famous cultural figures (Olena Teliha, I.Irliavskiy (Roshko), B.Yakubskiy, H.Svitlytskyi, M.Lazorskiy and other). Surrounding, letters and documents originally «flash on» the writer's world outlook, which is brightly expressed in his artistic practice.

Key words: *Oleksandr Smotrych, letter, newspaper, research, document, article, literature, writer.*

УДК 821.161.2-1.09 Шевченко (045)

АЛЛА НІКОЛАСЬВА,
викладач
(м.Хмельницький)

**Біографічний дискурс у світогляді і поетиці Тараса Шевченка
(кілька концептуальних зауваг в контексті аналізу його лірики)**

У статті аналізуються біографічний дискурс у творах Тараса Шевченка, написаних в період заслання. Доведено, що психологічні рефлексії, внутрішній монолог прочитується у формі розмови поета з самим собою, що є типовим для жанру медитативно-рефлексивної лірики. Ностальгія, роздуми про Україну «тідживлювались» власними спогадами, роздумами. Образ автора проступає майже в кожному творі, сповнений внутрішнім конфліктом.

Ключові слова: *автобіографічне, Україна, поезія, конфлікт, асоціації.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Життя і творчість Кобзаря широко відображено в працях С.Єфремова, П.Зайцева, І.Огієнка, Б.Лепкого, М.Рильського, І.Дзюби, А.Погрібного,

Г.Ключека, В. Смілянської та інших науковців. А все ж, твори Тараса Шевченка – найвеличнішого поета України і пророка її визволення – і надалі перебувають в центрі українських літературознавчих, історичних, мистецтвознавчих та лінгвістичних досліджень.

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в тому, аби на прикладі творів Т. Шевченка, написаних у період заслання, розкрити автобіографічний дискурс.

Виклад основного матеріалу... Як відомо з біографії поета, в квітні 1847 року його було заарештовано і відправлено до Петербурга. Після закінчення слідства Шевченка «за створення підбурливих та найвищою мірою зухвалих віршів» заслано до Оренбурзького окремого корпусу рядовим солдатом на 10 років. Заборона писати й малювати найбільше обурила Тараса: «Забрано найблагороднішу частину мого бідного існування! – читаємо в його щоденнику. – Трибунал під головуванням самого Сатани не міг би винести такого холодного, нелюдського вироку» [6, с.105]. Почалися роки принизливої муштри.

«У неймовірно тяжких умовах, у бур'янах, поза валами Орської фортеці, або в довгі безсонні ночі в смердючій казармі, вільний художник Академії мистецтв, поет, відомий на Україні, а тепер солдат № 191 за списком, ховаючись, мов злодій, знаходить силу й мужність для творчості. Свої невірні твори, незважаючи на жорстоку заборону царя і пильний нагляд начальства, поет записував у маленькі книжечки, що таємно зберігав у халявах. Протягом заслання їх було 27» [4, с.66]. Саме вони були єдиними, кому міг поет довірити свої думи, помисли, біль свого серця. Залишившись наодинці зі своїми думками, Шевченко багато згадував, розмірковував, намагався осмислити те, що мав і що вже втратив. Сумував і переживав за тим, що неможливо було повернути... Цілком закономірно, що автобіографічний момент істотно позначає ліричні твори періоду заслання.

У вірші-роздумі «І виріс я на чужині» поет, перебуваючи далеко від батьківщини, ніби умовляє себе: гіршою моральною мукою, ніж «в оцій пустині пропадять» [5, с.446], було б жити на Україні й безсило мовчати під залізною п'ятою самодержавства, бачити сваволю й образи панства, не маючи можливості допомогти його жертвам (своїм землякам):

Погано дуже, страх погано!
В оцій пустині пропадять.
А ще поганше на Україні
Дивитись, плакати – і мовчать! [5, с.447]

У вірші спостерігаємо контраст між уявленими картинами прекрасного життя народу на розкішно щасливій землі та реально існуючим лихом, яке несе кріпосництво. Тут – зіткнення потреби гармонії та реально існуючої в дійсності дисгармонії. Відверто гостро звучить означений конфлікт в останніх рядках:

Воно б, може, так і сталось,
Якби не осталось
Сліду панського в Україні [5, с.448].

Поезія написана під враженням від поїздки в 1843 році на Україну, де, звісно, серце поета переповнилося жалем до простих людей і величезною ненавистю до їх гнобителів-панів:

Чорніше чорної землі
Блукають люди, повсихали
Сади зелені, погнили
Біленькі хати, повалялись,
Стави бур'яном поросли,
Село неначе погоріло,
Неначе люди подуріли,
Німі на панщину ідуть
І діточок своїх ведуть!.. [5, с.447].

Розуміння неспроможності допомогти Україні, драматизм особистого переживання відчуваємо в рядках:

І я, заплакавши, назад
Поїхав знову на чужину... [5, с.447].

У наведених прикладах зустрічаємо прийом, який загалом характерний для авторської манери Шевченка – прийом енжамбеману (перенесення), що надає віршеві сильнішої виразності, акцентує на перенесеному в інший рядок слові чи цілому виразі: «біленькі хати» [5, с.447], «поїхав знову на чужину» [5, с.447]. Ліричний спогад про своє дитинство, юнацькі роки, про долю своєї родини – тема багатьох творів періоду заслання. У відомому вірші «Якби ви знали, паничі» тема сім'ї поета, її долі підноситься до широкого соціального узагальнення: поет зобразив типову долю мільйонів українських кріпацьких родин. Починається вірш звертанням до дворянських поетів, які

описували в ті часи Україну як «тихий рай», а далі звучить викриття того раю: вмерла молодою мати, «не витерпів лихої долі» [5, с.521] батько, а діти, «мов мишенята» [5, с.521] голодні, бідні пішли в люди. З бодем поет згадує ті роки:

Я до школи –
носити воду школярам [5, с.521].

Адже він сам ще був дитиною, яка мріяла вчитись, а не зазнавати життєвих випробувань та злиднів. У цій поезії автор, як і в багатьох інших, із сумом згадує братів:

Брати на панщину ходили,
Поки лоби їм поголили! [5, с.521]
і сестер, яких називає «голубками»:
Ви в наймах вирости чужії,
У наймах коси побілюють,
У наймах, сестри, й умрете! [5, с.521].

Трикрратне повторення слів «у наймах» підсилює думку й почуття, надає особливої гостроти конфлікту між вільним та наймицьким життям.

На нашу думку, це поліконфліктний твір, бо за відкритим зовнішнім конфліктом лежить і внутрішній, прихований конфлікт, викликаний сумом і жалем не лише за своїм дитинством, а й дитячими роками своїх братів і сестер. Постійно носить у собі поет біль за скривджену свою родину, поневолених співвітчизників і гнів проти гнобителів. І цей гнів раз у раз проривається назовні навіть у найінтимніших його ліричних поезіях. Так у вірші «Не молилася за мене» (1850) сумна лірична сповідь – спогад Шевченка про свої юнацькі мрії (родинне щастя з коханою дівчиною) несподівано переривається зверненням до Бога:

Даш ти, Господи єдиний,
Сади панам в Твоєм Раю... [5, с.513].

Тоді, коли поет прагне тихого родинного затишку, що зосібна втілюється в такій світоглядно-образній метафорі: «одну хатиночку в гаю та дві тополі коло неї...» І все-таки в кінці вірша це обурення дійсністю, обурення від нездійснених мрій ніби зникає, конфлікт згасає:

Я тільки хаточку в тім раї
Благав, і досі ще благаю... [5, с.513].

Повторене двічі «благаю» підкреслює, що Кобзар не залишає своїх мрій і про власний сімейний добробут, надії живуть у його скривдженій душі.

«Важко переоцінити значення «невільницької» лірики як біографічного джерела – джерела, яке розкриває передусім внутрішнє життя поета – заслання, його духовний світ. Факти його зовнішньої біографії відносно скупо відобразилися у віршах 1847-1850 років. У них автор не стільки розповідає про події, випадки, факти, деталі свого засланського побуту, скільки лірично розкриває свої думки й почуття. І разом із тим у його ліриці чимало життєвої конкретики. В основі окремих віршів – життєвий «факт», побутовий епізод, які стають побудником ліричного роздуму – переживання, емоційним поштовхом до розгортання ліричної теми» [1, с.40]. Наповнений автобіографічними переживаннями та їх художньо-образним переосмисленням вірш-послання «А.О.Козачковському», в якому поет згадує свого учителя-дяка, перші книжечки (аркушики)... Він все добре пам'ятає, не може забути, бо воно асоціюється з теперішнім життям:

І довелось знов мені
На старість з віршами ховатись [5, с.395].

Відверто зізнається адресатові:

...а надія
В неволі знову за своє,
Зо мною знову лихо діє
І серцю жалю завдає... [5, с.398].

З бодем у голосі звучить:

Виходжу, дивлюся,
І згадую Україну,
І згадять боюся... [5, с.396].

У вірші виразно окреслений внутрішній конфлікт – спогади про дитинство, про Україну не дають спокійно жити поетові, хоч минули літа, але живе він надією:

Чи, може, вже з неба
Подивлюсь на Україну,
Подивлюсь на тебе... [5, с.398].
Поет, можливо, вже й «благав би о смерті», але:
...Не дасте мені Бога

О смерті благи... [5, с.398].

«Активне проникнення автобіографічного елемента в структуру ліричних творів Шевченка періоду заслання стало чи не головним фактором, завдяки якому поет все більше віддає перевагу психологічній рефлексії, внутрішньому монологу іноді у формі розмови з самим собою – те, що є типовим для жанру медитативно-рефлексивної лірики. І в творенні малих поетичних форм рефлексивної лірики Шевченко досягає вершин художньої майстерності, нових цікавих відкриттів поетичної форми» [3, с.86].

Отже, проблема конфлікту в поезіях періоду заслання мала особливий вияв: далеко від України говорило серце поета щиро, правдиво, за кожним рядком проступала ностальгія, яка постійно «підживлювалась» власними спогадами, роздумами. Автобіографічний елемент проступає так чи інакше у кожному творі, здебільшого наповнений внутрішнім конфліктом. І саме творчий період заслання відкрив нам по-особливому геніального Шевченка-творця, Шевченка-людину, Шевченка-християнина, який в своєму феномені іманентно відобразив трансцендентальні відчуття і прагнення рідного народу.

Список використаних джерел і літератури:

1. Івакін Ю. О. Поезія Шевченка періоду заслання / Ю. О. Івакін. – К. : Наукова думка, 1984. – 237 с.
2. Коцюбинська М. Етюди про поезику Шевченка / М. Коцюбинська. – К. : Радянський письменник, 1990. – 271 с.
3. Мовчанюк В. П. Медитативна лірика Т. Г. Шевченка / В. П. Мовчанюк. – К. : Наукова думка, 1993. – 146 с.
4. Черкашин О. Деякі питання історії невідьницької поезії Шевченка / О. Черкашин // Матеріали 19 наукової шевченківської конференції. – К. : Наукова думка, 1972. – С. 66–70.
5. Шевченко Т. Г. Кобзар. Повна ілюстрована збірка / Т. Г. Шевченко ; передм. І. Дзюби. – Харків, 2013. – 720 с.
6. Шевченко Т. Г. Дневник / Т. Г. Шевченко // Зібрання творів : у 10-ти т. – К., 1951. – Т. 5.

Summary

Alla Nikolayeva

Biographical Discourse in the World Outlook and Poetics of Taras Shevchenko (Some Conceptual Remarks in the Context of his Lyrics' Analysis)

Biographical discourse in the works of Taras Shevchenko, written in the period of exile has been analyzed in the article. It is proved that psychological reflections, inner monologue can be read in the form of the conversation of the poet with himself, that is typical for the genre of meditative-reflective lyrics. The nostalgia, contemplations about Ukraine "were fertilized" with the own reminiscences, thoughts. The image of the author arises almost in every work, it is filled with the inner conflict.

Key words: *autobiographic, Ukraine, poetry, conflict, associations.*

УДК 821.161.1-1.09«19» (045)

СВІТЛАНА ПІРОШЕНКО,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

Експресія моральних метаморфоз у новелістиці Франца Кафки та Миколи Хвильового: компаративний аналіз

У статті досліджено визначальні домінанти експресіоністичного світобачення в літературному вимірі ХХ століття, зосереджено увагу на близькості імпресіоністичної поезики та мовних засобах мистецької спадщини українського і австрійського письменників. Змога продуктивного різноаспектного компаративного дослідження подається з точки зору художньо-стильових особливостей новел М.Хвильового та Ф.Кафки.

Наведено паралелі та аналогії між творами авторів, представлено власну спорідненість поезики та стилю новел через їх експресіоністичне світобачення. Встановлено, що у прозі обох авторів найвиразно втілені загальні принципи експресіоністичної поезики, саме спільність новел на загальному ідейно-тематичному, генетичному та типологічному рівнях. Твори письменників розглядаються як певний код людських відносин, як своєрідна модель життя.

На конкретних прикладах продемонстровано моральні метаморфози, які письменники втілюють у відповідні аналогії-символи у творчості. Символічно на типологічному рівні

виявляється як подібність тематики та ідейного навантаження, художніх засобів аналізованих новел.

Ключові слова: компаративний аналіз, експресіоністичне світобачення, моральні метаморфози, аналогії-символи, художньо-стильові відображення, наскрізний мотив.

Постановка проблеми у загальному вигляді... Найхарактернішими ознаками духовної культури і мистецтва ХХст. є мозаїчність, наявність різноманітних течій і концепцій. Як своєрідне відбиття духовної кризи суспільства, суперечливості масової та індивідуальної свідомості виникає художньо-естетична система – модернізм, яка об'єднує багато відносно самостійних ідейно-художніх напрямків різних за соціальним масштабом і культурно-історичним значенням.

Переорієнтація, яка відбулася в світоглядних інтересах людини ХХ ст., вплив новітніх філософських концепцій світу та людини на розвиток суспільства, в свою чергу зумовили і зміну пріоритетів у визначеності її мистецьких орієнтирів. Художні процеси в літературах початку ХХ ст. характеризуються подальшим розвитком засад модернізму як явища [2].

У 20-ті роки експресіоністична модель світу розглядалась як найбільш прийнятна в осмисленні проблем тогочасного суспільства, епохи в цілому, оскільки стала досить точним еквівалентом в зображенні дійсності. Вона включала в себе механізми, покликані для того, щоб адекватно виразити специфічний смисл часу та водночас складну гаму почуттів, відносин, загальною домінантою яких було відчуття самотності, відчуження у світі [4, с.15].

Дослідження імпресіоністичної поетики та особливості експресіоністичного світосприйняття, мовних засобів засвідчує близькість мистецької спадщини українського і австрійського письменників. В цьому контексті експресіоністична манера робить близькими творчість українського письменника Миколи Хвильового та австрійського – Франца Кафку. Представники різних літератур, поєднані однією художньо-стильовою манерою, здається, перебувають у живому контакті й ситуації діалогу.

Аналіз досліджень і публікацій... Зазначимо, що у літературознавстві, філософії, естетиці феномен експресіонізму у різних своїх аспектах осмислюється у численному колі досліджень. Визначаючи головні риси експресіонізму як творчого методу, є ґрунтовними дослідження Б.Сучкова, Л.Андреева, Д.Наливайко [2; 4].

Як цілком самостійне явище експресіонізм розглядається в літературній спадщині Франца Кафки, Густава Майринка, Лео Перуца, Альфреда Кубіна, Пауля Адлера, Л.Андреева, Є.Замятіна, К.Чапека. Експресіонізм як одну з течій модернізму в українській літературі вивчали Моклиця, Д.Наливайко, С.Павличко, Р.Мовчан, Л.Петренко [2; 3; 4].

Сучасне літературознавство виявляє активний інтерес до компаративістики, яка вивчає взаємозв'язки, взаємодію та взаємовпливи літератур різних країн світу. У цій площині компаративний аналіз творів українських та зарубіжних письменників відкриває цілісне бачення світового літературного процесу та своєрідність української літератури в ньому. Застосування компаративістичного підходу та символіку прививченні новел М.Хвильового та Ф.Кафки досліджували В.Набоков та Д.Затонський, О.Б.Воропаєва. А.І.Гурдуз в своїх дослідженнях порушувала проблеми про людське і людяне. Над розкриттям трагедії відчуження особистості працювала В.А.Затейщикова. Є.А.Касторова описувала трагічне безсилля людини перед абсурдністю оточуючої дійсності в даному літературному вимірі [1; 2; 4; 6].

Формулювання цілей статті... Метою запропонованої праці є дослідження визначальних домінант експресіоністичного світобачення в літературному вимірі, а саме аналіз особливостей художньо-стильових відображень моральних метаморфоз крізь призму новелістики Миколи Хвильового та Франца Кафки.

Виклад основного матеріалу... Глобальні проблеми ХХ століття (втрата ідеалів, самотність людини, деградація особистості та суспільства) залишили відбиток на світовідчутті митців і М.Хвильового та Ф.Кафки, адже, незалежно від дії обмежуючого фактору кордонів та відстаней, люди всього світу зазнають впливу основних тенденцій епохи.

Обидва митці порушують у своїх новелах проблеми, що не втратила ваги і в сучасну добу глобалізації: відчуженість людини, втрата суспільством моральних цінностей, поступове перетворення людини з високодуховної істоти на тварину. Такі моральні метаморфози український та австрійський письменники втілюють у певні символи, розуміння яких дає змогу на глибшому рівні усвідомити недоліки загальнолюдських відносин, адже символ покликаний яскраво, промовисто передати певне явище за допомогою конкретного образу. Адже ознакою модерністського твору є символізм [2].

Усвідомлення власної безпомічності, самотності, жертвовності перед суспільною катастрофою втілює у своїй творчості Франц Кафка. Занепад моральних цінностей, страждання породило в його творах шокуючі поєднання страху та безвихідності із зображенням сірої буденності.

Так само, в епоху модернізму в Україні болісно реагував на історичні події Микола Хвильовий, який «найбільш за все мріяв про розквіт «сонячної батьківщини», але його мріям не судилося здійснитися. «Чорний трибунал комуни» знищив високі ідеали, а без ідеалів Хвильовий не міг жити» [1, с. 7].

Схожі переживання українського та австрійського письменників реалізувались у відповідні аналогії-символи у творчості. Цим обумовлюється генетичний зв'язок творів письменників-новелістів, які постійно шукали духовну сутність світу й відчували відчуження від оточуючої реальності.

Моральні метаморфози у творчості українського письменника Миколи Хвильового відбуваються у декількох напрямках. Це узагальнена символіка рядових солдатів, муралів революції, пішаків системи, а також символіка власних назв.

Саме експресивність метаморфоз на рівні мікробразу, особливо переконливо виявляється в показі мотиву наскрізної тваринної сутності сірої маси пролетарів в новелі Миколи Хвильового «Я (Романтика)» [1, с. 7].

Зі сторінок твору постає жахлива реальність звірячої сутності «псів революції», котрі заради ідеї свідомо йдуть на репресії, переступають у злочинному екстазі моральні норми.

Власне і сам автор, як і його герой був невинним романтиком, і тому, коли романтичні поривання обернулись на сувору дійсність, письменник не міг інакше протестувати проти реальності, як покінчити життя самогубством. Експресіоністичні елементи новелістики Хвильового, дають змогу побачити проблеми фанатизму, самотності, дати оцінку діям тогочасного суспільства як антилюдській, вносять трагічний пафос, за допомогою цих елементів автор кричуще загострив увагу на проблемі відчуження особистості, пізнаючи безглуздість та безвихідь, розчинену в реальності.

Яскраво передають внутрішні людські метаморфози образи-тварини, зокрема Хвильовий, порівнює тогочасне суспільство із хижакими, «псами революції», «вовчою зграєю», котрі фанатично, заради ідеї свідомо йдуть на вбивства, переступають через норми моралі в злочинному екстазі.

Перетворення людини на безжальну тварину у творі «Я (Романтика)» є хижак, звір. На сторінках твору автор неодноразово вживає словосполучення «звірячий інстинкт», «хижа стихія», «тваринний екстаз», «зацькований вовк», «звіряча жорстокість», «вірний пес революції», «згряя голодних вовків». Поведінка та вчинки чорного трибуналу комуни відкривають хижку сутність революціонерів. В аналізованій новелі ми бачимо поступову деградацію особистості ліричного героя. На початку «м'ятежний син», що «зовсім замучив себе», перебуває в стані постійних вагань між необхідністю робити чорну брудну справу та проявами людської частини його душі.

У новелі «Я(Романтика)» спостерігаємо певні метаморфози на фоні роздвоєння особистості. Безіменний чекіст вважає себе сильною особистістю, але ніяк непатологічним злочинцем: «І я, зовсім чужа людина, – бандит– за одною термінологією, інсургент–за другою, я просто і ясно дивлюсь на ці портрети, і в моїй душі нема і не буде гніву. І це зрозуміло: «Я – чекіст, але я і людина» [6, с.329].

Слова «чекіст–людина» виступають у контексті твору як антоніми. Між ним і цими тваринами в людському обличчі ще існує певна дистанція: «Я дивлюсь на канделябр, але мій погляд мимоволі скрадається туди, де сидить доктор Тагабат і вартовий. В їхніх руках пляшки з вином, вони його п'ють пожадливо-хижо. Я думаю: «так треба» [6, с.325].

Поступово відбувається роздвоєння душі головного героя: людська частина покидає його, натомість тваринна сутність починає керувати поведінкою. Сміливий обривати життя сотням, главоверх опинився в розпачі, дізнавшись, що у групі засуджених на смерть людей знаходиться його мати: «...Я остовпів. Блідий, майже мертвий стояв я перед мовчазним натовпом черниць із розгубленими очима, як зацькований вовк...» [6, с.325].

Кульмінаційним моментом у моральних перетвореннях можна вважати розстріл матері. До останнього герой вагався у прийнятому ним рішенні, проте вірність чорній комуни та революції перевисили почуття та моральність: «Мати! кажу тобі: іди до мене! Я мушу вбити тебе. І ріже мій мозок невеселий голос. Я знову чую, як мати говорить, що я (її м'ятежний син) зовсім замучив себе. ...Що це? Невже знову галюцинація? Я відкидаю голову. Так це галюцинація: я давно вже стояв на порожньому узліссі напроти своєї матері й дивився на неї. Вона мовчала». «Але не зробив я й трьох кроків, як щось мене зупинило. Я здригнувся і побіг до трупа матері. Я став перед ним на коліна й пильно вдивлявся в обличчя. Але воно було мертве. По щоці, пам'ятаю, текла темним струменем кров. Тоді я звів цю безвихідну голову й пожадливо впився устами в білий лоб [6, с. 335]».

Ліричний герой зробив свій вибір на користь ілюзорним благам у невизначеному майбутньому, пожертвувавши життям власної матері, власноруч здійснивши вбивство. Як, бачимо, жахлива метаморфоза людини на тварину досягла апогею.

Проблема ж морально-етичних перетворень бентежить і австрійського письменника Франца Кафку. Адже він страждав від невлаштованої реалії, матеріальної залежності, нищого оточення, від неможливості отримати відповіді на важливі питання сенсу людського існування.

Новела «Перевтілення» по праву вважається знаковим твором модерністської літератури, де перед реципієнтом постає жахливий і абсурдний світ.

«Перевтілення» – це насамперед величезна метаморфоза, що підкреслює та зображує скрутне становище «зайвої людини» у світі. Одноманітність у спілкуванні та житті, сіра буденність призводить до внутрішньої деградації людини, перетворення її на комаху, що лише існує серед людей [3, с.24].

Але у творі вагомим значенням набуває не тільки фізичне перетворення Грегора, а й реакція на його тілесні зміни родини. Тому у новелі простежується два рівні метаморфізму. Це відчуження: «людина у цьому світі – самотня комаху» (перетворення Грегора на багатоніжку) та тваринна сутність людини (перекриття найкращих людських якостей тваринними реакціями – страхом, злістю, жорстокістю) [3, с.24].

Відчуження простежується в образі комівояжера Грегора Замзи. Це «маленька людина», яка живе не своїм життям, реалізує не власні бажання, а лише сумлінно працює заради родини «Ах, господи, – подумав він, – який важкий фак обрав я собі! День у дорозі. Службові турботи багато важчі, ніж на місці в торговельному закладі, а ще до того на мені тяжать ці муки подорожей, клопоти з пересіданнями, нерегулярна погана їжа, завжди змінне, завжди мінливе товариство, яке ніколи не переходить у сердечні стосунки. Хай його чорти беруть усе це!» [5, с.341]. Людина не розуміє першочергової важливості свого духовного поступу, не усвідомлює, що робота «як необхідність» перетворює її на механізм, функцію, непомітну комаху.

На відміну від героя М.Хвильового, Грегор Замза, головний герой Кафки зазнає і внутрішніх, і фізичних змін, проте не деградує духовно. Опинившись у такій незвичайній подобі, герой починає більш чуттєво сприймати світ, потребує більше розуміння та спілкування від родини, яка на жаль відштовхує його: «Грегор, причарований музикою, насмілювався підлізти трохи ближче і висунув голову аж до вітальні. Він майже не дивувався, що останнім часом так мало зважав на сім'ю, хоч раніше пишався своїм тактом» [5, с.230].

Внутрішніх метаморфоз зазнає уся родина Замзи в цілому. Зазнаючи духовних метаморфоз вони втрачають людяність, набувають таких якостей, як агресія, ненависть, злість, жорстокість [3, с.25].

Першою реакцією рідні на перетворення були стурбованість і співчуття. Приголомшені подіями, вони намагались розгледіти в страшній комасі Грегора і поставитись до нього з розумінням: «...навіть батькові, здавалось, нагадувала, що Грегор, незважаючи на свій теперішній жалюгідний і бридкий вигляд, все ж таки член родини і його не можна трактувати як ворога, а навпаки, закони родини вимагають проковтнути огиду й терпіти, тільки терпіти [5, с. 225]».

Проте дуже скоро, під гнітом розчарування і зневіри, вони почали забувати та черствіти в відношенні до Грегора, щозгодом привело до повної руйнації родини: «Любі тату й мамо, - почала сестра і стукнула рукою по столі, – далі так діла не буде. Якщо, може, ви цього не розумієте, то я розумію. Я не хочу називати цю потвору братом, а кажу лиш одне: треба якось здихатись її. Ми робили все, що могли: піклувались про неї, терпіли її. Думаю, що ніхто нам нічого не може закинути [5, с. 234]».

«Мені здається, що мертвий, – відповіла робітниця і на доказ своїх слів ще далі посунула Грегорове тіло мітлою. Пані Замза підвела руку, ніби хотіла стримати мітлу, проте не зробила цього. Ну слава тобі Господи! – сказав пан Замза і перехрестився. Всі три жінки й собі почали хреститися [5, с.235]».

Певні зміни, що набули у творі символічного значення, пов'язані безпосередньо і з кімнатою Грегора. Із затишної та комфортної. Вона перетворилась на порожню та занедбану. Добрі наміри сестри обернулись для Грегора не найкращим боком: «Сестра відразу зауважила, яку розвагу знайшов для себе Грегор, на стіні подекуди позалишались клейкі сліди від його лапок, і тоді їй спало на думку забрати з кімнати меблі, насамперед скриню та письмовий стіл, щоб Грегор мав більше місця лазити [5, с.219]».

«Її саму голі стіни пригнічували: то чи не буде те саме й Грегорові? Адже він давно звик до меблів і в порожній кімнаті почуватиметься самотнім. І тоді Грегор збагнув, що втративши людську мову і ведучи таке самотнє життя в сім'ї, він за ці два місяці відбився й глузду: бо ж хіба він міг щиро забажати, щоб його кімнату спорожнили? [5, с.220]».

Врешті решт байдужість родини до героя дійшла апогею та в подальшому призвело до загибелі головного героя: «В сім'ї взяли собі за звичку потрібні речі заносити до Грегорової кімнати, а таких речей тепер було багато, бо батьки винайняли одну кімнату трьом пожилцям [5, с.228]». «Тепер сестра вже не розмірковувала, що б Грегорові найбільше посмакувало, а вранці і вдень, коли бігла на роботу, ногою швидко заштовхувала до його кімнати будь-яку їжу, а ввечері, байдуже, чи він ту їжу тільки покуштував, чи – таке траплялось найчастіше – навіть не торкався до неї, вимітала одним помахом мітли геть [5, с. 227]».

«Та, мабуть, якби він стояв там і тижнями, сестрі було б байдуже; вона бачила сміття не гірше від Грегора, але й не думала його замітати». «І справді, Грегорове тіло було пласке і висохле; власне, це аж тепер стало видно, бо воно не було вже підняте на лапках і лежало все на видноті» [5, с.235].

У цьому розумінні метаморфоза охоплює членів його родини: якщо Грегора вона калічить, то його батька, матір та сестру викриває, виявляючи за фасадом сімейної ідилії правду, корисливість, егоїзм, огиду до нещасного, готовність його зректися.

Для Грегора відчуження стало трагедією, що призвело його до смерті, але відчуження переживає не лише він – інші теж ступили на фатальний шлях. Так, Грета ще не усвідомлює, що вона так само самотня у цьому світі. Ніхто не розумів її захоплення музикою, окрім брата, що мріяв про її вступ до консерваторії, і навіть в образі комахи відчував прекрасне.

Символічно, що після смерті Грегора члени родини називаються вже не «батько», «мати», «сестра», а «пан», «пані», «дочка». Цим Кафка підкреслює розпад сімейних і духовних стосунків. Жадливіх перевтілень зазнав не тільки Грегор Замза, а й усе суспільство. Фізичне перетворення комівояжера є лакмусовим папером, завдяки якому проявляються метаморфози соціуму [3, с.28].

Символіка тваринності в аналізованих новелах постає як прояв:

– сходження на поверхню душі усвідомленої звірячої сутності, темної частини «Я». Жорстокий пес революції здатен переступити моральні норми, здійснивши вбивство близької людини у новелі «Я (Романтика)» М.Хвильового;

– поступового духовного падіння. Людина стає твариною, коли найгірші людські якості крок за кроком замінюють любов, доброту, співчуття та керують поведінкою. Подібні метаморфози відбуваються із батьками Грегора Замзи, ззовні тихі і милі, нездатні образити людину, перетворюються на монстрів.

Висновки... Отже, експресивність метаморфоз на рівні мікробразу, особливо переконливо виявляється в показі мотиву наскрізної тваринної сутності. Схожі переживання українського та австрійського письменників реалізувались у відповідні аналогії-символи в творчості. Символічно на типологічному рівні виявляється подібність тематики та ідейного навантаження, художніх засобів аналізованих новел. Вони використовують образ-символ тварини, зокрема комахи. Саме за допомогою образів-символів письменники зображували внутрішні метаморфози героїв, конфлікти, висвітлювали проблеми, пов'язані із вадами тогочасного суспільства. Франц Кафка і Микола Хвильовий порушують проблеми, що є актуальними і в сучасний період глобалізації: проблеми відчуження, втрати суспільством моральних цінностей, поступова деградація людства, втрати їх людської подобі, перетворення з високодуховної істоти в тварину.

Список використаних джерел і літератури

1. Агеева В. Автор і герой у структурі новели Миколи Хвильового / В. Агеева // Слово і час. – 1993. – № 12. – С. 6–9.
2. Моклиця М. Модернізм у творчості письменників ХХ ст. : навч. посіб. / М. Моклиця. – [у 2-х ч.]. – Луцьк : Вежа, 1999. – Ч. 1 : Українська література. – 153 с. ; Ч. 2 : Зарубіжна література. – 184 с.
3. Ніколенко О. Духовні «перевтілення» героїв Ф. Кафки / О. Ніколенко // Всесвітня література та культура в навчальних закладах України. – 2000. – № 2. – С. 23–30.
4. Осмак О. О. Експресіонізм: проблема термінології і становлення проблематики / О. О. Осмак // Теоретичні проблеми художньої культури. – Переяслав-Хмельницький, 1995. – Вип. 1. – С. 13–19.
5. Кафка Ф. Твори: оповідання, романи, листи, щоденники / Франц Кафка. – К. : А-ба-ба-га-ла-ма-га, 2012. – 592 с.
6. Хвильовий М. Я. (Романтика) / М. Хвильовий // Твори : у 2 т. – Т. 1: Поезія. Оповідання. Новели. Повісті. – К. : Дніпро, 1990. – С. 322–339.

Summary

Svitlana Piroshenko

Expression of Moral Metamorphosis in Novelistics of Franz Kafka and Mykola Khvyliovyi: Comparative Analysis

Determinative dominants of expressionistic conception of the world in literary dimension of the XX century have been studied, the attention has been concentrated on the closeness of impressionistic poetics and linguistic means of

artistic heritage of Ukrainian and Austrian writers. The attempt of productive many-sided comparative research has been offered from the point of view of artistic-style peculiarities of the novels of M. Khvyliovyi and F. Kafka.

The parallels and analogies between the works of the authors have been shown, own kinship of poetics and style of the novels through their expressionistic conception of the world has been offered. It has been determined that in the prose of both authors general principles of expressionistic poetics, exactly the community of the novels at general idea-topical, genetic and typological levels have been clearly embodied. The works of the authors are studied as a certain code of human relations, as a peculiar model of life.

Moral metamorphosis, embodied by the authors into the appropriate analogies-symbols in creative work, have been demonstrated by the actual examples. Symbolically at the typological level likeness of thematic and elevated loading, artistic means of the novels under analysis has been made apparent.

Key words: *comparative analysis, expressionistic conception of the world, moral metamorphoses, analogies-symbols, artistic-style reflections, passing motive.*

УДК 821.161.2-1/3.09 Шевченко Т.Г.:14 (049.3) (045)

НІНА ПОЛЯРУШ,
кандидат філологічних наук
(м.Вінниця)

Тарас Шевченко і літературно-критична думка 40-50 років XIX століття

Авторка статті намагається з'ясувати роль та значення Т.Шевченка і його літературно-критичних роздумів в літературному процесі 40-х-50-х років XIX століття. Зокрема, детально проаналізовано передмови до «Кобзаря» 1841 та 1847 років, щоденникові записи. Доведено, що Шевченко відіграв перманентну роль у розвитку літературної критики 40-50-х років XIX століття. З його іменем почався новий, вищий етап розвитку української літературної критики.

Ключові слова: *літературна критика, щоденник, листи, народність, реалізм.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... З погляду літературної критики 40-50 роки XIX століття прикметні насамперед початком і завершенням творчої діяльності Тараса Шевченка як «ферментуючого фактору критичної думки і переосмислення критеріїв оцінки художніх явищ» [1, с.72]. Ця думка є домінуючою у процесі дослідження означеної проблеми як старшого покоління дослідників – О.Білецького, М. Гудзія, Є.Кирилюка, П. Волинського, Є. Шаблювського, П.Федченка, – так і сучасних вчених: І. Дзюби, О.Забужко, В. Пахаренка, Р. Гром'яка та ін. Як відомо, Шевченко не був професійним критиком, він не є автором спеціальних студій літературно-критичного характеру, але з його іменем міцно пов'язано виникнення оригінальної самостійної естетичної системи, закладеної у художніх творах поета та у принагідних теоретичних виступах.

Формування цілей статті... Мета даної статті – визначити місце Тараса Шевченка у формуванні літературно-критичної думки 40-50-х років XIX століття.

Виклад основного матеріалу... Для реалізації поставленої мети з'ясуємо, якою була оцінка творчості поета його сучасниками Є. Гребінкою, Г. Квіткою-Основ'яненком, М. Максимовичем, М. Костомаровим та ін. Для з'ясування естетичних і літературно-критичних поглядів та критеріїв, якими послуговувався Шевченко у власній творчості і використовував їх при оцінці всіх мистецьких явищ, багато важать його художні твори, однак предметом нашого аналізу стануть літературно-критичні, публіцистичні та епістолярні матеріали, що мають більш безпосереднє відношення до поставленої проблеми. Це, насамперед, передмови до поеми «Гайдамаки», до «Кобзаря» 1847 р., рецензія «Бенефис г-жи Пиуновой» 1858 р. та щоденник, який вівся поетом з червня 1857 до липня 1858 року.

Усе, опубліковане на той час Т. Шевченком, читалося та обговорювалось освіченими людьми, поширювалося серед вузького кола друзів і приятелів. На слухну думку дослідника Р. Гром'яка, «вирішальний вплив на стан української літературно-критичної думки означеного періоду справили доля Т. Шевченка і його художня (опублікована і неопублікована, конфіскована царатом при арешті) спадщина» [1, с.73]. Уже в той час про Шевченка говорили як про геніального митця. «Кобзар» 1840 року, як скаже дещо пізніше І. Франко, «ся маленька книжечка відкрила немов новий світ поезії, вибухнула мов джерело чистої, холодної води, заясніла невідомою досі в

українському письменстві ясністю, простотою і поетичною грацією вислову. Були се немов народні пісні, та проте, щось зовсім відмінне від них» [3, с.276].

Дата виходу Шевченкової книжки бачилась сучасникам справді епохальною. Із щирим захопленням відгукнулися на неї Г. Квітка-Основ'яненко, А. Метлинський, П. Гулак-Артемівський, О. Афанасьєв-Чужбинський та інші українські літератори. Особливої уваги і сьогодні заслуговує стаття-трактат М. Костомарова «Кобзар» Тараса Шевченка». Надиханий тодішньою епохою, критик називає Кобзаря поетом «необыкновенного дарования». Через зіставлення творів Т. Шевченка з народною творчістю і писаннями М. Гоголя, М. Костомаров оцінює Кобзаря як національний духовний феномен української літератури. На думку критика, «Шевченко принадлежит к первоклассным поэтам славянского мира. Его место рядом с Мицкевичем и Пушкиным» [2, с.226]. Дослідник стверджує, що «независимо от всех эстетических достоинств его стихотворений, главное, что не только приковывает к нему читателя, но и ставит поэта выше уровня обычных писателей, это то, что явление Шевченко победоносно поражает старый предрассудок от удобно- и неудобнописательства на том или другом языке, в той или другой форме выражения» [2, с.227].

Для Костомарова очевидною була цінність поезії Шевченка, якій судилося змінити обличчя не тільки української літератури, утвердити її високу самоцінність, а й справити величезний вплив на розвиток літератури інших народів: «Проникаясь поэзией Шевченко, возникает и утверждается мысль и надежда возрождения массы (...) не только малороссийской, но вообще взятой... Вот отчего и великоросс, и поляк, и немец, и француз, если только у него есть поэтическое чутье и любящее сердце, не останется без влияния от поэзии Шевченко» [2, с.226].

Історія підтвердила висловлене М. Костомаровим про поета. Упродовж багатьох років творчість Великого Кобзаря та його незвичайна доля активізували людську думку і почуття. Його твори і нині є зразком для наслідування, або високим критерієм оцінки інших авторів і наступних поколінь.

Ферментаційний вплив творчості Шевченка яскраво демонструють його листи до рідних, знайомих, відгуки сучасників. Так, у листі до брата Микити від 15 листопада 1835 року молодий поет писав: «Микито, рідний брате! Та будь ласкав, напиши до мене так, як я до тебе пишу, не по-московському, а по-нашому... Так нехай хоч через папір почую рідне слово, нехай хоч раз поплачу великими сльозами, бо мені тут стало скушно, що я всяку ніч тільки й бачу у сні що Тебе, Кирилівку (...) Не забудь же, напиши письмо, та по-своєму» [2, с.102]. У листі від 25 січня 1843 року він дякував Г. Тарнавському за «ласкаве слово» про «Гайдамаків» і нарікав, що ніхто ще в Україні не відгукнувся на поему і міркував: «Може, й там над ними сміються так, як тут москалі звать мене ентузіастом, сиріч дурнем. Бог їм звидить, нехай я буду і мужицький поет, аби тільки поет» [2, с.110].

Щиро вітав Шевченко появу першого українського історичного роману П. Куліша: «Добре, дуже добре ти зробив, що надрукував «Чорну раду» по-нашому. Я її прочитав і в «Руської бесіде», і там вона добра, але по-нашому лучче. Розумний, дуже розумний і сердечний епілог вийшов; тільки ти дуже вже, аж надто дуже, підпустив мені пахучого курева і так дуже, що я трохи не вчадів» (до П. Куліша від 5 грудня 1857 року) [2, с.324].

Цитовані листи підтверджують думку про домінування у ціннісній школі молодого тоді ще митця національного, того, що формувало народного поета.

Шевченко відчував постійну потребу в оцінці власної творчості. У зверненні автора поеми «Гайдамаки» (1841) до передплатників, користуючись такою нагодою, він розкриває ідейне спрямування свого твору, підкреслює зв'язок з фольклором та життям українського народу, а також висуває вимоги до літератури як могутньої сили впливу на народні маси. Автор поеми називає свій твір «мужицькою книгою», адресованою перш за все «громаді в сіряках».

Гнівний сарказм та слова зневаги поет спрямовує панам-землякам, які зреклися рідного народу, його мови, культури. Сам же з гордістю приймає звання «мужицького поета». Це був початок Шевченкової боротьби за народну літературу. Полемізуючи з російськими шовіністами про зміст літературного твору та його мову, він оспівує «Ярему в постолах», тобто представників народу, і висловлює впевненість у потенційних естетичних можливостях української мови. На думку поета, літературний твір має відповідати життєвій правді і служити людям.

Передмова до проєктованого нового видання «Кобзаря» 1847 року – це своєрідна ідейно-естетична декларація, у якій знайшло яскраве відображення розуміння народності, реалізму, ідейного змісту і спрямованості літератури, близької і зрозумілої народові. У зв'язку з цим Т. Шевченко ставить за приклад Р. Бернса, П. Шафарика, які залишилися вірними синами своїх народів, плідно творили на ниві рідної культури, поєднуючи у своїх творах життєву правду з доступною народу формою поезії. Актуальною і сьогодні є настанова поета на творче сприйняття і

використання досвіду інших культур, особливо слов'янських. Піддавав поет осуду спроби ідеалізації «темного кріпака», усвідомлюючи його рабську покiрність та пасивність.

Відповідно до висунутих критеріїв (глибоке знання інтересів, дум і сподівань народу, художньо-яскраве й правдиве зображення народного життя) Шевченко переглядав творчість Г. Сковороди, І. Котляревського, Г. Квітки-Основ'яненка, П. Гулака-Артемовського. У цих літературно-критичних присудах відображено більш зріле й глибоке розуміння поетом народності літератури та завдань народного митця, а також історичний підхід до оцінки літературних явищ минулого і зв'язок з фольклором. Однак Шевченко не вважає достатнім лише знання фольклору для розуміння сучасних проблем і прагнень народу. Набагато більшу можливість відкриває митцю лише його знайомство з життям народу та участь у національно-визвольній боротьбі: «Щоб знати людей, то треба пожити з ними, а щоб їх списувати, то треба самому стати чоловіком, а не марнотратилем чорнила й паперу. Отоді пишiте і друкуйте. І труд ваш буде чесним» [2, с.314].

Хоча передмова до «Кобзаря» та й сама збірка не були надруковані у зв'язку з арештом та засланням поета, його літературна декларація стала найвизначнішим ідейно-естетичним документом прогресивної української літератури того часу, програмою, яка визначила чітку етичну й естетичну орієнтацію передових митців на шляху реалізму й народності.

Своєрідною програмою театрального мистецтва з усіма його компонентами – від драматургії до манери сценічного втілення була рецензія Шевченка «Бенефис г-жи Пиуновой, январа 1858 г.». На думку поета, театр має бути вчителем публіки, де домінуватимуть не розважальні п'єси, а реалістичні, що мають громадсько-виховне значення. Очевидним є і те, що у цій рецензії на спектакль подано щепкінське розуміння реалізму в театральному мистецтві, стверджується громадсько-виховна спрямованість театру і його висока суспільна значимість.

Матеріали «Щоденника» Шевченка як одного з найвизначніших джерел його життєпису та ключ до розуміння його творчості дають змогу охарактеризувати погляди митця на літературу й мистецтво, їхню роль у суспільному житті, по-новому осмислити визначальні принципи його літературно-естетичних концепцій. Разом із прагненням захистити і возвеличити словом «малих отих рабів німих» у великого поета народилось щире звернення до побратимів по перу: «Друзі мої, щирі мої! Пишiте, подайте голос за ту бідну, брудну, опаскуджену чернь! За того зневаженого, безсловесного смерда!» [4, с.112].

Завдання літератури Т. Шевченко бачив у тому, щоб нещадно викривати вади самодержавства в ім'я високих гуманістичних ідеалів та соціальної справедливості. У зв'язку з цим найдієвішим літературним жанром він вважає сатиру: «Мені здається, що за нашого часу неминуче потрібна сатира і про наш середній стан, напівосвічений. Тільки щоб сатира була розумна і шляхетна. Така, приміром, як «Жених» Федотова або «Свої люди – сочтемся» Островського і «Ревізор» Гоголя» [4, с.31].

Важливою для розуміння філософських поглядів Шевченка, осмислення його світогляду є його заочна полеміка з польським філософом-ідеалістом Лібельтом. Великий Кобзар висловлює щире переконання у першості буття, природи перед свідомістю, залежності митця, літератури й мистецтва від суспільного буття: «Мені здається, що вільний художник настільки обмежений природою, що його оточує, настільки сама вона обмежена вічними, незмінними законами. А коли той вільний творець спробує хоч на волосину відступити від вічної красуні природи, він стає боговідступником, почварою моральною, як от Корнеліус і Бруні» [4, с.61].

Отже, послідовно захищаючи реалістичне мистецтво, Шевченко виступав проти натуралістичного копіювання, проти відірваності від життя, проти нав'язливого дидактизму й моралізаторства. Підтвердженням цієї думки є принципова оцінка ним «Народних оповідань» Марка Вовчка. Найбільше поета тут захоплювало глибоке знання життя народу, щире співчуття поневоленним, майстерна форма оповідань та їх прекрасна мова.

Шевченко завжди високо цінував думку літературної критики, жадібно чекав оцінок щодо своїх творів, жалівся на відсутність критики на свої твори, що «ніхто не гавкне, не лайне, неначе й не було мене», хоча таке рідко траплялося з творами талановитого, народного від природи поета.

Наділений витонченим почуттям критицизму і, зокрема, самооцінки, Шевченко відіграв перманентну роль у розвитку літературної критики 40-50-х років XIX століття. З його іменем почався новий, вищий етап розвитку української літературної критики.

Усе, написане Шевченком, сьогодні набуло універсального значення в контексті не тільки української, але й світової літературно-критичної думки. А тому перспективи його подальшого дослідження є безсумнівними.

Список використаних джерел і літератури:

1. Гром'як Р. Історія української літературної критики (від початків до кінця XIX століття) / Р. Гром'як. – Тернопіль, 1999. – 224 с.

2. Історія української літературної критики та літературознавства. Хрестоматія : у трьох книгах. Книга перша : навч. посіб. / за ред. П. Федченка. – К. : Либідь, 1996. – 416 с.
3. Франко І. Зібрання творів : у 50-ти тт. / Іван Франко. – К. : Наукова думка, 1984. – Т. 41.
4. Шевченко Т. Щоденник / Т. Шевченко. – К. : Школа, 2003. – 270 с.
5. Шевченко Т. Твори : в 5-ти тт. / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1978.

Summary

Nina Poliarush

Taras Shevchenko and Literary-Critical Thought of 1840–1850-s

The author of the article makes an attempt to reveal the role and significance of Taras Shevchenko and his literary and critical reflections in the literary process of 1840–1850-s. In particular the foreword to «Kobzar» of 1841 and 1847, diary notes have been analyzed in details. It is proved that Shevchenko played permanent role in the development of literary criticism in 1840-s – 1850-s. The new, higher stage of development of Ukrainian literary criticism began with his name.

Key words: *literary critics, dairy, letters, national character, realism.*

УДК 821.161.2-1/3.001.83 Шевченко Т.Г. (045)

ІРИНА РУСНАК,

*доктор філологічних наук, професор
(м.Вінниця)*

Дмитро Яворницький – популяризатор творчості Тараса Шевченка

У статті розглянуто літературно-критичну і публіцистичну творчість Дмитра Яворницького, присвячену творчості Тараса Шевченка, популяризаторську діяльність ученого. Авторка також охарактеризувала маловідому поетичну спадщину митця, наскрізь пройняту шевченківськими мотивами й образами.

Ключові слова: *Дмитро Яворницький, шевченкіана, шевченківські мотиви.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Дмитро Яворницький (1855–1940) – видатний український історик і археолог, етнограф і фольклорист, археограф і письменник. Великий працелюб і подвижник на загальнокультурній ниві зробив стільки корисного для України, прийдешніх поколінь, що без його творчого доробку не була б повноцінною вся українська історико-культурна спадщина. З ім'ям ученого пов'язана насамперед велика праця щодо збирання й вивчення матеріалів про героїчні сторінки історії запорозького козацтва. Сьогодні добре відомими є його історичні праці «Дніпрові пороги: географічно-історичний нарис» (Дніпропетровськ, 1989), «Іван Дмитрович Сірко, славний кошовий отаман війська Запорізьких низових козаків» (Дніпропетровськ, 1990), «Гетьман Петро Конашевич-Сагайдачний» (Дніпропетровськ, 1991), «Історія запорозьких козаків» (Львів, 1990–1992; Київ, 1990–1993), «Вольності запорозьких козаків» (Дніпропетровськ, 2002), «До історії степової України» (2004), «Запорожжя в залишках старовини і переказах народу» (Дніпропетровськ, 2005), «Україно-руське козацтво перед судом історії» (Львів, 2010) й інші. Однак тільки вузькому колу фахівців доступна шевченкіана Д. Яворницького, котрий в одній зі своїх праць зазначав: «Вештаючись по всіх світах, вишукуючи та добуваючи скрізь ріжну старовину та всілякі рідкості, я здобув, між іншим, великий, коштовний, несподіваний для самого себе матеріал, який стосується до біографії нашого великого українського поета Т.Г. Шевченка» [19, с. 113].

Аналіз досліджень і публікацій... Темою шевченкіани у творчій спадщині Д. Яворницького в різні роки цікавилися С. Абросимова [1; 2], О.І. Журба [6], С. Кіржаєв [7], Ю. Марголіс [8; 9], А. Перкова і В. Єкшов [11], І. Руснак [12; 13; 14], А. Фоменко [15], М. Чабан [17]. Та найбільш визнаним авторитетом у дослідженні цієї проблеми стала М. Олійник-Шубравська. У статті «Д.І. Яворницький – популяризатор творчості Т.Г. Шевченка» (1961) вона вперше ґрунтовно осмислила вагомий вклад ученого в українську шевченкіану [10]. Згодом цей матеріал став частиною знакової про життя і творчість історика Запорозького краю монографії «Д.І. Яворницький: життя, фольклористично-етнографічна діяльність» (1972).

Звісно, час, коли з'явилися окремі з названих праць, залишив на них помітний відбиток. Висновки М. Олійник-Шубравської зводилися до одного: шевченкознавчі розвідки Д. Яворницького позначені обмеженістю світогляду вченого, впливом на нього ліберально-

буржуазної ідеології, внаслідок чого революційний пафос музи Тараса Шевченка Д. Яворницький обійшов [10, с. 241–242]. Ю. Марголіс у монографії «Історичні погляди Т.Г. Шевченка» (1964) також побіжно торкнувся шевченкіани Д. Яворницького, де в душі соцреалістичних канонів писав: «... авторитет народного поета був експлуатований в інтересах буржуазно-націоналістичної інтерпретації Запорозької Січі» [8, с. 20]. Щоправда, на початку 90-х років лєнінградський історик у статті «Д.І. Яворницький і шевченкознавство» визнав свої вульгаризаторські підходи і назвавученого ґрунтовним дослідником творчості Тараса Шевченка [9, с. 10–15].

Увага до аналізованої проблеми активізувалася в незалежній Україні, коли літературознавці й історики отримали доступ до малознаних праць і листів Д. Яворницького. До питання дослідження джерельної бази шевченкіани в творчості вченого звернулися А. Перкова і В. Єкшов, проаналізувавши значний за обсягом епістолярій, розпорошений у різних архівних і музейних установах України, але більшою мірою представлений у фондovій збірці Дніпропетровського національного історичного музею ім. Д.І. Яворницького [11, с. 43–46]. Частково проблему вивчення Д. Яворницьким спадщини Тараса Шевченка висвітлено в дисертаційному дослідженні «Літературна творчість Д.І. Яворницького і розвиток української прози початку ХХ століття» І. Руснак [12].

Формулювання цілей статті... Мета статті – розкрити вплив Тараса Шевченка на творчість Д. Яворницького, поезія і проза якого органічно вписувалися в контекст української народницької літератури, ішли в руслі її традиційних тем і мотивів.

Виклад основного матеріалу... Немає сумніву, що вклад Д. Яворницького в шевченкіану був різностороннім, оскільки вчений вивчав і біографію, і творчість українського поета. У 1905 році «Вестник Екатеринославского земства» надрукував статтю «До біографії Т.Г. Шевченка» [4], а 1909 року з'явилася друком книжка «Матеріали з біографії Т.Г. Шевченка» [5] Д. Яворницького, до якої ввійшли цінні документи: 1) автограф автобіографії Т. Шевченка, написаний російською мовою 1860 року; 2) документи про заслання Т. Шевченка; 3) лист поета до М. Щепкіна; 4) фрагмент зі справи про заслання Т. Шевченка в «окремий Оренбурзький лінійний батальйон». Це викликало великий інтерес у дослідників, які дістали можливість зіставити рукопис автобіографії з публікацією в журналі «Народное чтение» (1860, № 2). Д. Яворницький у своєму вступному слові до «Матеріалів з біографії Т.Г. Шевченка» писав: «...кожна рисочка, кожна сторінка і кожне слово поета варто уваги статечного ученого видавця» [5, с. 5].

Предметом осмислення в статті «Народні основи в поезії Т.Г. Шевченка» стала народність поета, яку вчений вбачав передовсім у фольклорній основі творчості Тараса Шевченка, а також у чистоті та простоті поетичної мови. «Справжнім народним поетом, – йшлося в статті, – робить Шевченка і щира, глибока, гаряча, беззавітня любов его до України, за яку він прийняв великі муки, навіть поклав свою душу» [23, с. 4].

На переконання Д. Яворницького, Тарас Шевченко любив і трепетно ставився до історії, славної минувшини українського народу, де «наймиліше всіх для него були запорожці» [23, с. 4]. Найбільше еднає поета з народом, на думку дослідника, «віра чиста, проста, нелукава» [23, с. 4]. Цим можна пояснити, чому поет «часто призиває Бога осудити грішних, під якими, як син крепацького народу він більш усього розумів панів, із панів найпаче – панів-насилників» [23, с. 4]. А далі Д. Яворницький формулює складне питання: «Та й чи міг би Шевченко, гаряче люблячи свій рідний український народ, який палко боровся за святу православну віру з різними ворогами, виступати супроти віри его?» [23, с. 4]. Думки вченого про релігійність Т. Шевченка були особливо цінними тоді, коли советські достойники переконували в тотальному Шевченковому атеїзмі.

1886 року в Петербурзі вийшло нове видання Шевченкового «Кобзаря» і «Гайдамаків» з чудовими ілюстраціями відомого маляра і графіка О. Сластіона. Цікавою й оригінальною була передмова, написана Д. Яворницьким. Поява цієї вступної статті засвідчувала, що у часи реакції учений безстрашно відстоював кращі здобутки української культури, боронив їх від безпідставних обвинувачень докорів. Він пояснював читачам, що Тарас Шевченко правдиво змалював епоху гайдамаків – час «кривавих дій» українського селянства, якому пани не лишили «ні людських, ні громадянських прав» [18, с. 53]. Коліївщина, підкреслював історик, – це час людей, «що мстили своїм ворогам, полякам, за економічний, релігійний і моральний гніт...» [18, с. 53]. Учений поділяв погляд Тараса Шевченка на це унікальне явище української історії. Треба сказати, що в оцінці поеми «Гайдамаки» Д. Яворницький розійшовся з П. Кулішем та І. Франком, які були невисокої думки про цей твір. Один мисленик назвав свою статтю про поему «Мальована Гайдамаччина», а другий стверджував, що поет зрозумів Коліївщину «фальшиво і обробив її слабо» [16, с. 172]. Також Д. Яворницький активно розвивав думку В. Антоновича про демократичність трактування поетом історії Запорозької Січі і на конкретно-історичному матеріалі довів глибину Шевченкових знань

про минуле козацької вольниці. Поет, на його переконання, «вивів свій народ з меж чисто етнографічних і поставив его на широкий шлях культури» [23, с. 6].

Д. Яворницький надавав великого значення святкуванню Шевченківських днів, які завжди були явищем не тільки літературного, а й громадсько-політичного життя. Будучи активним членом Катеринославської «Просвіти», він виступав з лекціями, доповідями, статтями на Шевченкові роковини. На відзначення 50-х роковин од дня смерті поета в 1911 році Д. Яворницький відгукнувся оригінальною і цікавою розвідкою «Запорожці в поезії Т.Р. Шевченка» [3]. На великому конкретно-історичному матеріалі він показав глибину і бездоганність Шевченкових знань про минуле Запорожжя. Д. Яворницький, сам закоханий у героїку рідного краю, щиро поділяв погляди геніального поета на те, що Січ вела боротьбу не тільки з турками, татарами і поляками, а й «з московським урядом, який намагався через централізовані прагнення постійно скорочувати, а потім і зовсім знищити козацькі вольності» [3, с.113]. Розвідка Д. Яворницького стала помітним кроком шевченкіани того часу.

У 1914 році, коли царизм всіляко перешкоджав відзначенню 100-ї річниці від народження автора «Кобзаря», рада Катеринославської «Просвіти» домоглася дозволу на створення спеціального ювілейного комітету, який став організатором шевченківських свят у місті. Д. Яворницький був обраний почесним головою комітету. Вчений провів велику організаційну роботу, підтримував зв'язок з губернатором, зумів умовити його не забороняти святкових заходів тощо.

25 лютого на ювілейному засіданні Д. Яворницький виступив з промовою по-українськи, яка пізніше буде опублікована катеринославською газетою «Южная заря» [26]. Це був палкий виступ про роль і місце Тараса Шевченка в українській літературі та суспільно-політичній боротьбі за волю України: «Увесь свій вік поет болів за рідний край, за бідний знедолений народ; він плакав його слізьми, він страждав його стражданнями; він радів його радіощами...» Учений особливо наголошував на тому, що Тарас Шевченко «був не тільки поетом для України й Росії, а й для всього слов'янського світу, навіть для всього людства» [19, с.43].

Історик досліджував також вплив особистості Тараса Шевченка і його творчості на відомих діячів культури, зокрема у працях «Репін про Т.Г. Шевченка» [24] і «Шевченко і Репін» [25] осмислено зв'язок творчості російського художника з набутком українського поета, а про ставлення Л. Толстого до великого сина українського народу йшлося в спогаді «Моя перша зустріч з Л. Толстим» [22].

Окремо слід сказати про вплив Тараса Шевченка на творчість самого історика запорозького козацтва, котрий працював на ниві української літератури і як поет, і як прозаїк. Художня творчість великого поета позначилася на тематиці й мотивах лірики зі збірки «Вечірні зорі» (1910) Д. Яворницького; вона стала однією з фундаментальних основ світобачення вченого, одним з джерел демократичного історизму. Так, мотиви Шевченкової лірики виразно проступають у віршах «Думи мої, діти мої» [21, с.14–15], «Моя доля» [20, с.3], «Недоля» [20, с.4], «Безталанна тополя» [20, с.40–41], «Думки над Дніпром» [20, с.55–57] та інших.

Є у Д. Яворницького і вірші, безпосередньо присвячені українському поетові, серед них зокрема і два однойменні під назвою «Т.Г Шевченкові» [20, с.59–62]. В одному з них, присвяченому 50 роковинам від дня смерті автора «Кобзаря», висловлено глибокий сум від втрати:

Під хрестом тим спочив,
Хто Вкраїну любив,
Хто душею болів за безщасну,
Той, хто в думках своїх,
Думах чистих, святих,
Виславляв її так, бідолашну [27, с.136].

В іншому Шевченкове страдницьке життя автор порівняв з плаванням великого корабля:

Хоч не прямо, пливе боком,
І не цілий, а побитий,
Він прибився до берега,
Дуже хвилями підбитий,
І багатство в злу фортуна
Не згубив він, незчисленне,
Приніс сповна Україні,
Бо любив її силенно... [20, с.61–62].

Вірш «Поклик до Тараса Шевченка» [20, с.79–80] написаний у кращих фольклорних традиціях як розмова з покійним батьком, де звучать різні мотиви: жаль з приводу тяжкої втрати, нарікання

на нещасливу долю, риторичні запитання про сирітські поневіряння народу і загублену правду святу. Завершується твір проханням до Шевченка-батька про заступництво:

Заступися ти, батьку, сину України, –

Всі на тебе мрії – гукни з домовини!

Стань же, рідний, за нас перед самим Богом

І подай нам всім, безчасним, запомогу[20, с.80].

Постійне спілкування з народом, видатними діячами української культури дало Д. Яворницькому благодатний матеріал для написання художніх творів, зокрема повістей «Наша доля – Божа воля» (1901) і «Де люде, там і лихо» (1911), роману «За чужий гріх» (1907), збірки оповідань «Поміж панами» (1911).

Творчий доробок Дмитра Яворницького як письменника ще мало вивчений. Його поезія і проза органічно вписувалися в контекст української народницької літератури, ішли в руслі її традиційних тем і мотивів. На них певною мірою позначився вплив творчості Тараса Шевченка. Це й зрозуміло, адже великий поет надихав Дмитра Яворницького і як історика, і як письменника.

Список використаних джерел і літератури:

1. Абросимова С. Д. І. Яворницький і українська колонія в Петербурзі / С. Абросимова // Скарбниця рідно краю : Збірка матеріалів науково-практичної конференції з музейної справи і краєзнавства. – Дніпропетровськ, 1993. – С. 10–14.
2. Абросимова С. Д. І. Яворницький і Галичина / С. Абросимова, А. Перкова // З минувшини Подніпров'я : Збірник праць наукової конференції. – К. : Дніпро, 1995. – С. 51–55.
3. Эварницкий Д. Запорожцы в поэзии Т. Г. Шевченко / Д. Эварницкий // Летопись Екатеринославской ученой архивной комиссии. – Екатеринослав : Типография губернского земства, 1912. – Т. 8. – С. 102–159.
4. Эварницкий Д. К биографии Т. Г. Шевченко / Д. Эварницкий // Вестник Екатеринославского земства. – 1905. – № 16–17. – С. 399–405.
5. Эварницкий Д. Материалы з биографии Т. Г. Шевченко / Д. Эварницкий. – Катеринослав, 1909. – 47 с. + VII с.
6. Журба О. Діяльність Д. І. Яворницького в Катеринославській «Просвіті» / О. Журба // Питання історії України: Історико-культурні аспекти. – Дніпропетровськ, 1993. – С. 80–88.
7. Кіржаєв С. Особисті матеріали Д. І. Яворницького у відділі рукописів ЦНБ АН УРСР / С. Кіржаєв, В. Ульяновський // Вчений-подвижник : Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження вченого. – Дніпропетровськ, 1991. – С. 15–19.
8. Марголис Ю. Исторические взгляды Т. Г. Шевченко / Ю. Марголис, отв. ред. проф. С. Окунь. – Л. : изд-во ЛГУ, 1964. – 294 с.
9. Марголис Ю. Д. И. Яворницкий и шевченковедение / Ю. Марголис // Вчений-подвижник: Життєвий шлях та літературна спадщина відомого на Придніпров'ї археолога, історіографа, краєзнавця та етнографа Д. І. Яворницького : матеріали науково-практичної конференції, присвяченої 135-річчю з дня народження вченого. – Дніпропетровськ, 1991. – С. 10–15.
10. Олійник М. Д. І. Яворницький – популяризатор творчості Т.Г. Шевченка / М. Олійник // Вінок великому Кобзареві: Художні твори і статті. – Дніпропетровськ : Дніпропетровське кн. вид-во, 1961. – 328 с.
11. Перкова А. Т. Г. Шевченко в житті і спадщині Д.І. Яворницького / А. Перкова, В. Єкшов // Шевченкіана Придніпров'я. – Дніпропетровськ : АРТ-ПРЕС, 2008. – С. 43–46.
12. Руснак І. Є. Літературна творчість Д. І. Яворницького і розвиток української прози початку ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.02 «Українська література» / І. Є. Руснак. – К., 1995. – 22 с.
13. Руснак І. Т. Шевченко у житті і діяльності Д. Яворницького / І. Руснак // Дивослово. – 1995. – № 5–6. – С. 3–5.
13. 14. Руснак І. Шевченкові «Гайдамаки» в оцінці Д. Яворницького / І. Руснак // Сучасні проблеми навчально-виховного процесу вищої школи. – Кіровоград : КДПІ, 1995. – С. 53–54.
15. Фоменко А. Д. І. Яворницький і Т. Г. Шевченко / А. Фоменко // Дніпропетровськ: минуле і сучасне. – Дніпропетровськ, 2001. – С. 267–269.
16. Франко І. Причинки до оцінення поезій Тараса Шевченка. 2. Чи можна «Гайдамаків» назвати найкращою поемою Шевченка в естетичнім згляді? / І. Франко // Світ. – 1981. – Ч. 10. – С. 171–172.
17. Чабан М. Вічний хрест на грудях землі: Художньо-документальні нариси / М. Чабан. – Дніпропетровськ, 1993. – 103 с.
18. Шевченко Т. Кобзарь. Гайдамаки / Худ. А. Сластен; пред. Д. Эварницкого / Т. Шевченко. – СПб. : Тип. А. Суворина, 1886. – 71 с., ил.
19. Шубравська М. Д. І. Яворницький: Життя, фольклористично-етнографічна діяльність / М. Шубравська. – К., 1972. – С. 113.
20. Яворницький Д. Вечірні зорі: Вірші / Д. Яворницький. – Вид. 2. – Катеринослав, 1910. – 112 с.
21. Яворницький Д. Думи мої, діти мої / Д. Яворницький // Споживач (Катеринослав). – 1920. – № 10. – С. 14–15.

22. Яворницький Д. Моя перша зустріч з Л. Толстим / Д. Яворницький // Життя й революція. – 1928. – Кн. X. – С. 74–82.

23. Яворницький Д. Народні основи в поезії Т. Г. Шевченка / Д. Яворницький // Споживач (Катеринослав). – 1920. – № 4. – С. 1–7.

24. Яворницький Д. І. Репін про Т. Г. Шевченка / Д. Яворницький // Образотворче мистецтво. – 1939. – № 2–3. – С. 70.

25. Яворницький Д. Шевченко і Репін / Д. Яворницький // Пам'яті Т. Г. Шевченка. – Дніпропетровськ, 1939. – С. 130–133.

26. Яворницький Д. Т. Г. Шевченко – народний український поет: Реферат, читаний в торжественном засіданні шевченковського ювілейного комітета 25 лютого 1914 року / Д. Яворницький // Южная заря (Катеринослав). – 1914. – 1 березня. – № 2 306.

27. Яворницький Д. Т. Г. Шевченкові: За В. Гіляровського / Д. Яворницький // Дніпрові хвилі. – 1911. – № 10. – С. 135–136.

Summary

Iryna Rusnak

Dmytro Yavornytskyi – Popularizer of Taras Shevchenko's Creative Work

Dmytro Yavornytskyi's literary-critical and publicistic work devoted to Taras Shevchenko's creative work, the scientist's popularizing activity have been considered in the article. The author also characterized the little known master's poetic heritage, thoroughly saturated with Shevchenko motives and characters.

Key words: *Dmytro Yavornytskyi, shevchenkiana, Shevchenko motives.*

УДК 821.161.2 Самчук У.:7.041.2 (045)

СЕРГІЙ РУСНАК,
аспірант
(м.Вінниця)

Описи пам'ятників Тарасові Шевченку як інтерпретація духовного стану світу (на матеріалі мемуарів Уласа Самчука)

У статті розглянуто поетику прозових описів в документальних творах У. Самчука. Автор довів, що описи пам'ятників Тарасові Шевченку в мемуарах прозаїка виконують роль композиційних прийомів, допомагають моделювати внутрішньотекстові зв'язки, створюють емоційний малюнок зображуваного.

Ключові слова: *прозовий опис, документальна література, мемуари, пам'ятник Тарасові Шевченку.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасному літературознавстві популярними є уявлення про літературний опис як про поширений композиційно-стилістичний спосіб викладу матеріалу в художньому, передусім епічному творі, який полягає в послідовному відтворенні логічних зв'язків між явищами, поняттями у фіксуванні окремих ознак, рис, властивостей персонажів, зображуваних краєвидів, інтер'єрів, предметів тощо [7, с.156]. Українська традиція фіксує й інші терміни для позначення названого явища: «описання», «гіпотипозис» (Ф. Прокопович), «описування» (Д. Загул). Сучасна наратологія відмежовує опис від нарації та коментарів і вважає його композиційною одиницею тексту, в якій істоти, предмети, явища, ситуації представлені в просторовому, топологічному, а не хронологічному порядку. Такий опис складається з теми і сукупності підтем, він може мати різні ступені детальності, точності, бути об'єктивним, суб'єктивним, типовим, стилізованим, декоративним, пояснювальним тощо [7, с.156].

Польський дослідник Р. Інґарден виділив окремі ознаки літературного опису: нетяглість (зображений предмет можна репрезентувати одним визначенням або групою речень, які не завжди розміщені поряд); неповноту (опис завжди презентує тільки деякі ознаки, аспекти предмета) і вербальну узагальненість (відсутність можливості щоразового використання окремих мовних знаків для потреб індивідуальних зображених предметів). При такому підході цілісність опису рівнозначна мотиву [3, с.179].

Роль прозового опису в структурі тексту і в пізнавальній інтерпретації світу детально осмислила в монографії «Проблеми поетики прозового опису» польська дослідниця Д. Корвін-Пйотровська [5]. Завдяки широкому оглядові різноманітних прозових дескриптивних моделей (від

реалістичної прози XIX століття до постмодернізму) вона окреслила найпомітніші літературні стратегії опису, а також визначила ступені його синтаксичної та семантичної організації.

Проблема поетики прозового опису в документальному тексті в сучасному літературознавстві практично не освоєна, тож відповідно документалістика У. Самчука під кутом зору цієї проблеми не розглядалася. Зважаючи на її широке предметне коло, в цій статті автор ставить *мету* дослідити поетику прозового опису пам'ятників Тарасові Шевченку в документальній прозі письменника-емігранта У. Самчука.

Виклад основного матеріалу... Дескрипцій (терміни «опис» і «дескрипція» використовую як синоніми. – Автор) в У. Самчука кілька: описи пам'ятників поетові-пророку в Києві та Полтаві (книга спогадів «На коні вороному») й опис відкриття Шевченкових пам'ятників у Вінніпегу і Вашингтоні (документальна книжка «Слідами піонерів: Епос української Америки», присвячена історії Українського народного союзу (УНС) у США).

Опис в документальному творі має свою поетику і характеризується переважно максимальною стислістю і водночас – повнотою інформації (зображенням реальності за допомогою номіналізованих констатацій), своєрідністю зовнішньої фокалізації, насиченістю достовірною інформацією (фактами), включеністю в опис нехудожніх текстів (документів, газетних матеріалів, інтерв'ю, статистичних даних тощо). На думку Д. Корвін-Пйотровської, в документальній творчості, що тяжіє до автентизму, особливу увагу привертають такі засоби, як використання «ока камери» (рухомого центру часопросторової орієнтації), що часто супроводжує так зване спостереження учасника, поєднання описів з інформативним викладом [5, с.36]. Однак треба визнати правомірним твердження дослідниці про те, що «категорія опису важко піддається теоретичним узагальненням і постійно зазнає ревізії» [5, с.54]. Цих зауваг достатньо для осмислення поетики прозових описів у документалістиці У. Самчука.

«На коні вороному». Великому Тарасові Шевченку в Україні і світі встановлено більше тисячі двохсот пам'ятників, з яких більше тисячі ста – в Україні. Зводилися вони в різний час і з різних нагод. Зрозуміла річ, що У. Самчук, опинившись під час Другої світової війни в Україні, відвідав великі міста і їхні найбільш пам'ятні місця, а свої враження згодом відтворив у діалогії «На білому коні» – «На коні вороному».

Як стверджує Т. Колядич, мемуари – це складна структура, в якій поєднуються елементи ліричної повісті, біографічного оповідання чи літературного портрета [4, с.8]. При цьому стійкими жанроформуючими домінантами в мемуаристиці є «пам'ять» і «суб'єктивність», тому, з одного боку, помітне тяжіння мемуаристів до документалізму (точності, правдивості збереженої інформації), а з іншого – до художньої публіцистики, де авторська точка зору є переважаючою. Думки, почуття, переживання, настрої оповідача опиняються на першому плані.

Важливою складовою художньої природи документалістики є описи. У спогадах У. Самчука їх чимало. Зробимо спробу проаналізувати описовий фрагмент про пам'ятник Тарасові Шевченку в Києві: «По дорозі ми (У. Самчук та І. Кавалерідзе. – Автор) повернули вбік до скверу Шевченка, щоб глянути на його пам'ятник роботи відомого М. Монізера (М. Манізера. – Автор). Туман тривав далі, у сквері було безлюдно, пам'ятник стояв в тумані на тлі безлистих дерев, ніби гравюра старовинних видань. Бронзова постать мандрівника, що йшов задумано з плащем під лівою рукою. Як скульптор, Іван Петрович (І. Кавалерідзе. – Автор) знаходив пам'ятник невдалим. Банальний задум, сокирне виконання. Однак для мене в цій постаті і в такому виконанні було багато змісту. Пригадувались лубкові, ярмаркові малюнки Кобзаря, інколи з кобзою, що їх віщали по селянських хатах поруч з іконами, які вражали своєю чистотою мислі і нагадували щось з фігурок Будди або образків святого Антонія з кривавим серцем на грудях. З точки погляду популюс-популяріс, це є найближче їх серцю зображення, бо воно безпосереднє і невибагливе.

Однак в цьому випадку, можливо, Іван Петрович мав рацію. Можливо, тут, перед цією будовою, ця статуя могла б виглядати трохи менше «соцреалістично», щось ближче з «духом заходу», але це гостро суперечило б з генеральним наставленням доби та її діалектики. А такого тут не могло бути.

І коли ми так дивилися на той монумент з віддалі, з-за туману несподівано вийшло дві тітки, одягнуті в бахматі куртки з великими хустками на головах. – А ето хто такой? – чуємо досить несподіване питання одної з них відомим волап'юком. – Ето какой-то українській писатель, – чуємо на це відповідь. Тітки ще глянули на пам'ятник і пішли своєю дорогою. ...

Але чому ж все-таки цей монумент тут поставлено? І навіть на місці, де стояв пам'ятник цареві Миколі І, який запроторив поета на десять років солдатом за Урал із заборонаю писати і малювати....

Ордени й пам'ятники в цьому просторі були найдешевшим милом для замилювання очей противників. Вони знають, що Україна все ще не ті тітки з тим волап'юком, і її інколи треба захистити. Шевченко для цього найкращий цукерок. ...

...так мало знайдете Шевченка. В мові, в душі, в ідеї. Зате там багато Миколи І. В мові, в душі, в ідеї» [8, с.28–29].

Загалом цей фрагмент поєднав реалістичну традицію зображення з модерністичною моделлю описової експресії, де зображена реальність є поєднанням чуттєвих та уявних перцепційних вражень автора. Враження від споглядання пам'ятника з певної перспективи передано поетичним прийомом. Обриси фігури Тараса Шевченка ледь виступають з туману, пейзаж з безлистими деревами вторить емоційному настрою старовинної гравюри, який заснований на витонченій прозорості та виразній строгості. Відсилання до мистецького об'єкта створює враження витонченої краси побаченого явища. Це перше враження, коли споглядання світу відбувається через уже колись бачені образи. Саме так виявляє себе особистість спостерігача в документальному творі. Перед його зором спочатку проступає розмита туманна картина, а далі «око камери» наводить різкість, побачене характеризується гострою видимістю: «Бронзова постать мандрівника, що йшов задумано з плащем під лівою рукою». Кадри швидко змінюються, органічно поєднуючи далекий і близький плани.

У цитованому уривку опис сплітається з розповіддю, зокрема опис тут доповнений інформацією у формі коментаря: «Як скульптор, Іван Петрович знаходив пам'ятник невдалим. Банальний задум, сокирне виконання». Друге речення сконструйоване так, що стає подібним до дескрипції, коротке судження скульптора І. Кавалерідзе про пам'ятник подано так, ніби це продовження опису. Далі маємо справу з видавничим коментарем про сопреалістичність втілення Шевченкового образу, після чого змодельовано розповідь про тіток, котрі говорять в українській столиці волап'юком і не знають, кому споруджено пам'ятник в одному з київських скверів. Остання подія в її часопросторовому перебігу має так само вагоме значення для опису пам'ятника, адже кількома штрихами препарує культурний, ментальний і моральний стан советизованих киян. Пам'ятник перетворився на статиста у псевдоісторичному фальсифікованому історико-культурному середовищі; він більше не виконує функцію пам'яті, зв'язку минулого із сьогоденням, не впливає на формування самосвідомості української людини.

Поїздка до Полтави готувала У. Самчуку зустріч із ще одним пам'ятником поетові-пророку: «А там знов далі ще одна пам'ятна побудова, на цей раз пам'ятник Шевченкові, що його спроектував І. Кавалерідзе за модним тоді стилем кубізму, побудований управою міста 1926-го року з нагоди 65-ї річниці смерті поета. У розміщених під різними кутами бетонових плитах виступає сидяча фігура задуманого Тараса з підписом за його автографом й цитатою: «І вражою злою кров'ю волю окропіте». Одинок в Полтаві архітектурна річ, яка стоїть тут осамітнено й недопасовано до середовища. Полтава не була готова до модернізму такого демонстративного вигляду, де все ще дрімало в засягу 19-го століття, що його революція посунула ще далі взад. І той бідний пам'ятник виглядав тут дуже деус екс махіна (лат. «Бог з машини» – вираз, що означає несподівану, навмисну розв'язку тієї чи іншої ситуації, із залученням зовнішнього фактора. – Автор), а коли додати до цього втручання стихій, які обернули бетон, з якого той пам'ятник збудовано, у купу вивіреного безладдя, то все це виглядало, з боку естетики, досить незаздрісно» [8, с.196].

За інформативністю опису про час і нагоду зведення монумента одразу йде загальний план побаченого. Тут відчувається Самчукова тенденція мимовільної класифікації мистецьких явищ, тож він вдається до оцінок про недопасованість обраного І. Кавалерідзе стилю сопреалістичній епосі в українській культурі. Кубізм – це динаміка, рух, швидкість, енергія, простота геометричних форм. Культурну чужість підкреслено осамітненістю і недопасованістю пам'ятника до середовища, і це справляє на спостерігача колосальне враження, незважаючи навіть на занедбаний і поруйнований вигляд постаменту. Це ще одне свідчення зрушень і коливань в українській колективній свідомості під тиском ідеологічних обставин, які відбилися на Шевченковому монументі, для якого час перетворився на руйнівну силу.

Важко сказати, чи передав У. Самчук свої справжні враження того серпневого дня 1942 року, чи образ-асоціацію, що виник уже під час написання спогадів, але поданий вище опис функціонує як інтерпретація реального світу. Максималізація ефекту реальності досягається завдяки використанню автентичної цитати із «Заповіту», що викарбувана на монументі. Зрештою, якщо взяти до уваги, що це тільки незначний епізод з подорожі У. Самчука Україною в 1941–1942 роках (з Рівного – до Києва, Харкова, Полтави, Кременчука й інших міст), то саме опис у мемуарах став стилістичною і композиційною домінантою, бо на ньому концентрується основна увага реципієнта.

«Слідами піонерів: Епос української Америки». Сорок сім пам'ятників Тарасові Шевченку зведено за кордоном і найбільше там, де проживають численні українські громади: в Росії –

тридцять, Казахстані – шістнадцять, США і Канаді – дев'ять. Ніхто достеменно не рахував пам'ятників поетові, але всі визнають, що ці монументи стоять на сторожі української національної ідеї, а в умовах чужого простору і чужої культури – потужним фактором консолідації духовних сил українства. Для української еміграції важливо було реконструювати культурні практики свого народу в чужому просторі, тим більше, що вона гостро відчувала власну причетність до української культурної спадщини.

У 2014 році Україна і світ соборно відзначатимуть двохсотлітній ювілей Тараса Шевченка, тоді ж виповниться п'ятдесят років грандіозній шевченківській акції в Америці – зведенню унікального монументального ансамблю поетові в Вашингтоні. Свого часу ця подія актуалізувала тему української нації в світі і викликала численні публікації. Найбільш повно вони представлені в книжці «Шевченко у Вашингтоні: До історії пам'ятника Кобзареві у столиці Америки» Антіна Драгана [2]. Ця праця, як зазначено в передмові, хоч і має компіляційний характер, читається як цікава повість [2, с. 10]. Важливою видається і розповідь Уласа Самчука про магічне слово Тараса Шевченка і «ностальгійну, гідну уваги історію, мандрівку ... кріпака із села Кирилівки» до столиці США [9, с. 180], що містить книжка «Слідами піонерів: Епос української Америки». Їй передує стислий опис відкриття пам'ятника українському поетові у Вінніпегу (Канада): «... 1961 року, червня 8–9, у століття смерті Шевченка, його бронзову статую проекту скульптора Андрія Дарагана з препишними парадами, походами, концертами та бенкетами відслонив прем'єр Канади Джон Діфенбейкер у столичному місті Манітоби Вінніпегу, на головній перед парламентом поруч з королевою вікторією – володаркою імперії, в якій ніколи не заходило сонце. І коли над цим високим, синім небом Канади з многотисячних уст прозвучало заповітне «поховайте та вставайте, кайдани порвіте», здавалось, що це чує весь світ. І ми, що співали ці слова, були переконані, що це станеться» [9, с.179–180].

Цей опис організовано за всіма канонами документального твору: він максимально інформативний, ефект реальності тут підкреслено називанням точної дати відкриття пам'ятника, важливість події наголошено згадкою про канадського президента, котрий узяв участь у відкритті монумента. Однак автор не презентує світ за допомогою цього опису, а швидше розпізнає в собі те, що йому було відомо раніше про це місце. Наприкінці він знаходить символічне увінчання опису: пам'ятник Тарасові Шевченку має сакральний смисл (усвідомлення монумента як своєрідного оберега національної ідентичності емігрантів) і виступає фактором консолідації (нація конструюється за рахунок єдиного минулого і прагнення мати єдине майбутнє, в якому реальністю бачиться незалежна українська держава).

Ідея зведення монумента Тарасові Шевченку була продиктована прагненням отримати в Америці особливе «місце пам'яті» для численної української громади. Окрім функції нагадування пам'ятник Поетові мав маркувати певну просторову нішу, чим назавжди змінив би міський символічний ландшафт Вашингтона. Тобто пам'ятник повинен був освоїти простір, зробити його своїм, адже «влада простору, за влучним спостереженням П'єра Бурдьє, – найсильніша влада» [1, с.110].

Вашингтон було обрано не випадково, оскільки навіть сама згадка назви міста в контексті Шевченкової творчості відсилає до відомого вислову з поеми «Юродивий»:

Коли
Ми діждемося Вашингтона
З новим і праведним законом?
А діждемось-таки колись
[10, с. 259].

Відтак потужна символічна точка, якою видавався пам'ятник Тарасові Шевченку, задаватиме модель буттєвих пріоритетів для емігрантів з України.

Безсумнівно, пам'ятник Поетові-Пророку в Вашингтоні став особливим інструментом national building української Америки. Особливу візію подій майже п'ятдесятирічної давності подає Улас Самчук у документальній розвідці про українських піонерів «на землі З'єднаних Стейтів Америки» [9, с.7]. Розповідь про знаменну подію зайняла десять сторінок книжки.

Епізод про відкриття пам'ятника Т. Шевченкові має короткий змістовий виклад, подібний до звіту про побачене. Функцію увірогіднення безпосередньо виконують інформативна розповідь і описи, що містять невеликі реєстри важливих даних. Описи в У. Самчука є стилістичною і композиційною домінантою, вони включають у себе авторський коментар, де побачені картини зазнають різних змін: «1. Довкруги, як бачить око, під гарячим сонцем Вашингтону, стояли тисячі й тисячі свідків цієї події. Блискучі очі, гарячі серця, молитовний екстаз, невимовна вдячність злилися у спонтанному пориві буревійних оплесків. 2. Трибуна, представники народу, прапори, оповита ясно-жовтою пеленою постать Шевченка. Президент Айзенгавер підступив до цієї постаті і

потягнув за шнурок. 3. Перед очима народу виринув втілений у бронзу дух у вигляді молодої людини у фраку, що крокує у просторі неба і сонця ... 4. Співало небо, сонце, повітря, будови, вулиці. Співав Вашингтон» [9, с.185] (Фрагменти виділено мною. – Автор).

Наведений вище опис можна поділити на кілька фрагментів. У першому одним реченням про «тисячі й тисячі свідків» і їхні буревійні оплески письменник виділив інформацію про велику кількість людей, котрі брали участь у дійстві. Їхнє піднесення, особливо святочний настрій підкреслено шляхом використання локальної метонімії: «блискучі очі» та «гарячі серця» (→ люди). Такий підхід є найбільш продуктивним, оскільки реалізує типovu для стилю документальної прози тенденцію до узагальнень та експресивності, які розраховані на уяву і семантичну вразливість читача.

У другому фрагменті звітний характер опису передає враження від побаченого безпосередньо. Око оглядача кадр за кадром фіксує реальність: «трибуна», «представники народу», «прапори», «оповита ясно-жовтою пеленою постать Шевченка». Деталізація побаченого сприяє створенню ефекту високої фотографічності опису. Важливість події не тільки для українства, а й усього вільного світу У. Самчук підкреслив зображенням постаті тридцять четвертого президента США Двайта Ейзенгауера, тобто шляхом наголошення особливої уваги американської політичної еліти до духовного життя української еміграції. Це відповідно екстраполювало проблему в політичну площину. Тут опис демонструє перехід автора від події до проблеми, адже названа обставина в документальному тексті була розрахована на обізнаність реципієнта з фактами спротиву, який чинив ССРСР, а за ним і видання «Washington Post» спорудженню пам'ятника українському поетові в американській столиці.

Просторова фокалізація в уривку визначає позицію огляду, обрану автором. Вона є своєрідним кутом зору, ракурсом, що відкриває лишень миттєвість: в описі вдається вихопити подиву гідну Шевченкову статую, сповнену динаміки і сили, в якій проглядається цілеспрямованість, готовність до дій, внутрішня енергія і, зрештою, велич українського Генія.

Персоніфікована метафора з четвертого епізоду окреслила піднесений емоційний стан українців вільного світу, які стали свідками епохальної для всієї нації події.

«Ефект реальності» в розповіді про відкриття пам'ятника Т. Шевченку посилюється шляхом використання автентичних цитат з промови Двайта Ейзенгауера, детальної хронології події – від прийняття рішення до зведення пам'ятника, а також відсилання до таких «носіїв» об'єктивності, як використання теперішнього часу, мови цифр (зокрема називання кількості членів Комітету пам'ятника Т. Шевченкові в Америці, їхніх прізвищ та імен, грошової вартості проекту) тощо.

Монтажна форма розповіді забезпечує Самчуковому тексту «м'які» розриви між окремими його частинами, відтак перехід до «фарсо-трагедійної» історії старого бандуриста «з виглядом Тараса Бульби» цілком умотивована. Факт про подорож-поневір'яння Петра Мотуза до Вашингтона на свято-відкриття пам'ятника виступає окремим сюжетним моментом, який оживляє документальну хроніку подій і свідчить про вміння письменника наснажувати фактографічний матеріал елементами гумору.

Отже, описи пам'ятників Тарасові Шевченку в документальній прозі У. Самчука виконують роль композиційних прийомів, що організують розповідь: упорядковують відомі вже знання про зображений світ (в одному випадку – про соцреалістичні канони в зображенні Т. Шевченка советським скульптором-монументалістом у Києві; в іншому – про недопасованість фігури поета через виконання в стилі кубізму до полтавського хронотопу; ще в іншому – про історіософське й національне значення відкриття Шевченкових пам'ятників у Вінніпегу і Вашингтоні). Усі чотири описи виконують також декоративну функцію: київський пам'ятник справляє гнітюче враження, віддзеркалюючи похмурість і «сокирність» роботи советського архітектора, свідчить про національне вихолощення українців і духовне зубожіння краю, що доповнено враженнями від полтавського монумента; вінніпезький і Вашингтонський пам'ятники демонструють триумф і велич Нації, надію на постання Української Держави. Спосіб добору основних властивостей для характеристики пам'ятників українському поетові слугує в У. Самчука і для моделювання внутрішньотекстових зв'язків, що дозволяють відчитувати найрізноманітніші психологічні нюанси, зокрема емоційне ставлення самого наратора до зображуваного.

Описані У. Самчуком пам'ятники Тарасові Шевченку створені як багатопланові композиції, але різоче не схожі між собою, навіть контрастні за стилем та емоційними враженнями. Однак, за спостереженнями українського письменника-емігранта і громадського діяча Анатолія Курдидика, всі вони «однаково висловлюватимуть провідну й вічну істину: Тарас Шевченко, Богом посланий своїм людям пророк, має в душах українського народу, в усіх поколіннях нашого народу й в усіх часах, що їх він переживатиме, – Пам'ятник, який стоїть понад часом і понад простором. Пам'ятник Духу, порівняно з яким решта пам'ятників є лише символами» [6, с. 7].

Список використаних джерел і літератури:

1. Бурдье П. Социология сознательного пространства / пер. с франц.; отв. ред. перевода Н. Шматко / П. Бурдье. – М.: Институт экспериментальной социологии; СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с. – (Серия «Gallicinium»).
2. Драган А. Шевченко у Вашингтоні: До історії пам'ятника Кобзареві у столиці Америки / А. Драган. – Нью-Йорк: вид-во Українського Народного союзу «Свобода», 1984. – 136 с.
3. Інгарден Р. Про пізнавання літературного твору: фрагменти; пер. Н. Римської / Р. Інгарден // Антологія світової літературно-критичної думки ХХ ст. / за ред. М. Зубрицької. – [2-е вид., доповн.]. – Львів: Літопис, 2001. – С. 176–208.
4. Колядич Т. Воспоминания писателей: проблемы поэтики жанра / Т. Колядич. – М.: Мегатрон, 1998. – 276 с.
5. Корвін-Пйотровська Д. Проблеми поетики прозового опису / Д. Корвін-Пйотровська; пер. з пол. З. Рибчинської. – Львів: Літопис, 2009. – 208 с.
6. Курдидик Л. «Пам'ятник над простором і часом»: До річниці відкриття монумента Т. Шевченкові у Вінніпезі / Л. Курдидик // День. – 2012. – 6 липня. – № 115. – С. 7.
7. Літературознавча енциклопедія: у 2-х т. / [авт.-уклад. Ю. Ковалів; рец.: О. Астаф'єва, М. Ткачука]. – К.: Академія, 2007. – Т. 2: М (Маадай – Кара) – Я (я-форма). – 622 с. – (Енциклопедія ерудита: засн. у 2001 р.).
8. Самчук У. На коні вороному: спогади / У. Самчук. – Львів: Атлас, 2000. – 286 с. – («Літопис Червоної Калини»).
9. Самчук У. Слідами піонерів: Епос української Америки / У. Самчук. – Нью-Йорк: Свобода, 1979. – 268 с.
10. Шевченко Т. Юродивий: Поема / Т. Шевченко // Зібрання творів: у 6 т. – Т. 2: Поезія 1847–1861 / передн. сл. І. Дзюба, М. Жулинський. – К.: Наукова думка, 2003. – С. 258–260.

Summary

Serhii Rusnak

Description of the Monuments to Taras Shevchenko as Interpretation of Spiritual State of the World (on the Material of Ulas Samchuk's Memoirs)

The prose description poetics in Ulas Samchuk's documentary works has been considered in the article. The author proved that Taras Shevchenko's monuments description in the prose writer's memoirs play the part of composition methods, help to model inter-textual ties, create the emotional picture of the represented.

Key words: *prose description, documentary literature, memoirs, monument to Taras Shevchenko.*

УДК 82'06(0)(045.5)

ГРИНА СЛОНЕВСЬКА,

*кандидат філософських наук, доцент
(м.Хмельницький)*

**На межі художніх дискурсів: постмодерністські ознаки модерністського роману
М.Булгакова «Майстер і Маргарита»**

У статті розглянуто твір М.Булгакова «Майстер і Маргарита» у запропонованому авторкою полемічному ракурсі, а саме – з позиції ознак постмодерністського роману. Обраний аспект дослідження передбачає тлумачення тексту як наближення до суперечливої, на перший погляд, ідеї пошуку ремінісценції постмодерністського роману у булгаковському творі. Роман М. Булгакова «Майстер і Маргарита» розглянуто крізь призму найхарактерніших ознак постмодерністського твору, серед яких наступні: поєднання та взаємодоповнення істин; замасковані алюзії; інтертекстуальність; зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді; суміш багатьох традиційних жанрових різновидів; потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого; культ незалежної особистості; бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу тощо.

З позиції пошуку цих характерних ознак на конкретних прикладах проаналізовано роман та зроблено висновок, що твір можна розглядати як постмодерністський універсальний інтертекст, завдяки чому роман, створений у 30-х рр. ХХ ст., є дуже актуальним з точки зору естетичних та філософських домінант ХХІ ст.

Ключові слова: *«Світ як текст», постмодерністський роман, універсальний інтертекст, інтертекстуальність, паратекстуальність, мета текстуальність, архітекстуальність, архетипні моделі художнього мислення.*

«Всяке прочитання – це тільки момент із життя тексту... Іншими словами, дослідження – це завжди тільки наближення...» – стверджував Луї Арагон.

Постановка проблеми в загальному вигляді... У сучасному постмодерному світі дедалі більше поширюється сприйняття людської культури як суцільного тексту. «Світ як текст» – з легкої руки теоретиків постструктуралізму Р.Барта, Ж.Дерріда, Ю.Крістєвої, М.Фуко ця теза розповсюджується на все: культуру, суспільство, історію, людину, літературу. Особливу зацікавленість у такому контексті викликають твори, які, за віддзеркаленою постмодерністською формулою, можна визначити : «текст як світ». До таких, безперечно, належить знаменитий роман М.Булгакова «Майстер і Маргарита».

Аналіз досліджень і публікацій... З кожним роком інтерес до творчості письменника зростає. Життю і творчості Булгакова присвячені монографії та окремі роботи С.Аверинцева, А.Баркова, А.Белкіної, А.Казаркіна, В.Лакшина, К.Рудницького, І.Смирнова, В.Сахарова, А.Смілянського, М.Чудакової, Яновської та ін. Про Булгакова пишуть зарубіжні дослідники: Леслі Мілн, Ендрю Беррат, Джулі Куртіс, Едіт Хайбер, Пітер Дойль та ін. Значна кількість літературознавчих робіт присвячена окремо роману «Майстер і Маргарита»: книги Б. Гаспарова, А. Зеркалова, Б. Соколова, А. Корабльова, дослідження І. Белзи, І. Белобровцевої, І.Галінської, В. Гудкова, О. Зеркалова, М. Золотоносова та ін.

Серед основних проблем, що розглядаються дослідниками, – літературні традиції у творчості Булгакова; поетика творів, генеалогія художніх образів. Найвідоміший роман Булгакова в цілому розглядається з точки зору його жанрово-стильової своєрідності, досліджуються фантастичні і сатиричні аспекти, тривають пошуки прототипів – словом, написано і сказано стільки, що, з нашої точки зору, сенс може мати тільки спроба дослідження, яку Луї Арагон називає «прочитання як момент з життя тексту». Вихідним пунктом при розгляді заявленої нами проблеми, безумовно, повинен слугувати сам художній текст.

Формулювання цілей статті... Наша дослідницька мета – розглянути твір Булгакова з позиції пошуку стильових ознак постмодерністського роману. Таке дослідження неминуче спирається на герменевтичну традицію, яка, будучи, з одного боку, течією у філософії ХХ століття, з іншого – є філологічною теорією і методологією тлумачення текстів, і, в якості методології, може мати різні філософсько- літературознавчі підстави. Теоретичною базою нашого дослідження є основні положення, сформульовані у працях У. Еко, Р. Барта, та особливо Ю. Крістєвої, яка розвинула ідею Барта щодо того, що кожний текст є інтертекстом, а також запропонована Ж. Женнетом класифікація типів взаємодії текстів, згідно з якою автор визначає у межах досліджуваного поняття власне інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність та архітекстуальність .

У контексті нашої статті обраний аспект дослідження передбачає тлумачення тексту як наближення до суперечливої, на перший погляд, ідеї пошуку ремінісценцій постмодерністського роману у булгаковському творі «Майстер і Маргарита». Отже, спроба цю ідею розгорнути та обґрунтувати становитиме зміст нами досліджуваного «моменту з життя тексту» роману «Майстер і Маргарита».

Виклад основного матеріалу... Коли народився постмодернізм? Найчастіше стверджують, що постмодернізм – як світобачення і стиль – виник як один із варіантів так званої «реакції на кризу» класичного модернізму, що гостро позначилася в кінці 30-х років, а отже першими такими «післямодерністськими» художніми творами можна вважати «Поминки по Фіннегану» Дж. Джойса, «Гра в бісер» Г. Гессена, «Доктор Фаустус» Т. Манна, «Майстер і Маргарита» М. Булгакова.

Тож розглянемо роман крізь призму найхарактерніших ознак постмодерністського роману, якими, як стверджує «Енциклопедія літературних напрямів і течій», є:

- прагнення поєднати, взаємодоповнити істини (часом полярно протилежні) багатьох людей, націй, культур, релігій, філософій;
- сюжети творів – легко замасковані алюзії (натяки) на відомі сюжети літератури попередніх епох (більшість дослідників постмодернізму визначають цю рису як інтертекстуальність – примітка автора);
- зумисне химерне переплетення різних стилів оповіді;
- суміш багатьох традиційних жанрових різновидів;
- потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого;
- культ незалежної особистості;
- бачення повсякденного реального життя як театру абсурду, апокаліптичного карнавалу [7].

Простежимо ці характерні для постмодерністських творів риси у контексті роману «Майстер і Маргарита».

Один із фундаментальних принципів постмодернізму – відмова від Істини. У постмодернізмі, як відомо, нема канонічних понять «верха і низу», «добра і зла», «краси і потворності» – все відносно, перемішано, зведено до сумніву. Правом на остаточну істину про світ не володіє ніхто. Добро і зло, велике і смішне, високе і низьке у постмодернізмі невіддільні одне від одного. Одні ситуації і стани перетікають в інші, перерозподіляються у найрізноманітніших варіаціях, як і сам світ – плинний, рухливий, мінливий світ грандіозної гри.

Цілком у дусі подібних рефлексій розгортається дійство роману М. Булгакова, що задається вже самим епіграфом:

«...так кто ж ты, наконец?

Я – часть той силы,

что вечно хочет

зла и вечно совершает благо» [1, с.5].

На відміну від Гете, світогляд якого формувався під знаком Просвітництва, Булгаков не шукає грані між Добром і Злом. Образом Воланда Булгаков – цілком у дусі подальших постмодерністських ідей – заявляє, що Добро і Зло у житті насправді нероздільні і детерміновані, так що виступають вічними іпостасями життя. Пригадаємо, що за «Енциклопедією літературних напрямів і течій», «прагнення поєднати істини, часом протилежні, – одна із суттєвих ознак постмодерністського мистецтва.

В інтелектуально-духовній кульмінації роману, якою є знаменита сцена на Воробйових горах, проблема множинності істини ставиться ще жорсткіше:

«Ты произнес свои слова так, как будто ты не признаешь теней, а также и зла. Не будешь ли ты так добр подумать над вопросом: что бы делало твое добро, если бы не существовало зло, и как бы выглядела земля, если бы с нее исчезли тени? Ведь тени получаются от предметов и людей... от деревьев и живых существ. Не хочешь ли ты ободрать весь земной шар, снеся с него прочь все деревья и все живое из-за твоей фантазии наслаждаться голым светом?» [1, с. 317]. Двоїстість природи Воланда, відображена в епіграфі, базується на уяві про синкретичність уявлень про пекло і рай, добро і зло, дозволене і недозволене. Тут можна шукати інтертекстуальні включення з Гете, а усі дослідники постмодернізму однастайні в тому, що одна з його найсуттєвіших ознак – інтертекстуальність. Термін, як відомо, запропоновано ученицею Р. Барта Ю. Крістєвою, яка розвинула ідею Барта щодо того, що «кожний текст є інтертекстом і інші тексти присутні у ньому на різних рівнях в більш або менш впізнаваних формах» [2, с. 424]. Згодом У. Еко вводить поняття «інтертекстуального діалогу», який визначається як «феномен, при якому у даному тексті луною озиваються попередні тексти» [3, с. 381]. Усі ці визначення цілком можна застосувати до тексту роману «Майстер і Маргарита». Зв'язок поетичних формул і персонажів роману М. Булгакова з мотивами і образами світової літератури надзвичайно складний і широкий, але передусім роман входить у світову літературну традицію через звертання автора до християнських образів і легенд – як канонічних, так і апокрифічних текстів.

Булгаков не містик і не теософ. Він – художник. Тому ремінісценції Євангелія, символіка Апокаліпсису у нього мають яскраво виражену авторську інтерпретацію, що стало предметом дослідження значної кількості літературознавців, серед яких – відомі булгакознавці: І. Галінська, М. Чудакова, Л. Яновська, І. Белза, В. Лакшин та інші.

Ми ж спробуємо звернути увагу на інтертекстуальність роману Михайла Булгакова, спираючись на запропоновану Ж. Женнетом класифікацію типів взаємодії текстів. Згідно з нею, автор визначає у межах досліджуваного поняття власне інтертекстуальність, паратекстуальність, метатекстуальність, гіпертекстуальність та архітекстуальність [4, с. 85].

За Ж. Женнетом, інтертекстуальність – присутність у одному тексті двох і більше різних текстів – у вигляді цитат, алюзій тощо. У тексті роману «Майстер і Маргарита» можна легко впізнати вплив таких письменників, як Данте, Гофман, Сервантес. Так, на думку Б. Соколова, Іешуа наділений деякими якостями сервантівського Дон Кіхота. На питання Пілата, чи дійсно Іешуа вважає, що всі люди добрі, у тому числі кентуріон Марк Крисобій, Га-Ноцрі відповідає ствердно і додає, що Марк, дійсно, нещасна людина. «Если бы с ним поговорить, – вдруг мечтательно сказал арестант, - я уверен, что он резко изменился бы» [1, с.24]. У романі Сервантеса Дон Кіхота ображає священник, називаючи його «пустою головою», на що рицар відповідає: «Я не бачу нічого образливого в словах цієї доброї людини. Я лише жалкую, що він не побув з нами – я би йому довів, що він помилявся» [5, с. 237]. «Злых людей нет на свете» [1, с.23], – у цих словах Іешуа не тільки пряма переключка з Сервантесом, а і діалог з І. Кантом про суть християнства, з головною думкою етики Льва Толстого. Ще більше очевидним є той факт, що заголовок роману і

його епіграф викликають відчуття яскравих ремінісценцій з «Фаустом» Гете, особливо, відсилаючи читача до головних героїв, що підкреслено самим вибором імен.

Йдучи за логікою Ж. Женнета, констатуємо, що паратекстуальність – відношення тексту до своєї частини. І в цьому контексті особливу роль відіграє зв'язок з епіграфом (для роману «Майстер і Маргарита» цей зв'язок є особливо вагомим, адже відразу визначає, як підкреслювалося вище, одну з найсуттєвіших проблем – співвідношення Добра і Зла та відносність істини як такої). Окремо слід наголосити на паратекстуальній композиції «роман у романі», за допомогою якої створюється особлива міфологема простору і часу – гармонійна рівновага співрозмірних частин, яка має естетичну цінність і доступно відображена у Слові.

Ще один тип взаємодії текстів, за Ж. Женнетом, – метатекстуальність як співвідношення тексту зі своїми претекстами. На думку багатьох дослідників, у романі Булгакова знаходять відображення відомі філософські джерела: тривимірна модель світу Г. Сковороди, з його ідеєю трьох світів: земного, біблійного і космічного (І. Галінська); філософські погляди І.Канта (Я. Левіна); ідеї «Божественної комедії» Данте (М. Чудакова); принципові постулати зороастризму (Е. Профер); маніхейські істини (О. Зеркалов, І. Галінська); масонські ідеї (В. Лакшин, Б. Соколов); толстовська концепція непротивлення злу насильством (Г. Барков).

Архітекстуальність, згідно з Ж. Женнетом, простежується як жанрові зв'язки текстів. У постмодерністському романі, як стверджує «Енциклопедія літературних напрямів і течій», зумисно химерно переплітаються різні стилі оповіді (високий і грубий, сентиментальний і жорсткий), існує суміш багатьох жанрових різновидів. Хіба це не про «Майстера і Маргариту»? Водночас роман має цілий набір жанрових визначень: філософський роман (В. Лакшин), фантастично-філософський (І. Виноградов), роман-міф (Б. Гаспаров), сатиричний (А. Вулс), вільна меніпея (В. Немцов), історико-філософська поема, роман-містерія, філософський гротеск, езотеричний роман, астральний роман, тощо. «Численні тлумачення роману настільки різні, стверджує А. Казарін, що складається враження, що критики говорять абсолютно про різні твори [6, с.44].

Щодо гіпертекстуальності, то в контексті класифікації Ж. Женнета, – це пародійне відношення тексту до інших текстів, які профануються (як не пригадати тут творчі опуси Івана Бездомного та і весь знаменитий склад «Грїбєдова»?). У романі бачимо пародіювання ритуалів як радянської дійсності, так і релігійних культів, інститутів і організаційних форм радянської влади, навіть офіційних документів (до прикладу, видана Бегемотом довідка для Миколая Івановича «на предмет пред'явлення милиции и супруге»). Але ще цікавіше, на наш погляд, простежити гіпертекст у романі «Майстер і Маргарита» у контексті запропонованого в 1965р. Тедом Нельсоном тлумачення: «гіпертекст – це непослідовний спосіб запису, текст розгалужується, і це дозволяє читачу здійснювати вибір і переміщатися по ньому...». Гіпертекст структурований так, що перетворюється на цілу систему, певну ієрархію текстів і разом з тим представляє єдність і багаточисельність текстів.

Пригадаємо, як московські і «єршалаїмські сцени «наповзають» одна на одну, як кілька разів повторюється фінал. У творі спостережливий та інтелектуально підготовлений читач може побачити і розвиток важливої для поезики постмодернізму «семантики можливих світів». Як відомо, поняття можливих світів запровадив Лейбніц як уявлення про те, що у теперішнього може бути не один, а кілька напрямків розвитку: що було би, якби Понтій Пілат не мав «найстрашнішого недоліку», за Булгаковим, – боягузтва? Якби Пілат ще тоді, за «дві тисячі місяців» до свого прощення Майстром, став би супутником Іешуа на місячній доріжці? Якби Левій Матвій не переінакшував істину Іешуа? Ця ідея «можливих світів» присутня була у культурі завжди, але в ХХ ст. – у зв'язку з теорією відносності – вона стала однією з пріоритетних. Пафос філософії можливих світів ще раз виявляється у тому, що абсолютної істини нема, вона залежить від спостерігача і свідка подій.

За уже неодноразово згадуваною «Енциклопедією літературних напрямів і течій», одна з найяскравіших рис постмодерністського твору – потяг до архаїки, міфу, колективного позасвідомого. Міфи, традиційні образи та сюжети, літературні архетипи – вагомий матеріал для постмодерністських рефлексій. Серед найважливіших архетипних моделей художнього мислення – мотив подорожі, пошуку, учня та учителя. Серед найбільш розповсюджених архетипних образів-метафор – книга, карнавал, лабіринт, безумство, дзеркало.

Проаналізуємо у заданому контексті роман «Майстер і Маргарита» і знову побачимо безліч відповідностей: мотив «зниклої книги», пошуки Майстра, подорож Воланда і його свити, учитель Іешуа та учень Левій Матвій, «бал Сатани» та «карнавал у Вар'єте», наскрізний мотив безумного світу, мініатюрою якого є клініка Стравінського та її пацієнти. Особливу роль відіграє у романі модель міфопоетичного простору. Мотив міста – один із панівних у цьому сенсі. Місто має багатопланове і багатопланове життя. Навіть просторова модель роману перегукується з заданими

мотивами «лабіринту», для якого характерною є поліваріантна архітектурна побудова (вдавані ходи-виходи, нескінченна кількість кімнат славнозвісної «нехорошої квартири», дійство під землею і над землею, задзеркальний світ тощо). Щодо дзеркала як однієї з улюблених метафор постмодерністів, то ще Ю. Лотман назвав тему двійників літературним адекватом мотиву дзеркала. Пригадаємо: дзеркальна симетрія пов'язує Понтія Пілата і Воюнда, Івана Бездомного і Левія Матвія, Нізу і Маргариту. Особливу цікавість викликають дзеркальні відображення головного героя: Майстер – і Булгаков, Майстер – і Іешуа, Майстер – і Бездомний. Дзеркальні відбитки відбуваються на всіх рівнях (сюжетному, композиційному, семантичному, образному, хронопопному тощо).

У романі, послідовно відстежуючи характерні особливості постмодерністських творів, бачимо культ незалежної особистості, до чого прагнув і сам автор; сміємося і жахаємося з відображення реального життя як тотального абсурду, безумовного карнавалу масок, блискуче відображеної «московської дияволаді»...

Висновки та перспективи подальших розвідок... Наше дослідження, як «наближення» до пошуку постмодерністських ремінісценцій роману «Майстер і Маргарита», не вичерпується вищезазначеними рефлексіями та ілюстраціями, але і їх, з нашої точки зору, достатньо, аби стверджувати, що роман можна розглядати як постмодерністський універсальний інтертекст, завдяки чому твір, створений у 30-х рр. ХХ ст., є таким актуальним з точки зору естетичних та філософських доміант ХХІ ст.

Список використаних джерел і літератури:

1. Булгаков М. А. Мастер и Маргарита : [роман] / М. А. Булгаков. – К. : Молодь, 1988. – 352 с.
2. Енциклопедія літературних напрямів і течій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlib.com.ua/encyc/techii>. – Загол. з екрану.
3. Женнет Ж. Палимпсесты: литература во второй степени / Ж. Жаннет. – М. : Наука, 1989. – 373 с.
4. Казарин А. П. Истолкование литературного произведения / А. П. Казарин // Вокруг «Мастера и Маргариты» М. Булгакова : учеб. пособие. – Кемерово, 1988.
5. М. Де Сервантес. Дон Кихот, ч. 2. – Лениздат, 1978. – С. 237.
6. Барт Р. Избранные работы. Семиотика. Поэтика / Р. Барт ; пер. с фр. – М. : Прогресс, 1989. – 615 с.
7. Эко У. Роль читателя. Исследования по семиотике текста / У. Эко ; пер. с англ. – СПб. : Симпозиум, 2007. – 502 с.

Summary

Iryna Slonevska

At the Edge of Artistic Discourses: Postmodern Features of the «Master and Margarita» Modernist Novel by Mikhail Bulgakov

The article deals with the work by Bulgakov in order to search signs of postmodernist novel. The novel is analyzed in the light of the most characteristic features of postmodern work, including such as: a plurality of truths; disguised allusions; intertextuality; combination of different styles and genres varieties; tendency to archaic, myth, collective subconscious; cult of independent personality and others.

According to find these characteristic features the author examines the novel with specific examples and concludes that the work can be described as post-modern universal intertext, which is relevant to the aesthetic and philosophical dominants of XXI century.

Key words: *The world as text, postmodern novel, universal intertext, intertextuality, paratextuality, metatextuality, arhitextuality, archetypal model of artistic though.*

**Художнє моделювання морально-етичної проблеми в автобіографічних творах
Олекси Гай-Головка**

У статті на конкретних прикладах проаналізовано художні моделі морально-етичної проблеми, що їх розкриває в автобіографічних творах діаспорний письменник Олекса Гай-Головка (1910–2006). Автор відчував перед Україною моральний обов'язок розповісти правду про пережите, вистраждане, тому художніми засобами намагався з'ясувати сутність людини в умовах тоталітарного «пресу», в результаті чого індивід почувався обмеженим, затиснутим в «щещата» несвободи. Письменник художньо зображує морально-етичні принципи персонажів не лише на індивідуальному, а насамперед на суспільному рівні, виокремлює їх як частину психічної структури особистості через словесно-художню ціннісну оцінку дій, явищ в усвідомлений та неусвідомлюваний для індивіда спосіб.

Ключові слова: мораль, етика, жанр, наратор, добро і зло, автоматичні рефлексії.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Заявлена проблема актуальна з огляду на підвищений інтерес українського читача до літератури духовного змісту, до формування нової системи цінностей, до розгляду інших можливих світоглядних засад. Крім того, в сучасній філологічній науці творчість Олекси Гай-Головка – поета, літературного критика, журналіста – обійдена увагою дослідників, його ім'я упродовж багатьох років замовчувалось. Прозописьмо О. Гай-Головка належить до такого періоду становлення української літератури, коли право на життя виборювали різні її течії, стилі.

Вітчизняні й зарубіжні напрацювання різних аспектів маргінальної особистості спираються, насамперед, на загальнофілософський аналіз феномена особистості, її життєдіяльності, об'єктивних і суб'єктивних факторів самореалізації, самоствердження. Аналіз художнього моделювання морально-етичних проблем найповніше відстежується в дослідженнях літературознавців Світлани Вардеванян, Галини Пастушок, Сергія Квіта, Юлії Кристєвої, Віталія Мацька, Анатолія Нямцу, Віри Просалової, Людмили Тарнашинської, Наталії Колосової та ін.

Формулювання цілей статті... Мета статті – науково обґрунтувати морально-етичну проблематику, порушену в автобіографічних творах письменника української діаспори О. Гай-Головка.

Виклад основного матеріалу... На думку багатьох учених, категорії, «добро» і «зло» є основою етики. Український філософ М.Г.Тофтул зазначає: «Зміст категорії «добро» іноді ототожнюють із сутністю моралі взагалі, хоча більшість учених розглядає добро як морально-позитивне начало, зло – як морально-негативне, а саму етику як учення про добро і зло» [7, с.26]. У Філософському енциклопедичному словнику, який зчаста базується на матеріалі багатьох статей сучасних філософських словників Західної Європи і США, зазначено, що «добро – основна моральна цінність, духовна цінність сама по собі» [9, с.140].

Морально-етичні проблеми оприявлено в автобіографічному творі О. Гай-Головка «Смертельною дорогою: події нашого часу», де авторське «я» – сильна, вольова особистість, творчі здібності якого можуть реалізуватися лише за умов свободи, якою постійно снить, до якої прагне. Відтак соціальна, національна, внутрішня свобода є тим показником, в результаті якого виступає почуття власної гідності. Для автора повісті – це абсолютна цінність. Наратор за своєю природою непримиренний до пристосуванства, покори, принижень, зради. Його самоствердження ґрунтується не на власній вигоді зі збереженням зовнішніх форм благопристойності, а на патріотизмі, альтруїстичній концепції допомоги знедоленим у тоталітарному світі. Його внутрішній світ бунтується, коли він бачить на вулицях Харкова тисячі прошаків голодного 1933 року, а в розподільниках, спеціальних від продуктів полиці гнуться. Добро і зло ніби зчинили соціальний бунт, і в цьому двобої, на жаль, перемогло зло.

Таким чином, важкий і суперечливий час по-своєму переломився у вразливій і чистій душі хлопця. В юному віці письменник «зустрівся» з двосвіттям, в якому «вели» двобій добро і зло, світле і темне. З одного боку, чудова природа, лагідне степове сонце і срібний спів жайворонків у небі заронили в його душу зерна живлющої любові до навколишнього світу, а з другого – присутність чужого дикого оточення з його брутальним свавіллям і беззаконням посіяли тривогу і ненависть. Ці два полярні почуття, як зізнавався поет, навіки переплелися в його душі, і він носив їх селами й

містами України, а згодом і поза нею [6, с.11]. В його ліричних мініатюрах, у прозі, якнайкраще заявлена актуальна проблема літератури духовного змісту, де виформовується нова системи цінностей. Дихотомія світлого і темного, високого і приземленого, Божого і сатанинського оприявлена в романі Воля без волі, повістях Їм дзвони не дзвонили, Поединок з дияволом, збірці оповідань Одчайдушні, трагедії Скоропадський, повісті-есе Смертельною дорогою: події нашого часу.

Повість «Поединок з дияволом», що вийшла друком у Вінніпезі 1950 року – яскравий приклад своєрідного стилю письменника. У ній чітко відображено двосвіття добра і зла, світлого і темного, високого і приземленого. Означена повість є автобіографічною. У ній події розгортаються в повоєнній Німеччині, де перебуває сам письменник. Повість має підзаголовок «Фільми наших днів»: все відбувається наче на екрані – сцени динамічно змінюють одна одну. Головному героєві (О. Гай-Головкові) на шляху до омріяної волі доводиться зустрітись із найжахливішими проявами советської влади – міфічним позатекстовим дияволом. Відтак, енкаведисти – слуги дияволу, зображені відповідно до обраних образів. Характерними для них є нелюдські вчинки проти героїв повісті – катування, приниження тощо. На противагу червоному дияволу автор повісті зображує іншу сторону дійсності. Вірні друзі, що готові ціною власного життя допомогти, віддати останнє заради друга – це є те світле, перед чим автор схиляє голову в пошані. Втіленням світлого іноді стають малознайомі люди: «Я не знаю вас, але схвалюю ваш задум і благословляю вас у дорогу. Ідіть з Богом...». Добро і зло тісно переплетені у творі: «А сонце в золоті купало людей комах, вельмож і жебраків, праведників і розбишак, Божих людей і дияволів. Творець землі і неба обдарував усіх однаково й немов би не думав про прийняття чи знехтування, втілення чи потоптання Його святої ласки» [2, с.124]. Але «поединок з дияволом тривав далі. Треба було все зробити, щоб мені – людині, що з неймовірним зусиллям вискочила з того світу, швидше дістатися в рідне оточення і відчутти в ньому людську ласку, тепло, чого так прагнула смертельно змучена моя душа». «Це була найжахливіша ніч у моєму житті. Впродовж ночі я немов би зсох і вранці ледве підвівся з ліжка. Але коли сонце оповило мене промінням, я неначе став зцілятися. До мене поверталася сила, енергія і життєствердження» [2, с.14]. Останній іменник вказує на екзистенційну імперативну норму, коли немає вибору перед злом, тому персонаж сміливо іде на подолання страху в собі. Він перебуває на пограниччі між двобоем добра і зла. Перебуваючи в ув'язненні, побачив вранішнє сонце, що додало йому сили, снаги, відчув, що живий, і, навпаки, для носіїв зла він був «мертвий», позбавлений повноцінного життя. Вранішнє сонце символізує прагнення головного героя твору до життя.

Літературний персонаж внутрішньо витворює ланцюжок морально-етичних концепцій: «Я все передумував з початку. Поволі погодився, що часами найближчі люди коштом чужого життя можуть рятувати своє... можуть один одного продавати, душити, вбивати... і що це не почалося з мене і не на мені кінчиться... Що світ не такий уже порожній і чорний, як це здавалося мені в хвилини розпуки, а що в ньому живуть і люди і недолюдки – носії добра і зла, які змагаються між собою відтоді, як засвітилося сонце. Я навіть наперекір дійсності почав думати, що ці носії зла й добра тепер змагаються за мене. Перші хочуть мене вихопити й утоптати в землю, другі не віддають. Але що в Ялті добро поступилося перед злом, надо мною на волоску висіла сокира. Якщо Зінько викраде в готелі мої справжні документи, де в одному зазначено, що я громадянин Советчини, то за диявольською ялтинською угодою мене носії зла потягнуть у пекло, яке вони звуть «родіною»...» [2, с.54].

У такий спосіб автор моделює двосвіття добра і зла, прагнучи переконати реципієнта, що навіть серед жахів та поневірянь герой повісті, однак, зберігає в собі віру в краще, виношує любов до того, що його оточує. Другу частину повісті Поединок з дияволом розпочинає підрозділ Землею німецькою. У ній йдеться про те, що «енкаведисти кували залізо гаряче», полюючи за неповоротцями. Так були схоплені, а згодом знищені в застінках НКВС патріоти України письменник і бібліограф Петро Зленко, історик Михайло Антонович, партійний і культурний діяч Августин Волошин, колишні члени Центральної Ради Максим Славінський і Валентин Садовський, примусово були вивезені на «родіну», а згодом запроторені до в'язниці на багато літ дружина Гната Хоткевича Платоніда Хоткевич, невістка Є.Чикаленка Ксенія Чикаленко. Були й такі герої, які у відчаї, безвиході заподіювали собі смерть. Наприклад, діяч січеславської «Просвіти», видавець, викладач французької мови Євген Вировий 17 травня 1945 року в Празі вистрибнув з вікна 4 поверху і загинув, щоб не потрапити живим до рук більшовицьких енкаведистів. Сам загинув, порятувавши перед тим поетесу Галю Мазуренко, якій дав гроші й допровадив її з малолітніми дітьми аж до австрійського кордону, звідки вона благополучно дісталася Лондона (Англія). Саме такі патріоти як Є.Вировий були носіями добра.

Образ українських скитальців змальовано в тривожних і трагічних картинах: «Стероризовані люди рятувалися від «родіни» смертю. В церквах при молитві, в замкнених кімнатах, на горищах перерізували собі жили, або добровільно вкорочували один одному віку чи в поспіху вискакували з вікон на брук, щоб розбити собі голови... Про ці репатріаційні події закричав увесь християнський світ» [3, с.159]. Наратор був готовий до найгіршого варіанту. Одначе доля змилювала над ним, разом з братом-музикантом Юрієм він опиняється в американській безпечній зоні. У фінальній частині Поединку з дияволом автор у структуру художнього тексту «вмонтовує» щоденникові записи. З морально-етичної точки зору така модель сприяє підсиленню достовірності викладених наратором фактів, подій, явищ. Своєрідна словесна фотографічність, описана від першої особи, започатковується повоєнної літньої днини 27 липня в Інсбруку. Саме там український неповоротець-утікач зустрівся з давнім другом Миргородським. Він погодився надати тимчасовий притулок, і від теплого прийому центральний персонаж «надзвичайно був радий, що моя віра в мужність мого ближчого земляка не похитнулася» [3, с.131].

Остерігаючись більшовицьких агентів, для власної безпеки оповідач зчаста змінює місце проживання. Дістатися до Ляндеку йому допомагає Миргородський. Його світлий образ третього серпня наратор занотує в щоденнику емоційною тональністю: «Ця людина мала велике серце... Впродовж кількох днів я збагнув, що братом може бути людина ні по батькові, ні по матері» [3, с.37]. Отже, щоденник нотував усього тиждень (27 липня – 3 серпня), але такі записи в художній структурі очевидні: щоденник підсилює своєрідність документальної, художньо-образної системи, як й, утім, образ автора.

Вважаємо, що тижневий фактографічний щоденник – це стилістичний прийом як співвідношення документального та белетристичного елементів, увиразнення позиції автора до дійсності, її оцінки. «Письменницький щоденник, – відзначала дослідниця цього жанру Наталя Банк, – вбирає в себе ознаки різних прозаїчних і поетичних жанрів, але зовсім не просто їх механічно додає» [1, с.20]. Для щоденників притаманне поєднання воедино фотографічного спостереження життя і широт узагальнення дійсності.

Вмонтовані щоденникові записи О. Гай-Головка сповнені переживаннями, хвилюваннями, побутово-психологічними сценами майже оголеними, напруженими, конфліктними. Іноді нагадують незначні епізоди дня, а найпаче – роздуми над сенсом прожитого дня, над долею майбутнього у складному двобої добра зі злом. Щоденникові нотатки «освітлюють» морально-етичні проблеми, що ними повсякчас переймається автор. Стиль викладу думок залежить від етичних й естетичних принципів письменника, яких сповідує, специфіки світовідчуття та світорозуміння. Врешті, звернувшись до щоденника, автор фіксує на письмі збереження пам'яті про події минулого індивідуального буття, реалізацію власних планів, задумів. Відтак щоденник в житті індивіда є своєрідним культурно-психологічним феноменом.

У Поединку з дияволом змодельовано стандарти подвійної моралі наратора. І не тому, що так хотілося персонажу в очах людей показати себе сміливцем чи слабовольним, а, передовсім, тому, щоб перемогти обставини, в які потрапив. Адже автор «мав діло з лукавим» (У.Самчук) [8, спр. 185, арк. 3].

Згідно стандартних принципів, подвійна мораль осуджується суспільством. Одначе вона є такою ж невід'ємною сутністю нашого життя, як і просто мораль. Справді, на відміну від останньої, прояви подвійної моралі викликають обурення. Скажімо, подвійні моральні стандарти ретельно «замасковують» розвідники для стратегічного випередження супротивника. Тому подвійна мораль – природна властивість людини, бо виживає найсильніший. А до цього підштовхує оточення, що бінарно поділяється на свій-чужий, далекий-близький. Мораль визначає правила взаємодії в групі; разом зі зміною зовнішніх умов змінюється й мораль. Тому наратор, який не бажав повертатися на «родіну» і якого схопив лєнінградський чекіст на вулиці австрійського міста, змушений був говорити, що він не українець, а поляк і його прізвище Станіслав Квятковський. Над ним постійно чатувала небезпека. Підісланий до камери советський «козачок» усе допитувався:

«То ви поляк?», – і він недовірливо глянув мені в вічі.

«Так!», – відповів я.

«А чому цей чех каже, що ви не поляк?»

«Тому, що він дурень. Хто ліпше знає про мене, він чи я?» [3, с.100–101].

Автобіографічність описаної у творі ситуації підтверджують особисті архівні документи О. Гай-Головка. Так, у Центральному державному архіві-музеї літератури і мистецтва України знайдено документи про роботу та посвідки на проживання німецько-англійського періоду. Усі вони виписані на ім'я Володимира Бориславського, народженого у Кракові (Польща) однак зі світлинами молодого О. Гай-Головка. Тому можна ствердно сказати, що майстерно описані у «Поединку з дияволом» події були пережиті власне автором [8, спр.225, арк. 1–12].

Якби советські людолови довідалися про справжнє прізвище й національність, то кари йому не минути. У такий спосіб автор ще раз намагався підкреслити, що навіть в єдиному часовому інтервалі не існує дотримання педантично вивіреної системи моральних чеснот. Правила «гри» різняться в залежності від географічних, соціокультурних особливостей груп, в якій перебуває індивід, від власне конкретної ситуації. А найцінніше для людини – життя. Щоб уберегти його, оповідач, який потрапив до в'язниці й мріє про волю, вдається до аморальності – брехні. Однак, повторимося, такий вчинок виправдовує сенс життя. Бо життя – це своєрідна гра, де добро і зло йдуть поруч, як і мрії. Сенс буття, як філософсько-духовна проблема, спроектовано на саму мету існування, призначення людини в світі. Сенс є центральним з основних світоглядних понять. Доведено, що сенс буття існує в якісному й кількісному розвитку, де якісний виражений інтелектуальним та етичним вдосконаленням, витонченням свідомості, а кількісний розвиток прямо пропорційно залежний від зростання кількості енергії витонченої свідомості. У кількісному закумуляовано «особисту силу» людини, себто психоенергетичну міць конкретної індивідуальної свідомості.

Отже, вище проілюстровані цитати, свідчать, що у повоєнний час від страшного «смершу» українські емігранти рятувалися, як могли. Уже в самій абрєвіатурі контррозвідки прочитується зло (смерть шпигунам), тому й не дивно, чому письменник працівників цього таємного підрозділу номенує дияволами.

Саме в другій частині повісті «Поєдинок з дияволом» йдеться про затримання в американській зоні центрального персонажа. Сюжетні колізії розвиваються динамічно, напружено. На героя твору постійно чатує небезпека, з якою йому доводиться повсякчас боротися. У тюрмі один з неповоротців довідався від нього, що той боровся за Україну і писав проти партії, уряду, Сталіна, Хрущова. У відповідь почув: «Пропали ви... Ви знаєте, що вас чекає? Вас таке чекає...» [4, с.34]. Він знав, що на «родіне» його чекає розстріл. Тому й боровся різними методами за виживання. Вийшовши з тюрми, літературний персонаж (а ним є сам автор) дістався до австрійського міста Куфштайн. Там зустрівся із львівським художником Володимиром Ласовським (1907–1975). Він не залишив О. Гай-Головка в біді, допоміг з одягом, харчами. А головне, в рідному оточенні почував себе безпечніше. Потім виїхав у Ляндек, де перебував у таборі переміщених осіб, згодом під прізвищем Снаніслава Квятковського конспіративно перебрався до Фельдкірху. І недаремно, бо вночі поліція прийшла його заарештувати. У Фельдкірху зустрівся з лікарем Мирославом Роговським. Образ буковинського юнака автор змальовує найсердечніше засобами метафоризації: «Цей шляхетний серцем юнак... жив для того, щоб відчиняти свою душу і двері своєї хати для кожного земляка, що опинився в біді й неолі» [4, с.153–154].

Заглиблюючись у творчість О. Гай-Головка, спостерегли його пасивність до позначення жанрової дефініції. Скажімо, якщо твір Їм дзвони не дзвонили письменник обмежився підзаголовком Події великого голоду, двокнижжя Поєдинок з дияволом – Фільми наших днів, то автобіографічну повість-есе «Смертельною дорогою» означив підзаголовком Події нашого часу, хоча насправді йдеться про віддалений час (20-30-ті роки минулого століття). Адже дві книги побачили світ упродовж 1979–1983 рр., коли від подій, змальованих художніми засобами, минуло 60-50 років. Віддаленість дозволила письменнику відтворити з пам'яті «кадри» добра і зла, що траплялися на його життєвій дорозі, передовсім на творчому шляху.

В автобіографічній повісті детально йдеться про становлення письменника як особистості, прочитується крізь цю призму й формування національного, патріотичного чину. До цього його підштовхував і його соціальний стан. Так, після семирічки юний Олекса надумав вступити до Уманської технічної профшколи, але його не прийняли, заяву відкинули «як представника ворожої кляси» [4, с.11]. Подібний соціальний «ярлик» навішали на нього і в Уманському педтехникумі. Образ зла втілено й у секретареві сільської ради Дрібніцькому, хоча «районна влада каже, що він найліпший чоловік у селі. А він був злодій і до революції перебував на каторзі. Тепер він тероризує селян і арештує, кого хоче» [5, с.18]. І юний Олекса по-філософськи задумався над одвічною антитезою людського буття: «Чому ж одні носять в душах добрість, а інші переробляють її на зло й кидають ним на ближнього? Бо вони, як батько не раз казав мені, втратили любов до Бога, а звідси – любов до людини» [5, с.43].

Добро уособлено в образах письменників Петра Панча, Микити Годованця, Юхима Ружанського, Олекси Влизька, які всіляко підтримували письменника у нелегкі дні боротьби зі злом. А коли зло верховодило інтелігенцією, коли були заарештовані Г.Косинка, О.Влизько, Г.Шкурупій, що перед своїм арештом подарували свої книги з дарчими написами, тоді О. Гай-Головка згадав свого доброго вчителя, який жив на селі. Він зібрав течку й рушив до Яворенка. При зустрічі сказав: «Закопайте, будь ласка, ці книжки у своїй столі». Пам'ятаючи про небезпеку, Яворенко відповів: «Я закопаю... Тікайте звідси...бо тут дуже вас видно...» [5, с.203]. І

така порада виявилась добрим знаком, бо невдовзі письменник опинився в Києві, а затим 1940 року – у Львові, звідки дорога простелилася на Захід, у вільний світ.

Прикметно, що художній наратив твору «Смертельною дорогою» позначений тенденцією автотематичної техніки письма. Автотематизм – це «творчість про творчість» (Ю.Ковалів), послідовне поєднання автотематичних ліній художніх елементів з автобіографічними набуває не лише додаткового значення різновиду авторської присутності в наративному світі, а й додає більш реалістичної виразності картин доквілля, сприяє естетичному сприйняттю простору смислових обріїв, текстового наповнення. Автотематичні рефлексії увиразнює автор як персонаж, носій етичної точки зору, він є центральним суб'єктом художнього світу. Повесть-есе О. Гай-Головка наближена до літературно-документального жанру, і водночас моделі автотематичної техніки впливають на структурування схеми оповіді й несуть сюжетно-композиційне навантаження, видозмінюючи жанрову модель твору, наближену до спогадів, щоденникових записів. Такий нетиповий симбіоз (взаємодія) ілюструє методи самозбереження творчої свідомості.

Отже, в процесі дослідження нами виявлено, що О. Гай-Головка інтерпретує морально-етичні проблеми переважно через дихотомію добра і зла, але інтерпретує в естетично оформленому посланні за допомогою тих чи інших поетичних засобів, характерних для обраного жанру. Текстуальна подія на просторі прозотексту – це насамперед подія соціально-історична, але переосмислена, перетворена, переосвітлена в її глибинній правді, пов'язана з прірвами людського ества і перекладена на іншу, зрозумілішу людині, мову. Двосвіття в інтенції митця – це «перетворення» зовнішнього факту в текстуальну, естетично переосмислену подію, котра належать до різних жанрів, відбувається й описується різновекторно. Прозаїк, наче в калейдоскопі, освітлює проблему співвідношення гріховності, бунтарства та долі людської; все це має художні відмінності у внутрішній формі й оповідній структурі. Текстова структура має глибинний зв'язок з Біблією, дозволяє ліпше уявити закономірності шляху, пройденого літературою «розстріляного Відродження» ХХ століття, яка найчіткіше оприявлена в автобіографічних творах «Смертельною дорогою», «Поединок з дияволом». Автор художньо зображує морально-етичні принципи персонажів не лише на індивідуальному, а насамперед на суспільному рівні, виокремлює їх як частину психічної структури особистості через словесно-художню оцінку дій, явищ в усвідомлений та неусвідомлюваний для індивіда спосіб. Певна річ, в одній статті годі комплексно відтворити морально-етичну проблематику в художній практиці О. Гай-Головка, тому означена тема, сподіваємось, зацікавить дослідників, які продовжать теоретично її інтерпретувати.

Список використаних джерел і літератури:

1. Банк Н. Нить времени: дневники и записные книжки советских писателей / Наталья Банк. – Ленинград : Советский писатель, 1978. – 247 с.
2. Гай-Головка Олекса. Поединок з дияволом / Олекса Гай-Головка. – Вінніпег : вид-во Івана Тиктора, 1950. – Т. 1. – 143 с.
3. Гай-Головка Олекса. Поединок з дияволом / Олекса Гай-Головка. – Вінніпег : вид-во Івана Тиктора, 1950. – Т. 2. – 160 с.
4. Гай-Головка Олекса. Смертельною дорогою / Олекса Гай-Головка. – Вінніпег : видавничка спілка Тризуб, 1979. – Т. 1. – 284 с.
5. Гай-Головка Олекса. Смертельною дорогою / Олекса Гай-Головка. – Вінніпег : видавничка спілка Тризуб, 1983. – Т. 2. – 206 с.
6. Мацько В. Українська еміграційна проза ХХ століття : [моногр.] / Віталій Мацько. – Хмельницький : ПП Дерепа І.Ж., 2009. – 388 с.
7. Тофтул М. Категорії добра і зла / Михайло Тофтул // Вісник Житомирського державного університету ім. І.Франка. Філософські науки. – Житомир : ЖДУ, 2008. – Вип. 40. – С. 26–31.
8. Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України (*ЦДАМЛМ України*). – Ф. 1352. – Оп. 1.
9. Философский энциклопедический словарь. – М. : ИНФРА-М, 1997. – 576 с.

Summary

Nataliya Shvets

Artistic Modeling of Mental and Ethical Problem in Autobiographical Works of Oleksa Hai-Holovko

On specific examples the artistic models of moral-ethics problems in Diaspora writer Oleksa Hai-Holovko's (1910–2006) autobiographical writings are analyzed at the article. The author had the sense of duty towards Ukraine to tell the truth about things he had experienced and suffered from; with the help of artistic means he tried to ascertain the human entity in totalitarian regime conditions, causing the individual to feel restricted in «jaws» of unfreedom. The writer depicted artistically the characters' moral and ethic principles not only individually, but also on social level. He distinguished them as the part of individual psycho structure using verbal and artistic evaluation of actions and phenomena in individual comprehended and noncomprehended manner.

Key words: code of morals, ethics, genre, narrator, good and evil, auto thematic reflections.

Синтез поглядів і переконань в автобіографічній літературі Докії Гуменної

У статті заторкується світогляд Д.Гуменної як процес чуттєвопрактичного ставлення людини до світу і місця митця слова у ньому. Художня творчість освітлює синтез поглядів, переконань, принципів, оцінок, життєві позиції, програми поведінки та діяльності письменниці. В даному дослідженні стисло розкрито формування її світогляду, який вплинув на подальшу творчу діяльність.

Ключові слова: творчість, Докія Гуменна, світогляд, особистість, нариси, щоденник.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Історія новітньої української літератури знаменна тим, що в «материкову» літературу повертаються із забуття імена талановитих митців, які створювали духовні скарби за межами Батьківщини, в еміграції, і, котрих через політичне переслідування, беззаконня тоталітарного режиму, було викреслено з національного культурного життя. Тема, винесена нами у заголовок не знайшла широкого аналізу світоглядного обшару письменниці, яка пройшла складний творчий шлях. Проблемність полягає у її художньо-естетичних конфліктах, пошуках свого власного творчого «я», своєї особливої світоглядної позиції. Засобом віддзеркалення особливостей цієї світоглядної позиції стають, безперечно, щоденникові записи Д.Гуменної, оскільки (крім виконання психологічних, соціальних і літературних завдань) дають чи не найповніше уявлення про особливості її характеру, специфіки натури, а звідси й уявлення людини про себе, про своє життєве призначення. На жаль, ще не стали об'єктом пильної зацікавленості дослідників щоденники, які зберігаються у відділі рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т.Г.Шевченка НАН України [1]. Саме в них виразно трансформовано світоглядні домінанти письменниці. Означені критерії вказують на актуальність, а саме: комплексного дослідження творчого спадку письменниці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... В українському літературознавстві художня творчість письменниці української діаспори стала предметом дослідження у працях Г. Костюка [5], Ю.Шереха (Шевельова) [13], А.Погрібного [10], М.Мушинки [7], В. Мацька [6], П.Сороки [11], В.Даниленка [2], О.Коломієць [4], Т.Николюк [8]. В різний час аналізували твори Д.Гуменної еміграційні дослідники Ю.Бойко, В.Державин, Б.Романенчук, О.Чернова, Ю.Миколин, В.Чапленко, А.Юриняк. Проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості її прозописма розглядали М.Васьків, В.Жила, Л.Дражевська, Л.Онишкевич та ін. Однак існує певна потреба у створенні аналітичних праць, які б розкривали не лише біографію й особливості творчості, а й давали уявлення про багатий внутрішній світ письменниці, її погляди на своє місце у світі.

Формування цілей статті... Мета статті полягає у спробі висвітлити особливості світоглядної позиції Докії Гуменної на основі щоденникових записів.

Виклад основного матеріалу... Народилася Докія Гуменна 23 березня 1904 р. в с. Жашкові Таращанського повіту на Київщині (нині Черкащина); закінчила двокласну школу, рік провчилася у Звенигородській гімназії. Згодом вступила до новоутвореної педагогічної школи в Ставищі (1920), де і пробудився потяг до художнього слова. Навчаючись у 1922-1926 рр. на літературно-лінгвістичному факультеті Київського ІНО, Д. Гуменна надрукувала в журналах свої перші невеликі оповідання, її прийняли в ряди спілки селянських письменників «Плуг».

Редакція журналу «Плуг» 1928-го відрядила Д.Гуменну в південні райони України, як спеціального кореспондента, з метою розкрити читачам переваги колективного господарювання на прикладі діючих комун. Вона вирушила на Дніпропетровщину, Запоріжжя, а потім і на Кубань, де на той час переважало українське населення. Наслідком докладного вивчення життя того регіону став цикл нарисів «Листи із Степової України» («Плуг», 1928-1929) та «Ех, Кубань, ти Кубань, хлібородная» («Червоний шлях», 1929). Ці нариси стали злетом і трагедією письменниці, оскільки написані були «повно й правдиво, як чула й бачила» їх авторка.

Реакція влади була блискавичною, молода письменниця зазнала нападів вульгарно-прислужницької критики, внаслідок чого не була прийнята до новоствореної Спілки письменників України і фактично позбавлена можливості друкуватися. Докія Гуменна мусила працювати секретаркою, стенографісткою у київських установах, виїздила в археологічні експедиції. Все це згодом знайшло відображення у творах, які письменниця змогла створити, емігрувавши 1943 р. до Львова, потім до Австрії, Німеччини, а з 1950 р. переїхавши на постійне проживання до США [9].

Свою індивідуальну світоглядну позицію Докія Гуменна почала формувати ще під час шкільного навчання, записуючи майже кожного дня думки про взаємини зі світом та своє місце у ньому. І хоча багато цих нотаток було знищено, все ж скоро щоденник стає для дівчини

нерозлучним супутником. Вже на схилі років, у 1992 р., у листі до подруги Ірини Дибко-Филипчак Докія Гуменна зізнається: «Тепер передрукую щоденника і тільки це одне можу робити. Поки що – на середині, а вже 1700 сторінок. Не знаю, чи це кому потрібне, а нащось передрукую і... ще не знаючи, де це складати на збереження...» [10].

Світогляд становить основне ядро особистості, оскільки формує підґрунтя для намірів та планів людини. Він формує важливі життєві цінності, з яких ми утворюємо норми поведінки та життєву позицію. Світогляд дозволяє самоутвердитись особі в навколишньому середовищі, він включає та синтезує низку інтелектуальних утворень: цінності, переконання, знання, бажання, погляди, принципи, життєві орієнтири [12].

Щодо знань і бажань, то Докія Гуменна ще з юності знала про своє незвичайне призначення у цьому світі. За її свідченнями вона відчувала внутрішній голос, який сформував у неї чітке бажання бути саме письменницею. Вадим Пепа називає це «природним самовираженням» і вважає, що її направляла в житті саме Доля, сила Опіки. Він пише: «Гуменна настільки щира і до найвності зрозуміла у своєму письмі, що насправді переймаєшся вірою: це – за спонукою чи з благословення того духовного начала природи, від якого і вогонь натхнення, і його найвищі злети» [9].

У цьому ж віці письменниця виробляє й свою систему цінностей, тобто формує мету, яка виступатиме для неї сталою та бажаною формою сприйняття. Вже з перших оповідань її основним прагненням є писати щиро і чесно, виявляючи чутливість та доброту серця. Колега по перу В. Петров, з характерною для дослідника спостережливостю також помітив означену рису письменниці, завважує: «Ви щира! Ви входите у вогонь, як саламандра, бо саламандри живуть у вогні». І хоча ці прояви людяності і вболівання за долю простих людей відразу були нещадно розкритиковані прислужниками більшовицького режиму, Гуменна не схилила голови. Вона знову ж таки внутрішньо усвідомлювала свою долю, керуючись словами Г.Сковороди: «А мій жереб з голяками» і відстоювала їхню правду із молодих років і до останнього подиху.

Висновки... Творчість Докії Гуменної – одне з яскравих і самобутніх явищ української літератури ХХ століття, її праці привертають дедалі ширшу увагу літературознавців, учених, критиків, широкого читацького загалу. Коли роздумуєш над творчістю Докії Гуменної, то мимоволі в пам'яті спливають два слова – «Любов» і «Правда» [12]. Та й сама письменниця неодноразово зізнавалася, що своє призначення вбачає в тому, аби нести людям світло правди, будити сумління, бо правда завжди була і незмінно залишатиметься першою заповіддю художника.

Список використаних джерел і літератури:

1. Відділ рукописних фондів і текстології Інституту літератури імені Т. Г. Шевченка НАН України / Щоденники Докії Гуменної. – Ф. 234. – Од. зб. 14.
2. Даниленко В. Ідеалізм і авторитарний тип особистості (за повістю Докії Гуменної «Мана») / В. Даниленко // Слово і час. – 2000. – № 5. – С. 38–41.
3. Історія української літератури ХХ століття : [у 2 кн.]. Кн. 2 : [підруч.] / за ред. В. Г. Дончика. – К. : Либідь, 1998. – С. 235–237.
4. Коломієць О. В. Проза Докії Гуменної (проблемно-тематичні та жанрово-стильові особливості) : дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Коломієць Олена Вікторівна. – К., 2006. – 176 с.
5. Костюк Г. На перехресті життя та історії / Г. Костюк // Сучасність. – 1978. – № 4. – С. 50–75.
6. Мацько В. П. Концепція людини і світу в українській діаспорній прозі ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / В. П. Мацько. – К., 2010. – 36 с.
7. Мушинка М. «Докія Гуменна і її «Діти...» / М. Мушинка // Слово і час. – 1993. – № 1. – С. 26–35.
8. Николук Т. Інтелектуальний інтертекст прози Докії Гуменної : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.01.01 «Українська література» / Т. В. Николук. – К. : Б.в., 2009. – 19 с.
9. Пепа В. Воскресіння Докії Гуменної / В. Пепа // Гуменна Д. Дар Евдотеї. Іспит пам'яті. – К. : Дніпро, 2004. – С. 7–9.
10. Погрібний А. Повернення Докії Гуменної / А. Погрібний // Українське слово. Кн. 2. – К. : Рось, 1994. – С. 444–451.
11. Сорока П. Докія Гуменна. Літературний портрет / П. Сорока. – Тернопіль : Арії, 2003. – 496 с.
12. Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. – [2-е вид., перероб. і доп.]. – К., 1986. – 800 с.
13. Шерех Ю. Скарби, якими володіємо / Ю. Шерех // Сучасність. – 1993. – № 6. – С. 147–158.

Summary

Tetiana Shvets

Features Ideological Position of Dokiya Humenna

The article studied outlook of D.Humenna, the process sensory and practical man's relation to the world and space artist in it. Artistic work illuminates the synthesis of attitudes, beliefs, principles, assessments, attitudes, behavior and application of the writer. In this study shortly revealed the formation of its outlook, which influenced the subsequent creative work.

Key words: art, Dokiya Humenna, outlook, personality, essays, diary.

МОВОЗНАВСТВО

УДК 811.161.2'42:821.161.2-1.09 Шевченко Т.Г.(045)

ОЛЬГА БЛАЖЕВИЧ,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Сурядні ряди у надфразних едностях поезій Т.Г.Шевченка

На основі аналізу наукових досліджень вітчизняних та зарубіжних мовознавців та літературознавців, окремих поетичних творів Т.Шевченка автором висвітлено сурядні ряди у надфразних едностях (НЄ) поезій Т.Г. Шевченка. Встановлено, що надфразні едності переважно виявляються у тестах-розповідях і поєднуються у єдине ціле лексико-граматичними засобами не лише повтором слів, а й синонімами, антонімами, пропуском слів, однаковими граматичними формами дієслів-присудків тощо.

Ключові слова: Т. Шевченко, надфразні едності (НЄ), сурядні ряди, скріпи, моделі побудови синтаксичних одиниць, лексико-граматичні засоби, повтор слів.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Ще в античні часи великі синтаксичні конструкції звертали на себе увагу. Початок активного вивчення більших за речення конструкцій відноситься до 60-70-х років минулого століття. Перша спроба чітко окреслити проблему про надфразні едності належить О.М.Пешковському. Вивчали питання надфразної едності О.Х.Востоков, Ф.І. Буслаєв, О.О.Потебня та інші. В україністиці теорію надфразних едностей розробляли Л.А.Булаховський, І.К.Білодід, І.Р.Вихованець, Л.І.Мамалига, С.П.Бевзенко та інші.

Основними питаннями, які розглядаються у лінгвістиці з теорії надфразних едностей, є взаємовідношення НЄ і абзацу, співвідношення НЄ і висловлення, засобів зв'язку компонентів НЄ у порівнянні із засобами зв'язку компонентів складного речення. Однак ще багато питань з теорії НЄ потребують пильної наукової уваги. Зокрема, ще мало вивчені НЄ художнього мовлення, де вони виконують особливу стилістичну функцію і є реалізаторами і граматичних моделей речення, і суб'єктивно-авторського вираження. Вищевикладеним обумовлюється вибір теми дослідження.

Формування цілей статті... Метою статті є аналіз виділених з художніх текстів надфразних едностей за основними ознаками – інформативністю, зв'язністю, структурою і функціонуванням.

Виклад основного матеріалу... Необхідно зазначити, що Структури, більші за речення, мовознавці називають по-різному: великими синтаксичними конструкціями; цілісними змістовими одиницями, вищими за речення; більшими від речення структурами; прозовими строфами; мовленням; складними синтаксичними цілими та ін. У сучасному мовознавстві найпоширенішим є термін – надфразна едність (НЄ).

НЄ визначається мовознавцями як мовленнева одиниця, як «відрізок мовлення, що складається з двох і більше речень, об'єднаних спільністю теми в композиційно-синтаксичну конструкцію» [1, с.359]. На фоні загального тексту НЄ сприймаються як одиниці, що мають виразну відносну самостійність висловлення, як одиниці логіко-семантичного та інтонаційного членування мовного потоку [2, с.401]. З точки зору граматичної організації НЄ характеризуються насамперед певною системністю у смислових «скріпах між її складовими частинами» [2, с.402].

Термін сурядність тлумачиться як синтаксичний зв'язок між рівноцінними, з погляду граматики, елементами [3, с.1218]. Питання сурядності торкається проблем простого ускладненого, складного безсполучникового, складносурядного і багатоконponentного складного речення, а також тексту і його компонентів.

У простому ускладненому реченні є «члени речення, що перебувають в однакових синтаксичних відношеннях з одним із членів речення і поєднуються сурядним зв'язком. Займають у реченні тотожну синтаксичну позицію» [4, с. 394].

У складному реченні предикативні частини можуть бути граматично рівноцінними (у складносурядних, у безсполучникових з однотипними частинами, у складнопідрядних із супідрядними однорідними, у багатоконponentних реченнях). Рівноцінними граматично можуть бути і компоненти надфразних едностей, і самі надфразні едності у тексті.

Найчастіше сурядні ряди є компонентами текстів-описів. Іменник опис тлумачиться через значення дієслова описувати: 1. В усній або письмовій формі розповісти про кого-, що-небудь;

змальовувати когось, щось мовними засобами. 2. Систематично викладати в письмовій формі особливості, ознаки, склад і т. ін. кого-, чого-небудь [3, с. 673].

Описи можуть бути просторового змісту (подаються ознаки місця події, образ пейзажу, стану природи, зовнішнього вигляду чи характеру персонажу тощо) і часового змісту (змальовується розвиток дії, зміна стану суб'єкта чи об'єкта тощо).

«Кобзар» Т. Г. Шевченка містить найпершу надфразну єдність, яка малює образ стану природи. Ця НЄ є зачином у всьому творі «Причинна».

У ній (НЄ-зачині) сурядний ряд становлять дієслова, якими передається поняття одночасності явищ незважаючи на те, що у першому реченні дієслова мають форму теперішнього часу, а в двох наступних – минулого часу. Наступні два речення пов'язуються з першим за допомогою словосполучення «на ту пору»; що й обумовлює поняття одночасності ...

<i>Рече та стогне Дніпр широкий,</i>	<i>Неначе човен в синім морі,</i>
<i>Сердитий вітер завива,</i>	<i>То виринав, то потонав.</i>
<i>До долу верби гне високі,</i>	<i>Ще треті півні не співали,</i>
<i>Горами хвилю підійма.</i>	<i>Ніхто нігде не гомонів,</i>
<i>І блідий місяць на ту пору</i>	<i>Сичі в гаю перекликались,</i>
<i>Із хмари де-де виглядав,</i>	<i>Та ясен раз у раз скрипів.</i>

Сурядні ряди можуть бути мінімальними (два компоненти конструюють ряд) і більшими чи великими. Як правило, у сурядних рядах скріпами на лексико-граматичному рівні виступають повтори, однакові моделі побудови синтаксичних одиниць та ін., а на семантично-функціональному рівні – однакова мовно-образна функція.

Наприклад, перша надфразна єдність у творі «Сон» скріпом-займенником той міцно утримує увесь сурядний ряд, який виконує функцію реми при темі, стрижневим мовним засобом якої є займенник «усякий». Структура цієї НЄ настільки чітка, що її можна подати навіть у граматичній схемі:

*У всякого
своя доля*

*той мурує
той руйнує
той неситим оком ... зазирає
той тузами обирає...
а той гострить ніж
а той як кішечка підкрадеться
а той у отечества кров точить*

Т.Г.Шевченко створив кращі зразки надфразних єдностей, у яких кожне слово так вкомпоноване, що не можна жодного вилучити чи додати. Такою НЄ, наприклад, є остання частина твору «На вічну пам'ять Котляревському». У ній (НЄ) зачин – перші два речення повторюються і в кінці:

*Праведная душе! прийми мою мову,
Не мудру, та щирю. Прийми, привітай.
Не кинь сиротою, як кинув діброви,
Прилини до мене, хоч на одно слово,
Та про Україну мені заспівай!*

Однакові (ідентичні) компоненти у зачині і в кінцівці ніби обрамлюють усю НЄ, міцно об'єднують усі компоненти НЄ у єдине ціле. Основна частина пов'язана із зачином і кінцівка із основною частиною однаковим способом вираження дієслів, які є стрижневими у цьому макротексті і виконують функцію прохання-спонукання: прийми (ще раз прийми), привітай, прилини, заспівай, прилинь.

У багатьох творах Тарас Шевченко виявив свою художню геніальність через створення сурядних рядів із зіставлених чи порівняльних компонентів.

О.Білецький писав: «Шевченко – поет великий і багатогранний. Його поезія увібрала в себе привабливість і силу народної пісні, її чарівну простоту, живу пульсацію народнопісенних ритмів, поетичність фольклорної символіки» [5, с. 7].

До народних засобів належать і голосіння (голосне прочитання). У Шевченківських текстах питальні синтаксичні конструкції типу голосіння виступають важливим експресивним засобом, який глибоко зачіпає українську душу.

Пекучий біль серця звучить у «голосінні» батька, який кладе рідних синів у «холодну хату»:
<...>

*Тяжко-важко плаче:
«Сини мої, сини мої!
На ту Україну*

*Доле моя, доле!
Доле моя нещаслива!
Що ти нарбила?*

Дивітеся: ви за неї

Й я за неї гину.

А хто мене поховає?

На чужому полі

Хто заплаче надо мною?

Нащо мені дітей дала?

Чом мене не вбила?

Нехай вони б ховали,

А то я ховаю». (124-125)

Експресивним засобом у монологічному авторському мовленні, що становить єдину НЄ, в якій автор з боєм говорить про Україну, в якій «грумада – ніби нежива», «пожар не гасне, люде мруть, конають в тюрмах голі, босі, діти нехрещені ростуть», «а дівчата, землі козацької краса, у ляха в'яне».

Закликає автор:

Згадайте праведних гетьманів:

Де їх могили? де лежить

Останок славного Богдана?

Де Остряниця стоїть

Хоч би убогая могила?

Де Наливайкові? Нема!

Живого й мертвого спалили.

Де той Богун, де та зима? (94)

Тут запитання не отримують конкретної відповіді, але читач сприймає головну думку тексту – заклик до «неживої громади» згадати минуле: не дати Україну до рук ката:

«Не дайте матері, не дайте

В руках у ката пропадать».

Із ряду одно функціональних речень сформував Т. Шевченко одну із НЄ у творі «Катерина»:

Єсть на світі доля,

А хто її знає?

Єсть на світі воля,

А хто її має?

Єсть люде на світі –

Сріблом-злотом сяють,

Здається, панують,

А долі не знають, -

Ні долі, ні волі!

З нудьгою та з горем

Жупан надівають.

Як бачимо, аналіз лише невеликої кількості надфразних єдностей свідчить про оригінальність і високу майстерність Т.Шевченка в організації великих мовно-мовленневих структур.

Із вищевикладеного можна зробити такі **висновки**:

1. Український поетичний синтаксис ще мало вивчений, особливо на рівні структур, більших від речення.

2. Не збігаються погляди різних мовознавців на компоненти тексту – надфразні єдності. Переважна більшість лінгвістів сприймають як синоніми складні синтаксичні цілі і надфразні єдності.

3. Кожний автор користується загальними для рідної мови синтаксичними одиницями, однак творить тексти по-своєму, оскільки в тексті не лише подається інформація, а й передається ставлення автора до того, що відображається в ньому, тому у текстах є інваріантні й варіантні моделі надфразних єдностей.

4. Надфразні єдності – описи у творах Т.Шевченка є різні: описи природи (описи-пейзажі), описи персонажів (описи-портрети). У текстах з ланцюговим зв'язком спостерігаємо часто єдинопочаток речень. Це може бути повтор окремого слова, повтор предикативної частини.

5. Сурядні ряди у надфразних єдностях поєднуються в єдине ціле лексико-граматичними засобами не лише повтором слів, а й синонімами, антонімами, пропуском слів, однаковими граматичними формами дієслів-присудків тощо.

6. Т.Г.Шевченко вдається до елементарних надфразних єдностей (таких, що складаються з двох компонентів). До них, наприклад, належить тип «питання – відповідь», що є формою діалогічного мовлення (а то й полілогічного). Питання можуть бути риторичного і нериторичного характеру. Як правило, вони сприймаються як текстова тема, а відповідь – як рема. Майстерно, оригінально створює Т.Г.Шевченко й складні та ускладнені НЄ.

7. Аналіз лише невеликої кількості надфразних єдностей свідчить про оригінальність і високу майстерність Т. Шевченка в організації великих мовно-мовленневих структур.

8. Практична цінність визначається тим, що матеріали дослідження допоможуть глибше проникнути в суть мовної природи надфразних єдностей. У цілому конкретний матеріал (аналіз Шевченківських надфразних єдностей) може прислужитись учителеві на уроках рідної мови в 9 класі з теми «Складне синтаксичне ціле, його ознаки. Темо-ремний аналіз тексту» і на всіх уроках мови, коли пропонуватиметься учням робота над текстом в цілому чи над його компонентами

(надфразними єдностями). Матеріалом дослідження можна скористатися й викладачам та студентам вузу на заняттях з лінгвістичного аналізу художнього тексту.

Список використаних джерел і літератури:

1. Вихованець І. Р. Надфразна єдність / І. Р. Вихованець // Українська мова : енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.
2. Баранник Д. Х. Текст / Д. Х. Баранник // Українська мова : Енциклопедія. – К., 2000. – 752 с.
3. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [гол. ред. В. Т. Бусел]. – К. ; Ірпінь : Перун, 2001. – 1440 с.
4. Українська мова : Енциклопедія / редкол. : Русанівський В. М., Тараненко О. О., Зяблюк М. П. та ін. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
5. Тарас Шевченко. Кобзар / Т. Шевченко. – К. : Дніпро, 1987. – 639 с.

Summary

Olha Blazhevych

Coordinative Series in Above Phrases Unities of T.H. Shevchenko's Poems

Based on the analysis of the researches of national and foreign linguists and literary critics as well as selected poetry of Taras Shevchenko, the author highlights the coordinative series of above phrases unities in Taras Shevchenko's poems. It is determined that the above phrases unities are mostly detected in text stories and are lexical and gramatically coherent not only based on repeated words but also by usage of synonyms, antonyms, skipping words, the same gramatical forms of predicates, etc.

Key words: Taras Shevchenko, above phrase unities, coordinated series, braces, models of syntactic units building, lexical and grammatical means, repetition of words.

УДК 81'255.4:929.-051 Рильський (477) (045)

ГАЛИНА ЗАКОРДОНЕЦЬ,
старший викладач
(м.Хмельницький)

**Перекладацька спадщина М.Рильського
як невід'ємна частина взаємозбагачення культур**

У статті доведено важливість перекладу творів художньої літератури, який суттєво впливає на взаємозбагачення культур народів світу; проаналізовано основні принципи перекладу; визначено роль М.Рильського як теоретика та практика перекладу.

Ключові слова: переклад, перекладач, перекладознавство, міжмовна комунікація, поетичний переклад, взаємозбагачення культур.

Постановка проблеми в загальному вигляді... В умовах активного розвитку міжнародних відносин, науково-технічного прогресу, зростання потоку інформації, розширення контактів серед різних верств населення країн світу, росту туризму, еміграційних та імміграційних процесів, інтеграції України у світову співдружність зростає роль перекладу як засобу комунікації, розвитку економічних, суспільно-політичних, наукових та культурних міждержавних стосунків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... З давніх часів переклад є особливою галуззю міжкультурної комунікації, посередником між двома культурами. Саме знання двох культур є запорукою вдалого успішного перекладу. Видатний теоретик та практик перекладознавства М.Т.Рильський дотримувався думки, що переклад у житті відіграє дві основні функції: ознайомлювальну та естетично ціннісну. Ми прагнемо ознайомлення з ціннісними надбаннями світового співтовариства, членом якого тепер стає і Україна. На сьогоднішній день питання теоретичного та практичного перекладознавства розглядається у роботах О.Д.Швейцера, Л.С.Бархударова, В.І.Карабана та інших. Згідно з визначенням О.Д.Швейцера, переклад – це однонаправлений та двофазовий процес міжмовної та міжкультурної комунікації, під час якого на основі цілеспрямованого (“перекладацького”) аналізу первинного тексту створюється вторинний текст (метатекст), який змінює первинний в іншому мовному та культурному середовищі. Процес характеризується спрямованістю на передачу комунікативного ефекту первинного тексту, частково модифікується через різницю між двома мовами, двома культурами та двома комунікативними ситуаціями [4, с.75].

Формулювання цілей статті... Метою даної статті є аналіз основних принципів перекладознавства та визначення ролі спадщини М.Т. Рильського для взаємозбагачення культур.

Виклад основного матеріалу... Переклад став відігравати ключову роль у розвитку цивілізації, коли почався процес розділення людей на групи з різними мовами. Спочатку його роль полягала у декодуванні чужої мови.

Переклад поетичного тексту один з найважчих, оскільки є джерелом образної, емоційної та стилістичної інформації, яка породжена культурою певного народу і виникає у середовищі зі своїм світобаченням, образами, стилем. Поетичний текст розглядався такими вченими як О.О.Потебня, О.Н.Веселовський, В.М.Жирмунський, Б.В.Томашевський, В.В.Виноградов, В.А.Кухаренко, Н.Дюран, К.Перез та інші.

Особливості народів і культур, з мови яких здійснюється переклад, відіграє головну роль. Адже саме мова є носієм особливого етносу, його культури, що виділяє його з-поміж інших культур. Переклад – це не просто передача змісту, а є відображенням думок і почуттів автора першотвору за допомогою іншої мови, перевтіленням його образів у матеріал іншої мови. Неоціненний внесок в теорію перекладознавства було зроблено найавторитетнішим представником української перекладацької школи М.Т.Рильським. Він збагатив скарбницю світової літератури вражаючою кількістю перекладів літератури різноманітних жанрів. Теоретик та практик перекладу говорив про суспільно значущу роль перекладу та його специфічні особливості, що є невід'ємною складовою обміну між народами, культурами. На думку М.Рильського переклад – це історичне поняття і ґрунтується на здобутках словесності, розвитку національної мови та культури, прагненні пізнати вершини світової культури. Його перекладацькому таланту завдячують шедеври світової літератури таких авторів як Анрі де Фенє, Поля Верлена, Моріса Метерлінка, Адама Міцкевича, Гі де Мопасана, Густава Флобера, Вільяма Шекспіра, Роберта Л.Стівенсона, Фенімора Купера, Віктора Гюго та інших. М.Рильський широко вірив у те, щоб збагнути культуру іншого народу, потрібно доторкнутись до джерел її літературних талантів. Його перекладацькі доробки свідчать про те, що він намагався досягти внутрішньої спорідненості між автором оригіналу та перекладачем і одночасно показати рідну мову у всьому її багатстві. Переклад творів художньої літератури сприяє духовному взаємозбагаченню, взаємовпливу, взаємозв'язку культур. Це мистецтво слова, що відображає дійсність у художніх образах, створює картину світу за законами краси, де у формі високих естетичних почуттів та переживань осмислюється сутність людського буття, відтворюється нова духовна дійсність. Кожне слово у художньому перекладі має бути виваженим з метою точної передачі думки та почуттів поета, що наближує переклад до оригіналу. Роботу над поетичними перекладами майстер вважав надзвичайно важливою і відповідальною. Для нього ця робота була такою ж творчою як і для автора першоджерела. М.Т.Рильський, як справжній практик і теоретик, знав і розумів труднощі різного характеру, які постають перед перекладачем. Він завжди приділяв увагу художнім деталям, які формують поетичний текст та його зміст. Не завжди можна знайти відповідні засоби відтворення оригіналу. Серед труднощів, які найчастіше постають перед перекладачем, він визначав такі як: багатозначність слів, рід іменників, переклад національних реалій та фразеологізмів. Навіть проста заміна слова синонімом чи інверсія може бути згубною для художньої значущості певного поняття.

Кожен перекладач повинен глибоко проникнути у зміст і форму твору, передати нюанси змісту, стиль першоджерела, передати національні та індивідуальні особливості, не порушивши картини світу, баченої автором, залишити емоційне забарвлення твору, щоб не втратити змістовно-емоційного навантаження. Як стверджує Л.С.Бархударов переклад – це “процес заміни мовного твору (тексту) однією мовою, мовним твором (текстом) іншою мовою при збереженні незмінного плану змісту” [1, с.3]. Таким чином, перед перекладачем постають труднощі лінгвістичного та соціолінгвістичного характеру, а саме: вірування, цінності, звичаї, традиції, музика, мистецтво, артефакти, флора, фауна, погода та інше. Існує думка, що чим давніше написаний твір, тим важче його перекладати, оскільки окрім особистих переживань автора присутні також історичні особливості. Проте майстерні переклади “Слова о полку Ігоревім”, авторів античності та Середньовіччя, творів епохи Відродження та сучасних авторів довели, що плідна праця корифея знайшла шанувальників високого художнього слова в особі М.Т.Рильського.

Свої теоретичні засади щодо перекладу М.Т.Рильський виклав у теоретичних працях, які можна об'єднати в основні практичні принципи перекладача і які перегукуються з вимогами до перекладу інших теоретиків перекладознавства [2, с.71]. М.Рильський постійно наголошував, що переклад має носити творчий характер; має бути передано зміст оригіналу; безсумнівною має бути єдність форми та змісту твору; не потрібно боятись творення нових слів через брак таких у рідній мові; стан мови має бути відображено у тій епосі, коли написано твір. Сам теоретик і практик вище згадані принципи виклав у сонеті “Іде стрілець на незнайомий луг ...”:

... треба, щоб слова
З багатих не зробилися убогі,
Щоб залишилась думка в них жива
І щоб душі поетової вияв
На нас, як рідний, з чужини повіяв.

У всіх його перекладах присутнє захоплення творами талановитих письменників та поетів. М.Т.Рильський намагався наблизити прекрасне до своїх співвітчизників, допомогти усвідомити те, що ми є часткою світових цінностей.

Висновки... Всупереч думці про те, що переклад є руйнуванням оригіналу, М.Т.Рильський вірив, прагнув і довів, що майстерний переклад – це шлях до духовного збагачення, до захоплення вічними цінностями, до взаємозбагачення культурами через бачення та творче освоєння культури рідного художнього слова.

Список використаних джерел і літератури:

1. Бархударов Л. С. Пособие по переводу технической литературы (англ. язык) / Л. С. Бархударов, Д. И. Жукова, И. Д. Квасюк, Л. Д. Швейцер. – М. : Высшая школа, 1967. – 282 с.
2. Карабан В. І. Переклад англійської наукової і технічної літератури / В. І. Карабан. – Вінниця : Нова книга, 2001. – 304 с.
3. Коптілов В. Теорія і практика перекладу : навч. посіб. / В. Коптілов. – К. : Абрис, 2003. – 280 с.
4. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспект / А. Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 242 с.
5. Shipley J. Dictionary of World literary Terms / J. Shipley. – М., 2001. – 196 с.

Summary

Halyna Zakorodonets

Translation Legacy of M. Rylskyi

as Integral Part of Interenrichment of Cultures

The importance of fiction translation for world cultures enrichment has been revealed; the main principles of translation have been analyzed; M. Rylskyi's contribution for mutual cultural enrichment has been defined in the article.

Key words: *Translation, translator, theory of translation, poetic translation, principles of translation, intercultural communication, mutual cultural enrichment.*

УДК 81–11(045)

ВАЛЕНТИНА КРИЩУК,

викладач

(м. Хмельницький)

Оцінка як предмет мовознавчих студій

У статті розглянуто поняття оцінки у лінгвістичному плані, проаналізовано засоби вираження оцінки в зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці. Здійснено аналіз основних підходів до визначення поняття мовної оцінки. Визначено прагматичні особливості оцінок в історичній прозі кінця ХХ – початку ХХІ століття.

Ключові слова: *оцінка, суб'єктивна оцінка, семантичний, етнокультурний, прагматичний, функціональний аспекти.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Людина сприймає навколишній світ, оцінює його з певних позицій, які залежать як від середовища, в якому вона проживає, так і від рівня освіти, національної ідентифікації, виховання, потреб та завдань того, що допомагає скласти її уяву про потрібне/непотрібне; можливе/неможливе; добре/погане. Н.Іщенко зауважує, що в мові відображається поліаспектна взаємодія об'єктивної дійсності й людини. Одним із важливих аспектів є оцінний, який дозволяє розглядати мову не тільки як засіб пізнання світу, але як засіб відображення людських почуттів, емоцій, інтенцій. Кожний процес відображення об'єктивної дійсності є оцінним, оскільки відношення суб'єкта до об'єкту пізнання детерміновано практичними та духовними потребам людини. Також слушною є думка дослідниці про те, що оцінне відношення до явищ об'єктивної дійсності є невід'ємною властивістю людського пізнання, яке позитивно або негативно відображається у мовних одиницях [12].

Аналіз досліджень і публікацій... Лінгвісти ХХ століття велику увагу приділяли дослідженню оцінки на різних рівнях мови. Існує низка досліджень, присвячених засобам вираження оцінки в художніх та публіцистичних текстах.

«Власне людською категорією» називає оцінку Н.Арутюнова: «Вона задана фізичною і психічною природою людини, її буттям і відчуттям, вона визначає її мислення і діяльність, відношення до інших людей і предметів діяльності, її сприйняття мистецтва» [1, с.5].

Оцінку трактують як логіко-семантичну (Н.Авганова, А.Зубов, Т.Круглікова, О.Трунова, В.Федосеев), лінгвогносеологічну (Т.Вендіна, М.Ляпон), мовностилістичну (О.Островська), семантико-прагматичну (Н.Арутюнова, О.Вольф), функціональну (Г.Золотова, Т.Маркелова, Н.Шведова) категорії [15].

Семантичні засоби вираження оцінки стали предметом аналізу в працях зарубіжних та вітчизняних дослідників (О.Вольф, Н.Лук'янової, В.Сенкевич, О.Новосолової, С.Воркачова, М.Ягубової, Ф.Бацевича, В.Кононенко, Н.Іщенко) та ін. [19].

Наприклад, структура конотації в концепції Н.Лук'янової – це:

- 1) емоційна оцінка;
- 2) інтенсивність ознаки, реальної або наданої мовцеві, але яка має відхилення від соціальної міри або норми;
- 3) образність [16, с.3–23].

Синтаксичні конструкції з семантикою оцінки досліджені в роботах В.Бабайцевої, Г.Золотової, П.Леканта та ін. [21].

Прагматичні властивості оцінних висловлювань в студіях Т.Трипольської, Л.Нікітіної та ін., оцінку на рівні психолінгвістики в роботах М.Мініної розглядала Т.Космеда [15].

Системний опис оцінки та її елементів на всіх мовних рівнях в роботах Ю.Апресяна (семантика), Н.Арутюнової (логічний напрям), О.Вольф (функціональний аспект), Т.Маркелової (функціонально-семантичне напрям), В.Шаховського (емоційний аспект) і багатьох інших лінгвістів представляють особливу важливість в руслі досліджуваної проблеми [18].

Формулювання цілей статті... Мета статті полягає в уточненні змісту та обсягу поняття мовної оцінки, відомого в зарубіжній та вітчизняній лінгвістиці.

Виклад основного матеріалу... Оцінка – це багатовекторне явище, яке реалізується через свідомість суб'єкта при сприйнятті та опрацюванні інформації про зовнішній світ і співвідноситься із внутрішнім світом людини через ази мовлення, віддзеркалює «картину світу», яка представлена великою кількістю інших категорій, суміжних з оцінкою (градації, модальності, стану, заперечення тощо) [19].

Вираження підтримки чи засудження пов'язане з прагматичною орієнтацією: порівнюючи об'єкт і його важливість, значення для потреб суб'єкта, оцінка впливає і на його (об'єкта) діяльність. В основі концептів, які визначають оцінні смисли, лежить ціннісна картина світу та семантика одиниць мови у їхній взаємодії. Оцінка як одна з найважливіших сторін комунікативно-пізнавальної діяльності людини може бути зафіксована в семантичній структурі слова як компонент його значення, або ж брати участь в описі умов уживання слова, його прагматики. Ті чи ті види емоційного забарвлення лексеми, контекстно-стильові особливості її уживання є наслідком присутності в семантиці та прагматиці слова оцінного компонента.

Таким чином, в оцінці семантичний і прагматичний аспекти єдині, всі сторони її функціонування відбивають злиття семантики (власного значення мовних одиниць разом і з висловленням як єдиного цілого) і прагматики (умов реалізації процесу комунікації) [6, с. 203].

Тлумачення оцінки як однієї з чотирьох «первинних» функцій мови, «навколо яких створюється словник мови, його фразеологічні засоби і граматики» зустрічаємо у працях Н.Шведової [23, с.30].

Аристотель в «Риторичі» говорив про виділення в класі імен утворень з суфіксами зменшено-пестливими: «Зменшеним називається вислів, який передає добро і зло меншими, ніж вони є насправді; Аристофан жартома говорив у своїх «Вавилонянах» замість золота – золотце, замість плаття – платтячко, замість ганьблення – ганьбленнячко, нездоров'я – нездоров'ячко. Проте варто бути обережним і дотримуватися міри і в тому і в іншому» [13, с.157].

Термін «суб'єктивна оцінка» ввів у лінгвістику А.А. Шахматов: «Іменник означає ту частину мови, яка викликає уяву про поєднання основного повнозначного подання з граматичними категоріями числа, роду, відмінка, а також суб'єктивної оцінки» [22, с.3].

У роботі «Грамматичне вчення про слово» (М., 1986) В.Виноградов розглядав поняття оцінки у зв'язку з поняттям внутрішньої форми слова і аналізом суб'єктивно-оцінних суфіксів іменників і якісних прикметників, форм ступенів порівняння, категорії способу дієслова, модальних слів і часток: «У внутрішніх формах слова виражається не тільки «тлумачення» дійсності, а й її

оцінка» [5, с.25].

У своїх працях Д.Шмельов розглядав семантичний склад слова як особливу форму відображення предмета дійсності в свідомості, його оцінку, як «...віднесеність звукового комплексу до явищ дійсності» [24, с.55]. Проте він же зазначав, що експресивно-стильове забарвлення – це не забарвлення слова як звукового комплексу, а та призма, через яку сприймається зміст [24, с. 252].

Мовну оцінку в етнокультурному вимірі розглядав В.Кононенко [14, с.82–97]. «В ідеалізованій моделі, за якою визначається позитив чи негатив, віддзеркалюються уявлення даного соціуму про добро і зло, що ґрунтуються на властивих йому національних, соціальних, культурних, релігійних та інших стандартах оцінювання». Мовознавець вказував на суб'єктивність оцінки та на вплив оцінки на поведінкові стереотипи, що є сутнісним для окреслення оцінних функцій у процесах етнокультурного буття, в ситуаціях егоцентристського рівня.

Щодо етнокультурного аспекту, В.Кононенко виділяє історичні чинники, які сприяють виявленню дескриптивного значення у слові. «В оцінюванні дій, поведінки, професіоналізму, майстерності переважають визначення якості виконання тих чи тих функцій, тобто оцінка зумовлюється характеристикою функціональних властивостей об'єктів. Оцінювання такого роду, що мають на меті виділення кращого серед тих, хто виконує однотипні функції, передбачає надання переваги тому, хто підпорядковує свою діяльність народу, суспільству, тобто ґрунтується на соціокультурному підтексті» [13, с.84]. Етичні ознаки оцінки за В.Кононенком визначаються за принципом сприятливості / несприятливості; корисності / некорисності. На поняття етично / неетично впливають як загальнолюдські, так і етнопсихологічні чинники.

Національний ідеал як еталон виміру при оцінюванні окреслював Г.Ващенко [3, с. 103].

Про важливе значення культурно-семіотичного аспекту вивчення лінгвістичних проблем твердять мовознавці, розглядаючи ціннісні орієнтації носіїв мови як релевантний чинник у вивченні мови як частини культури. Вони ж тлумачать прескриптивну лінгвістику як своєрідний дискурс. Особливої ваги в цьому набуває аргументація, в якій, «...тобто у виборі підстав для норми, виявляється часто прихована і не завжди усвідомлювана система ціннісних орієнтацій, що, зрештою, зумовлює напрямки процесів нормалізації» [7, с. 98].

Т.Космеда стверджує, що специфіка аксіологічних текстів зумовлюється не стільки змістом окремого оцінного слова, скільки наповненням цілого з урахуванням відношень між елементами [15].

Щодо типів аксіологічної оцінки Н.Львіна описує спеціалізацію конструкцій та зазначає, що конструкція оцінно-предметної характеристики є унікальним дескриптором соціальної оцінки особи, предмета або події, а в порівнянні з оцінно-ознаковою конструкцією при описі морально-етичної та інтелектуальної оцінок особи вона більш експресивна і виражає переважно негативний характер оцінки.

Таку ж конструкцію вона називає унікальним виразником «технічної» оцінки, яка стосується здатності чи майстерності особи [9, с.84].

На сьогодні все більшої значущості набуває розгляд мови в аспекті його співвіднесеності з аксіологічними категоріями етичної, естетичної та етнокультурологічної спрямованості. Розвиток функціонального напрямку, звернення до прагматичного аспекту дослідження мовної системи висунули феномен оцінки на одне з центральних місць як у вітчизняному, так і зарубіжному мовознавстві, це ж питання стало центром дисертаційного дослідження І.Санаєвої [20].

Для вирішення проблеми про маніфестації культури в мовних одиницях і структурах та опису культурних значень А.Вежицька пропонує використовувати універсальну семантичну мову, яка позбавлена суб'єктивного забарвлення і дозволить описати значення лексичних та граматичних одиниць різних мов в єдиних об'єктивних категоріях [4, с.329–332]. Правила, що визначають, коли що говорити або не говорити, тісно пов'язані з культурно зумовленими «правилами» мислення і «відчування» «я».

Таким чином, вивчення категорії оцінки та її вираження в тексті, прагматичного впливу на читача є актуальним завданням сучасної лінгвістики.

Засоби вираження оцінки нерівнозначні та неоднорідні. Одні використовуються регулярно, займають центральну позицію; інші використовуються нерегулярно, уточнюють, модифікують оцінні відношення, займають другорядну позицію [2].

Розглядаючи основні та периферійні засоби вираження оцінки М. Михальченко зауважує, що доцільно співвідносити їх з оцінною шкалою. Периферійними будуть засоби, які пов'язуються з кінцевими елементами шкали («Яке диво!» – захоплення, дуже добре; «Що за день!» – обурення, дуже погано) [17].

Мовною оцінкою можна назвати специфічний суб'єктивний нормативно або ситуативно опосередкований спосіб пізнання та вираження об'єктивно виражених оцінних відмінностей.

Прагматичні особливості оцінок в історичній прозі визначаються тим, що надають перевагу у порівнянні з нормою в таких типах комунікативних стратегій:

– необхідність актуалізації інтерпретаційного аспекту мовлення, тобто, не констатація фактів, а вираження відношення мовця до цих фактів, його думок, уяв, мрій: *«Болеслав був і сякий, і такий, і лихий, і жорстокий, і несправедливий, а за нього стояло військо тверде, і сусідні владці пішли йому в допомогу, а руський князь покинутий виявився всіма, вдовольнятися мав своїми чеснотами, своєю мудрістю, що нею переважав усіх імператорів, королів, князів, але мудрість не дала йому ні сил, ні спокою»* (П.Загребельний. Диво, 414).

– інтенцій на спрямування висловлення на оцінку уяву про предмет (суб'єкт) та небажання чітко це називати: *«А хто любить обійдених Долею? То лиш до обранців її всі хиляться й ліпляться, один перед одного лестяться»* (Р.Іванченко. Зрада, 422);

– апеляція до фонду знань реципієнта: *«Ось переді мною «зеґар з полузеґарком» Івана Величковського. Пише він: «Мине слава, мине багатство, мине марнославство, минуть високі думи, минуть усі літа – а на все мине час каяття». Треба нам це втямити. Горе тому суспільству, що погодилось служити самозваній незагнуданій силі... Але куди йти, щоб не служити їй?»* (Р.Іванчук. Мальви, 350).

Отже, мовна оцінка повинна вивчатися комплексно та вичерпно як категорія високого рівня абстрагування, яка належить до числа тих категорій, які задані суспільною, фізичною та психічною природою людини, що зумовлює її ставлення до інших індивідів та предметів навколишньої дійсності. Посилаючись на ґрунтовні дослідження, можемо стверджувати, що однозначного та єдиного визначення поняття оцінки й досі немає, тому ця універсальна категорія залишається актуальною для багатьох сучасних наукових розвідок.

Список використаних джерел і літератури:

1. Арутюнова Н. Д. Аксиология в механизмах жизни и языка / Н. Д. Арутюнова // Проблемы структурной лингвистики. – М. : Наука, 1984. – 271 с.
2. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики : [моногр.] / Ф. С. Бацевич. – Львів : ПАІС, 2010. – 336 с.
3. Ващенко Г. Виховний ідеал : підруч. для педагогів, вихователів, молоді і батьків / Г. Ващенко. – [3-е вид.]. – Полтава : Полтав. вісн., 1994. – 191 с. – (Твори ; Т. 1).
4. Вежбицкая А. Семантические универсалии и описание языков / А. Вежбицкая. – М. : Языки русской культуры, 1999. – 780 с.
5. Виноградов В. В. Русский язык : (Грамматическое учение о слове) : [учеб. пособие для вузов по спец. «Русский язык и литература»] / Виктор Владимирович Виноградов. – [3-е изд., испр.]. – М. : Высшая школа, 1986. – 639 с.
6. Вольф Е. М. Функциональная семантика оценки / Елена Моисеевна Вольф ; отв. ред. Г. В. Степанов. – М. : Наука, 1985. – 228 с.
7. Єрмоленко С. С. Мова в культурі народу : план-проспект / С. С. Єрмоленко, Т. А. Харитонович, О. Б. Ткаченко, Г. М. Яворська, В. А. Ткаченко, А. М. Шамота // Мовознавство. – 1998. – № 4–5. – С. 7–12.
8. Загребельний П. Твори : в 6-ти т. / П. Загребельний. – К. : Дніпро, 1979. – Т. 2. Диво : [роман]. – 575 с.
9. Ильина Н. В. Структура и функционирование оценочных конструкций в современном английском языке : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Н. В. Ильина. – М., 1984. – 27 с.
10. Іванчук Р. Мальви (Яничар). Орда : [романи] / Р. Іванчук. – Харків : Євроекспрес, 2000. – 416 с.
11. Іванченко Р. Зрада, або як стати володарем / Раїса Іванченко. – К. : N. Terletskyi, 2013. – 192 с.
12. Іщенко Н. Г. Оцінний компонент лексичного значення слова / Н. Г. Іщенко // Філологічні трактати. – 2010. – Т. 2, № 3. – С. 47–50.
13. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : [моногр.] / В. І. Кононенко. – К. – Івано-Франківськ : Плай, 2008. – 390 с.
14. Кононенко В. І. Українська лінгвокультурологія / В. І. Кононенко. – К. : Вища школа, 2008. – 327 с.
15. Космеда Т. А. Аксиологічні аспекти прагмалінгвістики : засоби вираження категорії оцінки в українській та російській мовах 2001 року : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова», 10.02.02 «Російська мова» / Т. А. Космеда. – Харків, 2001. – 32 с.
16. Лукьянова Н. А. О семантике и типах экспрессивных лексических единиц / Н. А. Лукьянова // Экспрессивность лексики и фразеологии. – Новосибирск, 1983. – С. 12–41.
17. Михальченко Марина. Оцінка у філософсько-логічному та психологічному аспектах / Марина Михальченко // Лінгвістичні студії. Випуск 18. – 2008. – С. 8-12.
18. Нагель В. В. Різновиди оцінки як лінгвістичної категорії / В. В. Нагель // Дослідження з лексикології і граматики української мови : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Пороги, 2007. – Вип. 6. – С. 103–110.
19. Онищенко І. В. Категорія оцінки та засоби її вираження в публіцистичних та інформаційних текстах : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / І. В. Онищенко. – Дніпропетровськ, 2004. – 20 с.

20. Санаева И. В. Аксиологический аспект мира в романе Л. Н. Толстого «Война и мир» (дихотомия «добро» – «зло») : автореф. дисс. на соискание учен. степени. канд. филол. наук : спец. 10.02.01 «Русский язык» / И. В. Санаева. – Калининград, 2007. – 24 с.

21. Соловйова Л. Ф. Вираження аксіологічних категорій у сучасній англійській мові (атрибутиви, предикативи і релятиви оцінки) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук. : спец. 10.02.04 «Германські мови» / Л. Ф. Соловйова. – Харків, 2000. – 19 с.

22. Шахматов А. А. Синтаксис русского языка / А. А. Шахматов. – М. : Эдиториал УРСС, 2001. – 624 с.

23. Шведова Н. Ю. Один из возможных путей построения функциональной грамматики русского языка / Н. Ю. Шведова // Проблемы функциональной грамматики / отв. ред. В. Н. Ярцева. – М. : Наука, 1985. – С. 30–37.

24. Шмелев Д. Н. Проблемы семантики английской лексики / Д. Н. Шмелев. – М. : Наука, 1973. – 279 с.

Summary

Valuation as a Subject of Linguistic Studies

The notion of evaluation in the linguistic sense has been studied in the article, the means of expression of evaluation in foreign and domestic linguistics have been analyzed. The analysis of the basic approaches to determination of the notion of evaluation has been done. Pragmatic peculiarities of evaluation in historical prose of the end of the XX – beginning of the XXI century have been determined.

Key words: *evaluation, subjective evaluation, semantic, ethnocultural, pragmatic, functional aspects.*

УДК 811.161.2'371:821.161.2-2 Ш1/7.08(045)

ЛЮДМИЛА МАРЧУК,

*доктор філологічних наук, професор
(м. Кам'янець-Подільський)*

Ментальний аспект концепту «Війна» (на матеріалі творів Тараса Шевченка)

Концепт «війна» є одним із найскладніших концептів у мовній картині світу та займає важливе місце в культурі українського народу. У текстах Тараса Шевченка враховуємо набір метафоричних асоціацій, які існували у свідомості автора та поєднували його з ментальністю українського народу.

Ключові слова: *концепт, війна, ментальність, метафоричні асоціації, культурний простір.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Концепт – це культурно-ментально-мовна одиниця, «...жмут уявлень, понять, знань, асоціацій, хвилювань, які супроводжують слово» [3, с.38]. Головними дискусійними проблемами сучасної лінгвоконцептології (на думку О.Селіванової) є: 1) розмежування концепту і поняття (їх або ототожнюють, або відносять до різних сфер науки, або включають до концепту поняття як ядро його змісту); 2) залежність концепту від мовної вербалізації (одні дослідники вважають їх повністю вербалізованими (Р.Джекендофф, О.Бабушкін), інші – частково вербалізованими (О.Кубрякова, Ю.Апресян, Г.Гачев), мовоподібними чи картиноподібними (А.Пейвіо), зоровими образами, ментальними моделями та пропозиційними структурами (Ф.Джонсон-Лерд); або повністю автономними від мови (А.Вежбицька); висловлюється думка щодо наявності вербалізованих (стійких) і невербалізованих (нестійких) концептів, зважаючи на автономність процесів мислення й вербалізації (за О.Лурія); 3) кваліфікація концепту за способами його формування (різносубстратна структура свідомості, мисленнєве утворення, образна схема тощо); 4) зв'язок концепту та значення (повна їхня тотожність «під дахом» одного знака, відношення перетину значення й концепту або активація значення в концептуальній структурі залежно від контексту й ситуації); 5) наявність у концептів оцінно-емотивних, ціннісних і прагматичних компонентів; 6) відмінність концепту в індивідуальній свідомості або колективній (загальнонаціональній, груповій, регіональній); 7) обсяг концепту залежно від індивідуальної чи етнічно-колективної репрезентації, наукової чи наївної картини світу (за А.Вежбицькою, виокремлюється концепт-мінімум, максимум та енциклопедичний додаток); 8) типологія концепту; 9) структура концепту (польова модель (ядро / периферія, базовий шар / додаткові когнітивні ознаки), сіткова структура, метафорична модель, ментально-психонетичний комплекс тощо); 10) методики його опису й аналізу тощо [2, с.258].

Формулювання цілей статті... Мета статті спрямована на дослідження метафоричного образу війни в поезіях Тараса Шевченка. Основним методом нашої роботи є метод компонентного аналізу, інструментарій якого можна застосувати до словарних дефініцій слів війна, мир в словниках різних типів; б) прислів'їв, афоризмів, фразеологізмів та інших прецедентних текстів; в) контекстів зі словами війна, мир та дотичних до них (наприклад, боротьба, слава тощо) вибраних з поетичних творів Тараса Шевченка. Як додатковий засіб використано аналіз концептуальних метафор, співвідносних з поняттями війна, мир, за методикою професора А.П. Чудінова [4].

Виклад основного матеріалу... Аналізуючи за описаною методикою концепт ВІЙНА в творах Тараса Шевченка, ми знайшли в його змісті такі значення: 'збройний (-а, -е) конфлікт, боротьба, протистояння'; 'смертельно небезпечний (-а, -е)'; 'який залучає (-а, е), велику масу людей'; а також такі значення, як 'руйнування', 'жорстокість', 'страх', 'боротьба', 'горе, нещастя', 'смерть' та ін.

Так як концепт – одиниця культурно-ментально-мовна, то в його змістовій структурі ментально забарвлені компоненти досить суттєві. Саме це виділяємо в понятті *народно-визвольна боротьба*, яке сформувалося в українській мовній свідомості на основі соціального досвіду, духовної історичної спадщини, усього пережитого народом.

Війна в творах Тараса Шевченка – це народно-визвольна боротьба. Історичні поезії Шевченка пройняті волелюбними мотивами й надихані сучасністю. Вони мали збудити національну й соціальну самосвідомість українців, протиставити їхній громадянській пасивності героїчну боротьбу предків за волю. Шевченків образ історичного минулого ґрунтувався на народних уявленнях про Запорозьку Січ і козацтво, як вони склалися в народній пам'яті, переказах, піснях і думках, і відповідав настанові поета звеличити героїчну боротьбу народу за волю. Напередодні національно-визвольної війни в Україні не було своєї держави. Більша частина українських земель входила до складу Речі Посполитої, феодалне право якої відрізнялося особливою жорстокістю, а державні закони обмежувалися всевладдям магнатів і місцевої адміністрації. В українського народу фактично не було перспектив на повноцінний політичний розвиток за умови подальшого перебування у складі Речі Посполитої. Однією з причин війни стала невідповідність між набуттям козацтвом фактичного політичного лідерства в українському суспільстві та погіршенням його становища за «Ординацією 1638 р.», яку польський сейм ухвалив в січні 1639 р. Згідно з «Ординацією» реєстр зменшувався на 6 тис. і включав козаків, які не брали участь у повстаннях. При цьому ліквідувалося виборність козацької старшини, козацьке судочинство.

Замість гетьмана призначався польський комісар. На посади полковників та осавулів претендували представники польської або полонізованої шляхти. Селянам і міщанам заборонялося вступати до козаків. Козаки мали право оселятися тільки в прикордонних містах. За своїм характером цей всенародний рух був національно-визвольним, релігійним, антифеодалним. Русійними силами національно-визвольної війни стали козаки, селяни, міщани, православне духовенство, частина здрібнілої української шляхти.

Як одне із значень концепту *війна*, компонент 'народно-визвольна' не тільки розширив його рамки, не тільки збільшив глибину змісту, але й звеличив цей концепт, наблизив його до сакральних понять.

В.І. Кононенко, досліджуючи концепти, вербалізовані в творах українських письменників, звертає увагу на символічність мови Тараса Шевченка, а саме: піднесене сприймання моря, Біблійну символіку, образи-символи сови, хати, води, слави та ін. «В орбіту Шевченкових символів, – твердить В.І. Кононенко, – входять найменування людей – носіїв соціальних і професійних ролей у їхньому узагальнено-образному призначенні; *кобзар* – уособлення ідеї слави («...тільки слава Сонцем засіяла. Не вмре кобзар, бо Навіки його привітала»), *перебендя* – уособлення правдивого слова («Перебендя старий, сліпий. – Хто ж його не знає?»), *гайдамака* – уособлення ідеї волі («Сини мої, гайдамаки! Світ широкий, воля...»), *козак* – ідеї чоловічої звитяги, благородства душі, ширості...» [1, с.305].

У поезіях Тарас Шевченко створює певну модель війни:

1. Про справедливість народно-визвольної війни (панувати у значенні перемагати):

Було колись – в Україні

Ревіли гармати;

Було колись – запорожці

Вміли панувати.

Панували, добували

І славу і волю... (55)

2. Про характер, важкість та наслідки війни (боротьби):

Гомоніла Україна,

Довго гомоніла,

*Довго, довго кров степами
Текла-червоніла.
Текла, текла та й висохла,
Степи зеленіють;
Діди лежать, а над ними
Могили синіють (85).*

У Шевченка славні походи козаків асоціювались із прогулянками:

*Ануते, хлоп'ята,
На байдаки! Море грає –
Ходім погуляти! (55).*

Героїчні козаки воювали з ворогами і засівали ними поле (тобто їх убивали):

*Там родилась, гарцювала
Козацькая воля;
Там шляхтою, татарами
Засівала поле,
Поки не остило...(58).*

Шевченко козацьке військо порівнює з морем, дуже тужить за минулими героїчними часами:

*Гетьмани, гетьмани, якби то ви встали,
Встали, подивились на той Чигирин,
Що ви будували, де ви панували!
Заплакали б тяжко, бо ви б не пізнали
Козацької слави убогих руїн (77).*

Минулу славу козаку, боротьбу з турками та іншими ворогами України Шевченко пов'язує з іменами відомих героїв: Богдана Хмельницького, Наливайка, Остряниці та ін.

*Згадайде праведних гетьманів:
Де їх могили? Де лежить
Останок славного Богдана?
Де Острянищина стоїть
Хоч би убогая могила?
Де Наливайкова? Нема!
Живого й мертвого спалили.
Де той Богун, де та зима? (84).*

Звертається поет до Дніпра, який має напитися ворожої крові, створює таку метафору:

*А сю ніч уп'єшся. Пекельнее свято
По всій Україні сю ніч зареве;
Потече багато, багато-багато
Шляхетської крові. Козак оживе;
Оживуть гетьмани в золотім жупані;
Прокинеться доля; козак заспіва:
«Ні жида, ні ляха», а в степах України –
О боже мій милий – блисне булава (87).*

Шевченко звертається до причин, які приводять до таких воєн:

*А за віщо?
За що люди гинуть?
То ж батька, такі ж діти –
Жити б та брататься.
Ні, не вміли, не хотіли,
Треба роз'єднатися!
Треба крові брата, крові
Бо заздро, що в брата
Є в коморі і на дворі,
І весело в хаті! (92).*

Отже війна, навіть визвольна, асоціюється з могилами, кров'ю, горем:

*Погуляли гайдамаки,
Добре погуляли:
Трохи не рік шляхетською
Кров'ю наповали
Україну та й замовкли –
Ножі пощербили.*

*Нема Гонти; нема й му
Хреста, ні могили (110).*

Дослідивши диференційну семантику поезії, ми визначили, що основними денотативними подіями є народно-визвольна боротьба, яка символізує особливості реалізації концепту «війна» в якості художнього концепту в концептуальній семантиці тексту. Домінантним компонентом понятійної ознаки концепту є сема 'збройна боротьба між державами чи соціальними класами'. 'Народно-визвольна боротьба' є додатковою, або пасивною ознакою.

Позитивна оцінка представлена в точках зору учасників і прибічників повстання і має сенсорне значення (гедоністичне та емоційне): повстання розглядається і як пригода, і як подвиг, і як єдиний шлях до свободи і незалежності України:

*На гвалт України
Орли налетіли; вони рознесуть
Ляхам, жидам кару;
За кров іпожари
Пеклом гайдамаки ляхам оддадуть (78).*

Як зазначалось вище, концепт «війна» індивідуально-авторської картини світу Тараса Шевченка повністю узгоджується із загально-національною картиною світу. Однією з характерних ознак мовної картини світу українського народу є особливості фольклорних зразків мовлення, які впливають не тільки на використання письменниками народних поетизмів для підсилення експресивності вислову, а й на творення ними самими образів фольклорного типу за моделями прислів'їв, побажань і т. ін., які Шевченко вкладав в уста кобзарів:

*Недолю співаю козацького краю:
Слухайте ж, щоб дітям потім розказати,
Щоб і діти знали, внукам розказали,
Як козаки шляхту тяжко покарали (85).*

Характерною ознакою стилю Шевченка, зокрема, вираженого мовними засобами, є опис знарядь, за допомогою яких гайдамаки здобували волю, як *святих*, тим самим автор вводив їх до сакральної сфери:

*...Де ходили гайдамаки
з святими ножами...(110).*

Отже, війна займає велике місце в поезіях Тараса Шевченка, який оспівує її як велике народне потрясіння, яке не проходить безслідно мимо жодної людини, розповіді про неї передаються з покоління в покоління:

*Спасибі, дідусю, що ти заховав
В голові столітній ту славу козачу:
Я її онукам тепер розказав (110).*

Результати проведеного дослідження свідчать про значущість аналізованого концепту для розуміння української лінгвокультури.

Список використаних джерел і літератури:

1. Кононенко В. І. Мова у контексті культури : [моногр.] / В. І. Кононенко. – К.–Івано-Франківськ : Плай, 2008. – 390 с.
2. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія / О. Селіванова. – Полтава К. : Довкілля, 2006. – 716 с.
3. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры (опыт исследования) / Ю. С. Степанов. – М., 2001. – С. 38–43.
4. Чудинов А. П. Метафорическая модель и методика ее описания / А. П. Чудинов // Языковая картина мира и ее метафорическое моделирование. – Екатеринбург, 2002. – С. 113–119.

Summary

Liudmyla Marchuk

Mental Aspect of the Concept «War» (on the Material of the Works of Taras Shevchenko)

Concept «war» – is one of the most difficult concepts in the linguistic picture of the world and takes the important place in the culture of Ukrainian people. In texts by Taras Shevchenko we take into consideration the collection of metaphoric associations, which existed in author's consciousness and connected it with the mentality of Ukrainian people.

Key words: *concept, war, mentality, metaphoric associations, cultural space.*

Моральні цінності Т.Шевченка в мовних знаках національного поетичного дискурсу

У статті автор аналізує виразові мовні засоби поетичних текстів Тараса Шевченка, які презентують його морально-ціннісну художню картину світу, мрії і прагнення поета втілити божественну гармонію в земне життя людей

Ключові слова: Бог, правда, душа, добро, зло, пани, люди, сім'я, брати, сестри.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Протягом історії розвитку цивілізації людина прагнула осмислити не лише навколишній світ, але й саму себе, збагнути людську природу, її сутність. Так, філософи античності вважали людину моделлю живого одухотвореного Космосу. Платон, наприклад, був переконаний, що людина – це поєднання душі і тіла. Він стверджував, що душа людини належить до безтілесного світу ідей і лише вона становить сутність людини, а тіло є низькою і ворожою душі матерією. На відміну від Платона, Аристотель був не таким суворим до людського тіла і запропонував спосіб узгодження між цими двома модусами людини: душа належить тілу, становить з ним єдність, хоча тіло все ж має бути ієрархічно підпорядкованим душі як вищій субстанції. Він писав: «Душа..., є деякою гармонією, гармонія ж є сумішшю і узгодженням протилежностей; із протилежностей складене і тіло» [2, с.384].

Середньовічний образ людини виразно теоцентричний. Християнство розглядає людину як образ і подобу Бога. Людина має тіло і душу, яка є подихом самого Бога. Формування моральності тісно пов'язане з духовністю людини.

Формування цілей статті... Метою нашого дослідження є аналіз мовних засобів творення морально-ціннісної картини світу в текстах поетичних творів Тараса Шевченка.

Виклад основного матеріалу... Великий син українського народу Тарас Григорович Шевченко є і сьогодні неперевершеним у своїй безмірній пристрасній любові до рідного народу, прагненні змінити його долю.

Шевченко, вихований у дусі християнської традиції, християнських духовних цінностей, болісно переживає несправедливість соціального устрою.

І все то те... Душе моя.

Чого ти сумуєш?

Душе моя убогая,

Чого марно плачеш,

Чого тобі шкода? хіба ти не бачиш,

Хіба ти не чуєш людського плачу? [1, с.221].

Він вибудовує текст на таких ключових поняттях, як *душа, сумувати, плакати, людський плач*.

Він називає конкретних винуватців страждань знедолених людей – це пани, які аморально узурпували собі право користуватися чужою працею і відчувувати продукти людської праці від трудівників, привласнювати їх на свій розсуд, зневажаючи при цьому самих трудівників:

Он глянь – у тім раї, що ти покидаєш,

Латану свитину з каліки знімають,

З шкурою знімають, бо нічим обути

Княжат недорослих, а он розпинають

Вдову за подушне, а сина кують,

Єдиного сина, єдину дитину,

Єдину надію! військо оддають!

...а онде під тином

Опухла дитина – голоднее мре,

А мати пшеницю на панщині жне [1, с.221].

У справедливому суспільстві не можуть сильні світу кривдити знедолених, незахищених, слабких – *калік, удів, дітей, матерів*. Тому ці рядки не можуть залишати байдужими тих, хто має людську честь і совість. Означення *латану* (свитину), *опухла* (дитина) *голоднее* посилюють жаль і співчуття до зображуваних персонажів.

Шукаючи справедливості, поет неодноразово звертається до Бога як до найвищої інстанції, найвищого втілення і гаранта справедливості, утілення найкращих моральних якостей:

Ми віруєм твоїй силі
І духу живому.
Встане правда! встане воля!
І тобі одному
Помоляться всі язики
Вовіки і віки. [1, с.304].

Гідна подиву велич його нескореного Духа, віра у світле майбутнє України, її народу. Тому перед його пророчим зором постає виразний образ «сім'ї великої, вольної, нової». Не випадково ці означення до лексеми «сім'я» як найбільш вдалої номінації омріяного поетом суспільного устрою є ключовими в тестаменті, який він, як справжній духовний батько, залишив дітям – усім суцям і прийдешнім поколінням українців. Поета не полишає віра в те, що його народ, морально здоровий і сильний духом, рано чи пізно виконає цей заповіт – створить справжню сім'ю людей, де «буде син і буде мати, і будуть люде на землі» [1, с.646], де «була б сестра, і був би брат» [1, с.654]. Ця візія світлого майбутнього осяяна сакральним образом української Богоматері, який Т. Шевченко трепетно проніс через усе своє життя:

У нашім раї на землі
Нічого кращого немає,
Як тая мати молодая
З своїм дитятчком малим [1, с.525].

Але поет хотів би, щоб віра і надія були підкріплені вчиненням справедливості для довготерплячих і нужденних, тобто щоб було покаране зло і люди побачили торжество добра і справедливості:

Пошлем думу аж до Бога,
Його розпитати,
Чи довго ще на сім світі
Катам панувати? [1, с.222].

Коли надії так довго не справджуються, тоді з'являється сумнів, який може перейти в зневіру і відчай. Коли немає відповіді на поставлене запитання, тоді цю відповідь починає конструювати власна свідомість. І вона може бути такою:

Чи Бог бачить із-за хмари
Наші сльози, горе?
Може, й бачить, та помага,
Як і оті гори, що політі
Кровію людською [1, с.222].
(Бо без твоєї,боже, волі
Ми б не нудились в раї голі).
А може й сам на небеси
Смієшся, батечку, над нами
Та, може, радишся з панами,
Як править миром! [1, с.553].

Хоча так не хотілося християнам сперечатися з самим Богом:

Не нам на прю з тобою стати!
Не нам діла твої судить!
Нам тільки плакати, плакати, плакати
І хліб насущний замісити
Кровавим потом і сльозами.
Кати знущаються над нами,
А правда наша п'яна спить [1, с.304].

Присутність форм особового займенника множини *ми* – *нам*, *наша*, *нами*, їх повторення в тексті твору вказують на те, що автор ототожнює себе із стражденими. Як високоморальна людина, він розділяє страждання скривджених.

Але разом з тим, свідомий своєї місії будителя і захисника, поет шукає відповіді, як можна змінити все, привести у відповідність із справедливістю. І щоб люди не впали в зневіру, він готовий до самопожертви. Міра жертвовності така велика, що в розпачі він готовий навіть до святотатства, до самозабуття. У відчаї поет заявляє (тут уже від власного імені, беручи всю відповідальність на себе одного), що в такому разі він відмовляється від Бога «Я не знаю Бога» [1, с.332]. Від молитов, прохань – до прокляття:

Я так її, я так люблю
Мою Україну убогу,

Що проклену святого бога,
За неї душу погублю [1, с.197].

Хула всьому! Ні, ні, нічого
Нема святого на землі...

Мені здається, що й самого
Тебе вже люди прокляли [1, с.554].

Очевидно, що у поета Шевченка любов до людини стражденної, до скривдженої вітчизни переважає:

Мені однаково, чи буду
Я жить в Україні, чи ні.
Чи хто згадає, чи забуде
Мене в снігу на чужині –
Однаковісінько мені [1, с.353].

Та не однаково мені,
Як Україну злії люде
Присплять, лукаві, і в огні
Її, окраденую, збудять...
Ох, не однаково мені [1, с.354].

Визнання цінності кожної людини як богоподібної істоти є незмінним у моральних переконаннях Т. Шевченка. Тому епіграфом до поеми «І мертвим, і живим, і ненарожденним землякам моїм в Україні і не в Україні мое дружнє ПОСЛАНІЄ» Шевченко обирає слова Святого Письма – «Аще кто речет, яко люблю Бога, а брата свого ненавидит, ложь есть. *Соборное послание Иоанна. Глава 4, ст. 20*» [1, с.308].

Але в Шевченковому розумінні Людина – це передусім моральна істота (поза становою ієрархією і майновим цензом), бо коли вона втрачає моральність, тоді має для поета інше найменування, наприклад, «свиня» («Мені здається я не знаю...»):

Боротьбу «тілесної людини» і «духовної людини» Августин Аврелій вважав основним змістом людського життя. Яка людська сутність перемагає в цій безкінечній боротьбі, такою і є людина – тілесною чи духовною істотою. Бог наділяє людину єдністю духа і душі, що дає їй сили піднятися над спокусами тіла, опанувати плоть, тобто здолати гріховне:

А люде справді не вмирають,
А перелізе ще живе
В свиню абощо та й живе,
Купається собі в калюжі,
Мов перш купалося в гріхах [1, с.550].

Поет зауважує, що йдеться зовсім не тих «простих сірих сіромах», котрі «і Господом забуті!», тобто не про тих, хто, можливо, не є таким морально розвиненим або знаходиться в таких скрутних життєвих обставинах, коли моральний чи неморальний вибір межує з елементарним фізичним існуванням. Він би не наважився з тих же моральних міркувань засуджувати слабких підневільних людей, забутих навіть Богом («Так що ж мені тут гріти-дути!») Мова йде про *отих*. Поет вдається до деперсоналізації, не називаючи їх, об'єднує всіх вказівним займенником *оті*, зневажлива конотація якого чітко окреслена й підсилена графічно двома знаками питання, які переходять в три крапки («А де оті?»). Тобто їх немає серед Людей (розуміємо моральних істот). Тут удаване здивування переходить в саркастичне запитання – («Невже в сажах / Годує хам собі на сало?»).

За яких же умов, за переконанням Т. Шевченка, люди втрачають людську подобу? Він дає на це чітку відповідь, застосовуючи художній прийом удаваного схвалення, який емоційно підсилює осуд («Добра чимало / Вони творили на землі»). Він переходить до прямих звинувачень в аморальності тих, хто творив злочини проти людей, прирікав їх на страждання, прикриваючись облудними словами, вдаючи з себе благодійників. Саме вони:

Ріками сльози розлили,
А кров морями. Люде знають,
Кого годують, доглядають.
І що ж ви скажете: за славу
Лили вони моря кроваві
Або за себе? Ні, за нас!
За нас, сердешних, мир палили!..
...Кляті! кляті!
Де ж слава ваша? На словах!

Де ваше золото, палати?
Де власть великая? В склепах,
В склепах, повалених катами,
Такими ж самими, як ви [1, с.550–551].

Поет робить висновок: аморальна істота, яка несе зло іншим людям, не може бути зарахована до категорії людей ні за земного життя, ні після смерті:

Жили ви лютими звірми,
А в свині перейшли! [1, с.551].

Плекати моральність – дуже важка справа, бо людині треба докласти багато зусиль, щоб здолати зло, тобто здолати свого внутрішнього ворога. Поет вважає, що це завдання не завжди під силу навіть Богові:

Наробив ти, Христе, лиха!
А переіначив?!
Людей божих?! – Котилися
І наші козачі
Дурні голови, за правду,
За віру Христову,
Упивались і чужої,
І своєї крові!..
А получчали?.. ба де то!
Ще гіршими стали... [1, с.383].
Ми в раї пекло розвели,
А в тебе другого благаєм.
З братами тихо живемо,
Лани братами оремо
І їх сльозами поливаєм [1, с.554].

Російський філософ, вчений і богослов Павло Флоренський, розмірковуючи про сутність людини, писав, що найстрашніше в людині – це бездуховність, яка передбачає хаос, брехню, безлад, гріх, смерть. Досягнення науки не можуть формувати душу людини, а накопичені знання самі собою ще не створюють багатий духовний світ особистості, якщо хаосу, який існує в душі людини не протистоять такі цінності, як віра, культ, культура.

Для представника німецької класичної філософії І. Канта питання про те, що таке людина, було основним питанням філософії. Людина для нього належить як до світу природи з її природною необхідністю, так і до світу моральної свободи. Моральна свобода визначає специфіку людини, робить її суб'єктом духовної діяльності, який створює і себе, і довколишній світ.

Християнське релігійне вчення про три чесноти – Віру, Надію та Любов до Бога породило мрію про ідеал світлого майбутнього не лише колись у потойбічному світі. Люди мріяли про земний рай і щастя.

Своєю поведінкою, моральними установками людина визначає не тільки свій шлях, а й життя цілого світу. Людина відповідальна не тільки перед собою, але й перед тим майбутнім, яке вона теж буде.

Шевченко мріяв про тихий рай в Україні, тому й звертався до «мертвих, і живих, і ненарождених земляків» з пристрасним закликком до братської любові:

Обніміте ж, брати мої,
Найменшого брата, –
Нехай мати усміхнеться,
Заплакана мати.
Благословить дітей своїх
Твердими руками
І діточок поцілує
Вольними устами.
І забудеться срамотня
Давня година,
І оживе добра слава,
Слава України [1, с.314].

Отже, творчість Тараса Шевченка багатогранна і невичерпна, вона відкриватиметься кожного разу новими гранями для наступних подальших досліджень, нових поглядів і усвідомлень тих

глибоких істин, які стоять за простими і водночас сакральними словами поетичних текстів великого Кобзаря.

Список використаних джерел і літератури:

1. Шевченко Тарас. Твори : у 3 т. / Тарас Шевченко. – К., 1961. – Т. 1 : Поезії. – 1961. – 702 с.
2. Аристотель. Сочинения : в 4-х т. Т.1 / ред. В. Ф. Асмус. – М. : Мысль, 1976. – 550 с.

Summary

Olena Perelomova

Moral Values of T. Shevchenko in Language Signs of National Poetic Discourse

The author analyzes the expressional language means of poetic texts by Taras Shevchenko, which present his moral-values artistic picture of the world, dreams and aspirations of the poet to implement the divine harmony into earthly life of people.

Key words: God, truth, soul, good, evil, gentlemen, people, family, brothers, sisters.

УДК [164.034:929 – 051 А.Лінкольн (73)] : 811. 111'38(045)

ОЛЕСЯ ФЕДОРОВА,

кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)

Тактики та лінгвостилістичні засоби реалізації персвазивної стратегії в інаугураційній промові А.Лінкольна

У статті досліджено мовні засоби реалізації персвазивної стратегії в інаугураційній промові шістнадцятого президента США А.Лінкольна. Авторка статті застосовує дискурсивний підхід до визначення персвазивної стратегії мовця, що полягає у врахуванні екстралінгвального плану побудови тексту при аналізі його мовного плану. До екстралінгвального плану дискурсу належать історичні, географічні, соціальні, політичні та інші чинники його розгортання.

Інаугураційна промова президента визначається як один із жанрів політичного дискурсу з яскраво вираженими персвазивними характеристиками. Актуальність проблеми статті визначається глобалізацією та різкою поляризацією сучасного політичного дискурсу та необхідністю підвищення персвазивних умінь як політиків, так і спеціалістів інших сфер діяльності в Україні. Персвазивна стратегія розглядається як комплексне явище, що зорієнтоване на формування адекватного іміджу президента та представлене на концептуальному рівні ключовою метафорою.

Персвазивна стратегія на мікрорівні становить сукупність персвазивних тактик, що покликані імплікувати різні компоненти іміджу президента та актуалізувати асоціації з ключовою концептуальною метафорою. Кожна тактика реалізується набором лінгвостилістичних засобів, які сукупно становлять публіцистичний стиль мовлення функціонально співвідносний з політичним дискурсом.

Ключові слова: політичний дискурс, персвазивна стратегія, персвазивна тактика, лінгвостилістичні засоби, концептуальна метафора.

Постановка проблеми в загальному вигляді... Володіння мистецтвом слова – одна з умов для досягнення успіху в багатьох професіях. Уміння переконувати співрозмовника, уміння правильно й красиво говорити, привертати увагу й здобувати довіру слухачів потрібне в усіх сферах життя. Політик, що говорить грамотно й переконливо, вміє складати і проголошувати промови, викликає повагу й довіру громадян.

Мова в політиці реалізує декілька пов'язаних між собою функцій, основною з яких є аргументативна – регулювання світогляду і поведінки громадян. Визначальною ознакою політичного дискурсу є його спрямованість на адресата з метою досягнення перлокутивного ефекту – спонукати аудиторію до суспільно-політичної реакції. Як правило, учасники політичної комунікації представляють певні суспільно-політичні позиції, а обмін інформацією відбувається з прагматичною метою, тобто комунікативний процес у політиці завжди має інтенційний характер [4; 5]. Політичний дискурс відноситься до особливого типу спілкування, для якого характерна

висока ступінь маніпулювання, і тому виявлення механізмів політичної комунікації є значущим для визначення характеристик мови як засобу впливу.

Аналіз досліджень і публікацій... У сучасній лінгвістиці термін персвазія почав активно використовуватися у другій половині 20 століття у розробках з соціальної психології та теорії масової комунікації (Дж. Комаров, Д. Паркін, Ж.-Б. Марселезі, М. Пешо Ф. С. Бацевич, Є.А.Селіванова, О. В. Яшенкова, Р. Водак, Ю. С. Степанов, М. Л. Макаров, Є. С. Кубрякова та ін.) [1, с.3-4]. Хоча в сучасній мовознавчій науці накопичено широкий спектр теоретичних узагальнень та ґрунтовно висвітлені граматичні, стилістичні, лексичні механізми персвазії, актуальним залишається аналіз персвазивних стратегій найбільш яскравих ораторів та успішних політиків, які на практиці довели їх ефективність. До таких політиків, безсумнівно, належить і шістнадцятий президент Америки Авраам Лінкольн.

Актуальність даної роботи обумовлена підвищенням інтересом дослідників до проблеми мовного впливу на людську свідомість, а також потребою всебічного та комплексного вивчення і наукового опису особливостей використання тактик та лінгвостилістичних засобів в персвазії стратегії як механізму реалізації масового впливу.

Формулювання цілей статті... Мета дослідження полягає в обґрунтуванні вибору та механізму реалізації персвазивних стратегій в інаугураційних промовах А. Лінкольна.

Виклад основного матеріалу... Англomовному політичному дискурсу, який є глобальним, на сьогодні приділяється особлива увага. Динамічний розвиток англomовного політичного дискурсу зумовлює зацікавленість дослідників у вивченні особливостей та характерних рис його функціонування в різних культурних середовищах.

Одним із жанрів політичного дискурсу є інаугураційна промова. Інаугураційна промова – це промова обраного президента, що проголошується ним під час вступу на посаду. На думку К. Кемпбелл і К. Джеймісон, президентська інаугураційна промова є найважливішою складовою урочистої церемонії, в ній поєднується осмислення минулого і майбутнього нації на тлі сьогодення, вшановується все, що об'єднує дану спільноту [4, с.100–106]. Ціль інаугураційної промови президента – заявити про формальне прийняття влади та окреслити перспективи своєї роботи на цій посаді та розвитку країни під своїм керівництвом.

Політичний дискурс, є складним комунікативним явищем, що містить акт творення тексту і відображає залежність мовного твору від екстралінгвальних обставин. Знання про світ, зокрема історичні передумови та політична ситуація в державі, особистість автора, його погляди і конкретна мета як творця є тими чинниками, які впливають на формування персвазивних стратегій політиків, що реалізуються в їхніх промовах. З огляду на це, в ході вивчення інаугураційної промови ми об'єднуємо знання і лінгвального, і екстралінгвального планів.

Авраам Лінкольн став президентом напередодні Громадянської війни, причиною якої було суперечливе питання рабовласництва, що культивувалось у південних штатах, проте не знаходило підтримки на решті території США. Республіканець А. Лінкольн, на відміну від демократів, вважав рабство неминучим злом в умовах аграрної політики Півдня, однак в передвиборчий період виявляв поміркованість відносно надання неграм політичних та громадянських прав посилаючись на компетенцію окремих штатів у вирішенні цих питань. Водночас А. Лінкольн рішуче протистояв поширенню рабства на нові території, що підривало основи рабовласництва і викликало обурення рабовласників Півдня. Як мудрий та обережний політик він намагався будь-яким чином не допустити громадянської війни, спричиненою розколом між Північчю і Півднем, оскільки збереження єдності США для нього було першочерговим завданням [6].

З огляду на екстралінгвальний план політичного дискурсу, сучасного шістнадцятому президенту, адекватним та очікуваним був образ **«стабільного юридично досвідченого ГАРАНТА КОНСТИТУЦІЇ, здатного в правовому полі вирішити політичну кризу – вберегти союз штатів Америки»**.

Центральною рисою цього іміджу є ознака «гарант конституції», що одразу визначає є базову метафору персвазивної стратегії – «ЗАКОН». Дана метафора є відправним пунктом у виборі персвазивних тактик промови А. Лінкольна і мовних засобів їх реалізації на лінгвальному плані.

Найбільш чітко проявляється в промові **тактика апеляції до авторитету**, що має кілька аспектів. Перш за все, у ролі авторитету, до якого апелює А. Лінкольн, виступають органи трьох гілок влади та місцевого самоврядування. При цьому актуалізується асоціація «ЗАКОН – ВЛАДА»: *Government; Republican Administration; All members of Congress; State or national authority; the Federal Union; Federal offices; Supreme Court; The Chief Magistrate; Almighty Ruler of Nations; American people*. Знаковим є включення до переліку владних інститутів і самого американського народу (*Almighty Ruler of Nations; American people*).

Іншим авторитетом, до якого звертається президент, є основоположні державотворчі закони та акти Союзу, що імплікує асоціацію «ЗАКОН – ДОКУМЕНТ»: *the Articles of Association in 1774; Declaration of Independence in 1776; Articles of Confederation in 1778; Constitution.*

Третім аспектом тактики апеляції до авторитету в інаугураційній промові Лінкольна є звернення до «слова закону», що проявляється у масштабному використанні юридичних термінів і понять та спрямоване на нав'ювання асоціації «ЗАКОН – ЮРИДИЧНЕ ПРАВО»: *institution of slavery; lawful right; rights of the States; evidence; delivered up on claim; clause should be enforced; civilized and humane jurisprudence; privileges and immunities of citizens; unconstitutional; legal contemplation; legal right; the exercise of the offices.*

Зазначимо, що використання правової та судової термінології, окрім реалізації зазначеної тактики переконання, є явним прикладом та доводом «правової досвідченості» промовця, а отже його авторитетності та надійності. З цією ж метою в промові переважно використовують складні синтаксичні конструкції (складносурядні та складнопідрядні речення, розгалуження синтаксичні комплекси, різноманітні звороти), які властиві офіційно-діловому стилю: *At the same time, the candid citizen must confess that if the policy of the Government upon vital questions affecting the whole people is to be irrevocably fixed by decisions of the Supreme Court, the instant they are made in ordinary litigation between parties in personal actions the people will have ceased to be their own rulers, having to that extent practically resigned their Government into the hands of that eminent tribunal.* Речення, що мають складну синтаксичну структуру, змушують слухача зосереджуватись, фокусувати увагу, відслідковувати думку, а читача – перечитувати текст неодноразово.

В сукупності підвищена термінологічність та фоні складного синтаксису створює враження «документальності» інформації, переконують в її фактологічності та достовірності, законності заявлених автором положень, що, безумовно, сприяє реалізації персвазивної стратегії.

На лексичному рівні тактика апеляції до авторитету та базова метафора іміджу Лінкольна «ЗАКОН» реалізовані іменниками «право», «закон», «присяга», похідними прикметниками «законний», «правовий», дієсловами «клястись», «обіцяти»: *to take in your presence the oath; I have no lawful right; rights of the States; the lawless invasion; lawfully demanded; under the laws; the lawgiver is the law; All members of Congress swear their support; contemplation of universal law; its organic law; all constitutional rights can be maintained; All the vital rights of minorities; I fully recognize the rightful authority.*

В умовах, коли союз штатів Америки опинився під загрозою по причині відокремлення південних штатів та утворення ними Конфедерації, президент Лінкольтн цілком логічно вдається до використання персвазивної тактики протиставлення [3 с.51]. Дана тактика ґрунтується на образному та мовному «зіштовхуванні» двох явищ, подій, осіб з обов'язковим позначенням одного як «позитивного», а іншого – як «негативного». Таке маркування на лінгвальному плані реалізується через використання епітетів, порівнянь, метафор та інших художніх засобів з яскраво вираженими позитивними чи негативними додатковими значеннями.

Однак А.Лінкольтн не вдається до таких рішучих заходів, на нашу думку, з метою політичної дипломатії та примирення ворогуючих сторін. Проте у його промові чітко відслідковується протиставлення таких понять, як союз (the Union)– окремі штати (states), більшість (majority) – меншість (minority), відокремитись (to secede) – створити союз (to compose a new union), всі (all) – один (one part). У таких протиставленнях беззаперечно прослідковується звернення до базової метафори всього виступу – «ЗАКОН». Тобто президент, хоч і завуальовано, але систематично і послідовно наводить слухачів на думку, що союз, більшість, всі, збереження єдності – це є добре, тому що це є законно, а представлена окремими штатами меншість, що прагне відокремитись – це погано, тому що це є незаконно:... *the Union will endure forever, it being impossible to destroy; One party to a contract may violate it...but does it not require all to lawfully rescind it? It follows from these views that no State upon its own mere motion can lawfully get out of the Union; any State or States against the authority of the United States; a majority should deprive a minority; If the minority will not acquiesce, the majority must... cease; One section of our country believes slavery is 'right' and ought to be extended, while the other believes it is 'wrong' and ought not to be extended; to compose a new union as to produce harmony only and prevent renewed secession? Plainly the central idea of secession is the essence of anarchy.*

Зіставлення понять союзу та відокремлених штатів з категоріями гармонії та анархії відповідно, актуалізує в свідомості адресатів промови ще один аспект центральної метафори – «ЗАКОН – ПОРЯДОК».

Персвазивна тактика протиставлення в інаугураційній промові Авраама Лінкольна зорієнтована не лише на конкретно самих учасників тогочасного політичного дискурсу (Південні та Північні штати), а й на очікувані негативні наслідки від перемоги кандидата від Північних

штатів для населення та влади Південних штатів. Лінкольн прямо заперечує можливість переслідування очільників штатів-опонентів, відмовляється ущемляти їх права на власність, свободу, запевняє усіх у праві робити вибір: *There has never been any reasonable cause for such apprehension; I have no purpose, directly or indirectly, to interfere; I have no lawful right to do so, and I have no inclination to do so; declarations and had never recanted them; I take the official oath to-day with no mental reservations; In doing this there needs to be no bloodshed or violence; there will be no invasion, no using of force against ... the people anywhere.*

Як видно з наведених прикладів для такого протиставлення використовується широкий спектр мовних засобів заперечення (заперечні форми дієслова, заперечна частка *no*, використання антонімів): *In 'your' hands, my dissatisfied fellow-countrymen, and not in 'mine', is the momentous issue of civil war. We are not enemies, but friends.*

Останньою персвазивною тактикою, що була виявлена нами, є **тактика діалогу**. Суть її полягає в створенні враження особистої розмови з адресатом, прямого звертання до нього (*My countrymen; Fellow-Citizens of the United States; my rightful masters, the American people*). Як наслідок слухач чи читач тексту самостверджується як особа, чию думку цінують, у якій просять поради, відповіді. Аудиторія і промовець, що ведуть діалог, проникаються взаємною довірою і симпатією. Класичним прикладом втілення тактики діалогу є використання риторичних запитань, яких в промові А.Лінкольна виявлено чимало: *Now... could they not with nearly equal unanimity frame and pass a law by means of which to keep good that unanimous oath? And should anyone in any case be content ...? To those, however, who really love the Union may I not speak? Is there such perfect identity of interests among the States to compose a new union as to produce harmony only and prevent renewed secession?*

Тактика діалогу підсилюється численним вживанням цілого ряду модальних дієслів. Механізм їх персвазивної дії полягає в спонукальному ефекті, що закладений в їх лексичному значенні. Зокрема модальні слова **ought, should** наділені потенціалом заклику до морального вибору згідно совісті: *this clause should be enforced by national or by State authority; should anyone in any case be content...; slavery is 'right' and ought to be extended; while the other believes it is 'wrong' and ought not to be extended. Why should there not be a patient confidence in the ultimate justice of the people?*

В модальних дієсловах **would, might, may** закладена непевність, умовність і разом з тим також і необхідність визначитись, зробити вибір, що, в свою чергу, стимулює слухачів до активності та співпраці: *The foreign slave trade ... would be ultimately revived ... while fugitive slaves would not be surrendered; And might it not be well; would it not be wise to ascertain precisely why we do it? One party to a contract may violate it; 'May' Congress prohibit slavery in the Territories? such decision may be erroneous in any given case.*

Модальне слово **must** висловлює обов'язок, та чітку необхідність дотримання закону, конституції, взятих зобов'язань, договору: *intercourse, either amicable or hostile, must continue between them. 'Must' Congress protect slavery in the Territories? We must not be enemies.*

Дієслова **will** та **shall**, що наділені значеннями гарантованості, передбачуваності майбутньої дії, наділені значним персвазивним потенціалом, оскільки спонукають довіритись мовцю, запевняють у достовірності наведених аргументів: *I shall take care ... and I shall perform it ...shall withhold the requisite means; and there shall be none; I trust this will not be regarded as a menace; it 'will' constitutionally defend and maintain itself.*

Заперечна форма модального дієслова **can not** наголошує на нелогічності, недоцільності, неможливості окремих дій, які суперечать, перш за все, центральній ідеї, до якої повсякчас звертається автор, – закону. Вжита з багаторазовим повтором, структура **can not**, має яскравий персвазивний ефект: *...we can not separate. We can not remove our respective sectionsthe different parts of our country ... can not but remain face to face; you can not fight always; I can not be ignorant of the fact...This, I think, can not be perfectly cured.*

Висновки та перспективи ... Отже, як доводить здійснений нами аналіз тексту першої інаугураційної промови президента США А. Лінкольна, широкий спектр лінгвостилістичних засобів різних рівнів мови (лексичного, граматичного, синтаксичного) дозволили автору реалізувати ряд персвазивних тактик. Сукупний вплив лінгвостилістичних засобів та тактик переконання дозволяє ефективно втілити персвазивну стратегію, що зорієнтована на формування перш за все адекватного екстралінгвістично сформованого іміджу А. Лінкольна: **«стабільного юридично досвідченого ГАРАНТА КОНСТИТУЦІЇ, здатного в правовому полі вирішити політичну кризу – вберегти союз штатів Америки»**. До перспектив даного дослідження варто віднести компаративний аналіз персвазивних стратегій та їх реалізації в інаугураційних промовах інших політичних діячів та виокремлення найбільш ефективних механізмів аргументації.

Список використаних джерел і літератури:

1. Белова Е. Н. Структура и семантика аргументативного дискурса : автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / Е. Н. Белова. – СПб., 2004. – 18 с.
2. Кривий А. Дискурсивний аналіз і сучасне мовознавство / А. Кривий. – Львів : вид-во Львівського Національного університету імені Івана Франка, 2001. – С. 158–162.
3. Иссерс О. С. Языковые средства и способы манипуляции сознанием / О. С. Иссерс // Семантика языковых единиц : материалы межвуз. конф. – М. : Моск. гос. отрк. пед. инс-т, 1992. – С. 52–54.
4. Павлова Є. К. Лексичні проблеми глобального політичного дискурсу / Є. К. Павлова // Вісник Московського університету. Сер. 19 : Лінгвістика і міжкультурна комунікація. – 2005. – № 2. – С. 98–112.
5. Попова О. И. Некоторые проблемы политического дискурса / О. И. Попова // Актуальные вопросы переводоведения и лингвистики : материалы научной сессии ВолГУ. – Волгоград, 2001. – С. 73–77.
6. President Abraham Lincoln [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.whitehouse.gov/about/presidents/abrahamlincoln>.

Summary

Olesia Fedorova

Linguostylistic Means and Tactics of Persuasive Strategy Implementation in A. Lincoln's Inauguration Speech

Linguostylistic means of persuasive strategy implementation in A. Lincoln's inauguration speech are studied in the article.

The author applies discursive approach to defining a persuasive strategy which means taking into consideration extralingual context of producing the text while analyzing its lingual plan.

Inauguration speech is seen as one of political discourse's genres with distinct persuasive characteristics. Urgency of the problem studied is determined by radical polarization and globalization of contemporary political discourse as well as by the necessity to improve persuasive skills of Ukrainian politicians and other specialists.

Persuasive strategy is seen as a complex phenomenon represented on the conceptual level by a key metaphor and focused on President's adequate image formation. The key metaphor identified in A. Lincoln's is «Law» which determines the choice of persuasive tactics and linguostylistic means.

On the micro level persuasive strategy is a set of persuasive tactics aimed at implying different components of president's image and actualization its associations with the key metaphor. Each persuasive tactic is explicated by a set of linguostylistic means which constitute publicistic style corresponding to political discourse in functional aspect. Persuasive strategy of A. Lincoln's inauguration speech is focused on building the image of politically stable legally experienced guarantor of the Constitution able to solve political crisis in a legal level and save the Union of American States.

Key words: *political discourse, persuasive strategy, persuasive tactics, linguostylistic means, conceptual metaphor.*

УДК 81'373.612.2: 811.161.2+821.161.2.08(045)

ВАЛЕНТИНА ФІЛІНЮК,

*кандидат філологічних наук, доцент
(м.Хмельницький)*

**Метафорична персоніфікація у творчості Максима Рильського:
лінгвопоетичний аспект**

У статті зроблено спробу розкрити поняття метафоричної персоніфікації. Описано ознаки метафори та персоніфікації як тропів, які функціонують у художніх текстах. Об'єктом лінгвопоетичного аналізу стали поетичні тексти Максима Рильського. Виділено групи метафоричних персоніфікацій, побудовані на поєднанні семантики «явища та об'єкти природи + людина», «просторові поняття + людина», «часові поняття + людина» тощо.

Ключові слова: *метафора, персоніфікація, асоціації, поетичний текст, образ, Максим Рильський.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Дослідження поетичної мови залишаються актуальними в українському та світовому мовознавстві. Об'єктами наукового аналізу стають тексти загалом, концепти, тропи, заголовки, мовні одиниці, які функціонують у поезії авторів, різних за стильовими, хронологічними та іншими ознаками. Заслуговує на пильну увагу й література, яку з позицій ХХІ століття можна визначити певним чином як класичну. Йдеться про письменників ХХ століття, зокрема, Максима Рильського, Павла Тичину, Євгена Маланюка, Володимира Сосюру та інших.

Останнім часом з'являються наукові розвідки, дисертації, монографії, статті, присвячені функціонально-семантичному, лінгвопоетичному статусу різних тропів, як-от: епітети, порівняння, метафори. Варто відзначити їх кількоаспектний підхід, який полягає в розгляді певного об'єкта аналізу на перетині кількох мовних рівнів (граматика, стилістика, фонетика, когнітивна лінгвістика тощо). Таке бачення поезії допомагає пізнати її з різних точок зору, дати якомога повніший її опис.

Дослідження мовотворчості Максима Рильського нараховує не одне десятиліття та не один десяток наукових праць, але й сьогодні неокласик, творець «вишуканих класичних вірців, майстерний перекладач з досконалим знанням кількох мов, мовознавець, що глибоко закорінений у народну культуру, етнограф, фольклорист і мовник, що почав трудовий шлях сільським учителем української мови та літератури» [8, с. 312], та його поезія дають простір для нових лінгвопоетичних пошуків.

Формування цілей статті... Мета статті – розкрити поняття метафоричної персоніфікації, описати ознаки метафори та персоніфікації як тропів, що функціонують у художніх текстах.

Виклад основного матеріалу... Дві теми, які глибоко хвилювали поета, – людина та природа – широко представлено в мовознавчих та літературознавчих працях. Ми ж спробували дослідити перетин цих понять – проникнення сфери людського в зображення природи та її елементів. Найяскравіше це можна зробити, описуючи метафоричні конструкції поезій Максима Рильського, які мають виразні риси персоніфікації, та простежуючи асоціації, викликані такими стилістичними засобами.

С. Єрмоленко стверджує: «Поетична культура Максима Рильського, що виросла з глибокого національного коріння і самобутнього осмислення світової культури (літератури, музики, мистецтва), втілена у мові його творів. Поет-лексикограф, особливо чутливий до слова, плекав сад рідної мови» [2]. Образ М. Рильського – доглядальника слова, як найціннішої рослини, часто функціонує в наукових текстах, як-от: «У поезіях останніх літ проявилися найкращі риси М. Рильського як людини і поета – «розумного садівника» у вічно зеленому і квітучому саду української поезії» [9].

Фольклоризм та ознаки класицизму метафоричної мови письменника не заперечні, але відзначають і «вихід поезії М. Рильського 10–20-х рр. за межі класичних традицій. Важливе місце серед творів цієї пори посідають теми природи та культурології. У пейзажній ліриці сонетяр оспівує красу природи. Часто образ дівчини є символом радості, краси та неповторності» [1]. Таким чином, поєднання людини й природи в поетичній творчості набуває оновленого звучання.

Варто зважати й на інші ознаки ідіостилю М. Рильського. До прикладу, Л. Монастирецький говорить про творчий синкретизм: «У цих поезіях щирість почуття і юність серця на диво гармонійно поєдналися з мудрістю зрілої людини-гуманіста, що переймалася не тільки долею свого народу, але й усього людства» [9]. Миколі Зерову видалися важливими такі особливості поезій: «Зрівноваженість і прозорість форми, кляризм, чіткий епітет, міцна логічна побудова і строга течія мислі, поєднання безпосередності з філігранністю, афористичність» [5, с. 99]. Також відзначають мововідчуття й талановиту майстерність М. Рильського у вживанні лексичного арсеналу української мови: «Звертаючись до свого уявлення про життя, письменник відтворює всю багатогранність навколишнього світу за допомогою найрізноманітніших форм мови» [3].

З точки зору читача важливий не тільки процес створення поетичного тексту, але і його сприйняття, асоціації, викликані метафоричним перенесенням. «Одним із найголовніших художніх мовних засобів є метафора, в основі якої лежать різні типи асоціацій між предметами та явищами. Поезія розвивається від епітета до метафори. У процес метафоризації долучаються нові емоційні й інтелектуальні сфери. Ускладнюється взаємодія асоціацій. У разі вільного асоціативного мислення можуть відбуватися відкриття прихованого змісту, зближення віддаленого, миттєве злиття різнорідних речей, руйнування зовнішньої оболонки явища для виявлення його сутності, настроєвість, оригінальне використання традиційного образного досвіду» [6]. У тих випадках, коли асоціації вибудовуються на зв'язках між семантичними полями «людина» та «природа», з'являється метафорична персоніфікація.

Персоніфікацію (або ж уособлення, прозопопею) визначають як «вид метафори, троп, що полягає в перенесенні ознак і властивостей людини на предмети, явища природи, абстрактні поняття на тварин. Іноді під уособленням розуміють не тільки «олюднення», а й узагалі «оживлення» реалій неживого світу» [14, с. 689]. Декодування таких художніх засобів не викликає труднощів, але надзвичайно цікаве. «Саме простота й точність поетичного називання робить кожного читача поезії М. Рильського співучасником, співтворцем авторового настрою, почування» [2].

Відкривати для себе світ поезії Максима Рильського «зі складним метафоричним баченням світу й відтворенням його в складних метафоричних комплексах» [7, с.132] досить захопливо: у системі образів вимальовується картинка за картинкою, з'являється відчуття чогось близького, посправжньому пережитого власне читачем, але вкладеного у скупі римовані рядки поетом. «Через метафоричні асоціації відкриваються нові зв'язки між явищами природи, нового змісту набувають звичні та буденні поняття. Метафора допомагає поетові відтворювати найтонші та найрізноманітніші відтінки людської психіки, її внутрішнього стану» [3].

Про це свого часу писала М. Коцюбинська: «Письменник за допомогою метафоричних асоціацій відкриває нам зв'язки між явищами природи, наближає до нас віддалені поняття, явища і, навпаки, звичні, буденні явища відсуває від нас ніби на якусь відстань, підкреслюючи тим самим їх виразність. Гнучка й розвинена тропіка, зокрема метафори, допомагає художникові відтворювати найтонші відтінки людської психіки» [4, с.25].

У науковій літературі навіть робилися спроби виділяти типи асоціацій, на яких ґрунтуються метафоричні комплекси поезій М. Рильського, як-от: «зв'язок між органами чуття і явищами, що порівнюються, і зв'язки більш високого, інтелектуального рівня, за яких унаслідок логічного осмислення явищ відбувається зближення явищ, певною мірою віддалених у часі та просторі, а також асоціації узагальнюючі» [6].

Ми виділяємо метафоричні персоніфікації, побудовані на поєднанні таких значень: «явища та об'єкти природи + людина», «просторові поняття + людина», «часові поняття + людина» тощо.

Розглянемо першу групу метафоричних конструкцій із рисами персоніфікації – «оживлені» явища та об'єкти природи». У них вживаються такі лексеми: *вітер, дощ, холод, хмари, сонце, місяць*, назви деяких рослин.

Вітер наділяється звичними для людини діями, наприклад, ходити, шептати: «*Ходить вітер яром та горою*» («Косовиця») [13, с.12]; «*І перше слово, те найбільше з слів, Що я в саду під вітрове шептання Уперше чув і вперше зрозумів*» («Не яснокий образ Беатріче...») [11, с.16].

Зустрічаються трикомпонентні метафори, в яких бачимо явище природи, дію, властиву людині, та об'єкт цієї дії, теж характерний побуту людини: «*Осінній холодок над спраглою землею Шатро гаптоване широко розіп'яє*» («Осінній холодок...») [13, с. 142]; «*Дощ намітку кинув срібну На широке млисте море*» («Дощ у Гагрі») [10, с.249]. Таким чином, уособлення виражається не лише в дії (*розіп'яти, кинути*), а й у переносному вживанні слів на позначення об'єкта дії (*шатро* – прошарок холодного повітря, *намітка* – опади, дощові краплі).

Поняття *хмари, сонце* в уособленнях сполучаються із назвами традиційних ремесел українців (гаптувати, ткати): «*Проходять хмари, Гаптують небо химерною грою*» («Поле чорніє. Проходять хмари ...») [11, с. 22]; «*Знов сонце тче намітку золотисту*» («На білих островах») [13, с. 110]. Присвоєння жіночих видів діяльності в наступному прикладі переростає у використання лексеми *сонце* як власної назви персоніфікованого персонажа жіночої статі: «*І красуня Сонце змерзло, Одягає теплі шати – Хмари сиві і блакитні*» («День осінній...») [10, с. 24].

Уособлення, як бачимо, часто базується на залученні дієслів та іменників на позначення дій, які зазвичай виконує людина: «*Людські сні переписує місяць На широких небес полотню*» («Цілий день не втихала робота...») [10, с. 55].

До цієї групи метафор належать і слова лексико-семантичної групи «рослини». Це можуть бути слова загального змісту, наприклад, *трави*: «*Плачуть трави, тужать під косою*» («Косовиця») [13, с. 12]. Також зустрічаються вужчі поняття на зразок *конюшина, береза*: «*Конюшина падає під ноги, В тузі клонить голови червоні*» («Косовиця») [13, с. 12]; «*Береза там у шиби заглядала*» («Лист до рідного краю») [13, с. 71]. Такі метафори передають емоційний стан, який може переживати людина (*плакати, тужити*), або позначають побутові дії (*заглядати в шиби*).

Іншу групу метафоричних персоніфікацій утворюють конструкції типу «просторові поняття + людина». Сюди належать сполуки зі словами *земля, гай, поле, річка, став, гора*.

Лексема *земля* в метафорах поєднується з дієсловами на позначення дій зі сфери людини, наприклад: «*Рівно й спокійно дише натомлена з праці земля*» («Коли копають картоплю...») [11, с. 140]. Компонент метафори *земля* виступає об'єктом дії *колихати*, а персоніфікація підсилюється за рахунок порівняння як *маля*: «*Ще сон колише землю, як маля*» («Промінь») [11, с. 150].

Просторове поняття *поле* «оживлюється» із семантикою «стосунки між близькими людьми»: «*Замовкло поле стоголосе В обіймах золотої мли*» («На білу гречку впали роси...») [11, с. 18]. Лексема *гаї* комбінується з дієсловом *співають*, можна стверджувати, що це й приклад метонімії, відбувається заміщення птахів, які співають у гаях, власне словом *гаї*: «*Здавалося, що то самі гаї Назустріч сонцю ранньому співають*» («Черемшина після дощу») [11, с. 132].

У реченні «*Річка синіє, зітхає, сміється...*» («Поле чорніє. Проходять хмари...») [11, с. 22] міститься кілька дієслів, причому одне з них – на позначення кольору – вжито в прямому значенні

(*синіє*), інші два – назви дій, властивих людині – мають ознаки переносного вживання (*зітхає, сміється*).

Розглядаючи поетичний рядок «*І олов'яний важко дише став*» («Студений вітер б'є в холодні вікна») [13, с. 138], помічаємо, що персоніфікована метафора *дише став* підсилена прислівником *важко* та прикметником *олов'яний*, які разом перекликаються з образом людини, втомленої, похилого віку чи із вадами здоров'я.

«Оживлення» в таких метафорах відбувається не лише за рахунок семантичного поля «Людина», може зустрічатися й поле «Тварина», як-от: «*В лагіднім димку Він [Аю-Даг] воду пив із моря – на віку Мільйонний раз*» («День двадцять постій») [12, с. 87]. Образ гори Аю-Даг, або Ведмідь-гори, функціонує в метафорі *він воду пив* зі значенням «знаходиться на березі моря». Така конструкція побудована на легендах про ведмедя, який схилився напитися води і закам'янів.

Наступна група метафоричних персоніфікацій пов'язана із часовими поняттями на позначення пори року (*весна, літо, осінь*), місяців (*серпень, вересень*), частини доби (*полудень, смеркання, ніч*).

Образ весни традиційно зіставляється із молодою дівчиною, таке явище спостерігаємо й у Максима Рильського: «*Уже весна відсвяткувала Свої вишневі весілля*» («Пізні солов'ї») [11, с. 116]; «*Весна за прядкою, мов скромна Маргарита, Схилила стан гнучкий і пісеньки співа*» («Вечір напровесні») [12, с. 39]. Поет змальовує картини життя: цвітіння вишень зображено через образ святкування весілля, поступове пробудження природи навесні – через образ дівчини, яка, співаючи, виготовляє пряжу.

Натомість, літо асоціюється із малою дитиною: «*Умиється зелене літо І засміється, як дитя*» («Спинилось літо на порозі...») [13, с. 125].

Осінь у метафорі наділяється професійними рисами художника, поет таким чином передає барви осіннього неба: «*Ніби осінь пензлем невидимим В небі розписала вітражі*» («Ліс, повитий срібноперим димом...») [13, с. 202].

Часові поняття – назви місяців – зображаються у вигляді двох фехтувальників, які змагаються на зламі пір року, літа й осені. Вони спочатку образно схрещують шпаги (*жовтий промінь, сірий дощ*), згодом потискають руки (*сонце, місяць-молодик*): «*Серпень з вереснем схрестили Довгі шпаги не смертельні. Перша шпага – жовтий промінь, Друга шпага – сірий дощ*» («Чотири вірші») [13, с. 153]; «*Серпень з вереснем стискають Один одному правиці, Що одна правиця – сонце, Друга – місяць-молодик*» («Чотири вірші») [13, с. 157].

Подібujemo в поетичних текстах М. Рильського й метафори із назвами частин доби: «*Як соковито й повно Гуде і стелеться понад землею Ясного полудня віолончель!*» («Опівдні») [11, с. 52]; «*І німотне смеркання в ворота, Наче гість дорогий, увійшло*» («Цілий день не втихала робота...») [10, с. 55]. Якщо обідня пора передається через аудіовізуальну метафору *гуде і стелеться віолончель ясного полудня*, то вечір позначено як *німотне смеркання*.

Персоніфікований образ ночі теж з'являється в аналізованій поезії: «*Чується подих тропічної тьмяної, п'яної ночі*» («Плещуть на вогкому березі води, ясні й переливні...») [11, с. 30]; «*І ніч повільним помахом руки Широкі тіні чорним пише вуглем*» («Людськість») [13, с. 143].

Серед інших метафор із рисами персоніфікації є конструкція з лексемою *хата*, яка зіставляється з гостинною господинею («*В гості запрошує всіх біла над річкою хата*» («Коли копають картоплю...») [11, с. 140]), а село наділяється людською здатністю переживати емоції («*А свічка капає і капає Над смутком білого села*» («Я натомився від екзотики...») [11, с. 38]).

Кожен із досліджуваних прикладів свідчить про оригінальне мововідчуття письменника. «Власне Максим Рильський – це не тільки поет, який мав незвичайний дар довершеного поетичного виразу думки й почуття. Це і науковець, для якого мова була предметом постійного зацікавлення і наукового пізнання упродовж усього життя» [15].

Таким чином, метафоричні конструкції, побудовані на перенесенні світу людини, її дій, станів, емоцій на явища та об'єкти природи, просторові та часові поняття, активно функціонують у поезіях Максима Рильського, при цьому персоніфікація найчастіше виражається дієслівними компонентами.

Список використаних джерел і літератури:

1. Башманівський В. І. Неокласичні доміанти в ранній поетичній творчості Максима Рильського / В. І. Башманівський [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://www.philology.kiev.ua/library/zagal/Literaturoznavchi_studii_2012_34/018_022.pdf. – Назва з екрана.
2. Єрмоленко С. Я. Мінливе й вічне слово поезії / С. Я. Єрмоленко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine48-49-5.pdf>. – Назва з екрана.

3. Коваль О. В. Мовностилістичні особливості використання метафори в поетичному словнику «неокласиків» / О. В. Коваль [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: journal.kdpu.edu.ua/filstd/article/download/482/454. – Назва з екрана.
4. Коцюбинська М. Х. Відтворення чи перетворення (До генези метафоричного образу) / М. Х. Коцюбинська // Радянське літературознавство. – 1967. – № 1. – С. 25–33.
5. Лавріненко Ю. Лірика і ліричний епос Максима Рильського / Ю. Лавріненко // Українське слово. Хрестоматія української літератури та літературної критики ХХ ст.: У трьох книгах. – К. : Рось, 1994. – Книга друга. – С. 91–99.
6. Лисиченко Т. Ю. Асоціативно-семантична типологія метафор у поетичному тексті Максима Рильського / Т. Ю. Лисиченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: http://www.lnu.edu.ua/faculty/Philol/www/visnyk/52_2011/52_2011_lysychenko.pdf. – Назва з екрана.
7. Лисиченко Т. Ю. Текстотворча функція метафори в поезії Максима Рильського / Т. Ю. Лисиченко // Лінгвістика : збірник наукових праць. – № 3 (21). – Ч. II. – 2010. – С. 131–136.
8. Мацько Л. І. Українська мова в освітньому просторі : навч. посібник [для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»] / Л. І. Мацько. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2009. – 607 с.
9. Монастирецький Л. С. Тернисті шляхи гранослова / Л. С. Монастирецький [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://studentam.net.ua/content/view/8635/97/>. – Назва з екрана.
10. Рильський М. Вибрані твори / М. Т. Рильський. – К. : Дніпро, 1977. – 352 с.
11. Рильський М. Вибрані твори / М. Т. Рильський. – К. : Дніпро, 1980. – 158 с.
12. Рильський М. Сонети / М. Т. Рильський. – К. : Молодь, 1974. – 200 с.
13. Рильський М. Яблука доспіли, яблука червоні! : Поезії / М. Т. Рильський. – К. : Веселка, 1986. – 343 с.
14. Українська мова. Енциклопедія [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. (співголови), М. П. Зяблюк та ін.]. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
15. Цівун Н. М. Лінгвостилістичні дослідження мовотворчості Максима Рильського / Н. М. Цівун [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/38096/78-Tsivun.pdf?Sequence=1>. – Назва з екрана.

Summary

Valentyna Filiniuk

Metaphoric Personification in Creative Work of Maksym Rylskiy:

Linguo Poetic Aspect

The article attempts to reveal the concept of metaphorical personification. We describe the features of metaphors and personification as tropes that function in literary texts. The objects of linguapoetical analysis are poetic texts by Maksym Rylsky. The metaphorical personification, built on a combination of semantic «objects and phenomena of nature + human», «the concept of space + man», «the concept of time + man» and so on, is allocated.

Key words: *metaphor, personification, associations, poetic text, image, Maksym Rylsky.*

УДК 81'271/272(4)(045)

ВІТАЛІЯ ЯЦИШИНА,
старший викладач
(м.Хмельницький)

Культурно-лінгвістичні та соціально-правові засади європейського мультилінгвізму

У статті розглядаються культурно-лінгвістичні та соціально-правові засади доктрини європейського мультилінгвізму, визначаються суттєві риси реалізації доктрини мультилінгвізму та напрями мовної політики ЄС.

Ключові слова: *Європейський Союз, європейський мультилінгвізм, рідна мова, мовне різноманіття, офіційна мова.*

Постановка проблеми в загальному вигляді... Актуалізація процесів глобалізації у найвіддаленіших куточках планети, експансія багатомовних засобів масової інформації робить культурно невиправданим, політично недоцільним і економічно не вигідним одномовний спосіб життєдіяльності сучасних жителів Землі.

У світі за різними підрахунками існує від 6 до 7 тисяч мов. У Європі розмовляють на 225 мовах. Для членів Європейського Співтовариства мовне і культурне різноманіття є не лише реальністю та декларованою цінністю, але й проблемою, розв'язання якої вимагає концентрації інтелектуальних і матеріальних ресурсів, політичної волі, толерантності та виваженості рішень.

Попри те, що Євросоюз розробив окрему програму іншомовної підготовки населення і встановив стандарт, згідно якого кожен громадянин ЄС, окрім своєї рідної, повинен володіти принаймні ще двома європейськими мовами, лінгвістичний бар'єр залишається гальмуючим фактором, який не сприяє кращому розумінню представників інших культур, запобіганню прояву нетерпимості в суспільстві.

Таким чином, у сучасному складному багатоманітному світі, де процеси глобалізації охоплюють усі сфери життєдіяльності людини, де не дивлячись на розширення взаємозв'язків різних країн і народів, міжетнічні стосунки набувають все більш складного характеру, міжкультурна комунікація як можливість спілкування з представниками різних спільнот стала повсякденною реальністю, сформувавши полікультурний і багатомовний простір.

І хоча все більш активно лунають критичні зауваження про те, що мультилінгвізм і полікультурність як категорії, що покликані об'єднувати людей, є ілюзорними на фоні сучасних деструктивних революційних процесів, а звіти ЮНЕСКО підтверджують стабільність тенденції, за якої щорічно на Землі зникає декілька мов, вивчення міжкультурної комунікації є все-таки необхідністю і розглядається цілою низкою наук: культурологією, комунікативістикою, лінгвістикою, лінгвокультурологією, етнопсихологією та іншими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій... Варто зазначити, що належну увагу цій проблемі приділи такі закордонні вчені як Г. Русконі, Д. Ольсен, Ф. Пфетч, К. Янг, К. Коувеліотіс, Е. Фатчс, Р. Наут, К. Барнетт, А. Маурітіс ван дер Він, М. Біфулко та інші. Праці вітчизняних дослідників переважно констатують або заперечують факт існування європейської ідентичності. Вивченню тенденцій розвитку процесів самоідентифікації в Європі приділяли увагу А. Шевцов, Г. Мернік, А. Астаф'єв, А. Неприцький, М. Кузьменко, В. Пасхавер, Н. Пелагеша, Ю. Таран, С. Сур'ян, О. Полтораков, Т. Стародуб та інші.

Формування цілей статті... Розглядаючи суттєві риси сучасного етапу реалізації доктрини мультилінгвізму в Єдиній Європі, важливо вивчити передумови й витоки доктрини мультилінгвізму, а також досвід і наслідки її реалізації, що, власне, і є завданням цієї статті.

Виклад основного матеріалу... У Європейському Союзі представлено широкий спектр мов, більшість з них належить до індоєвропейської мовної сім'ї, у межах якої виділяють три домінуючі мовні групи: германську, романську і слов'янську. Германські мови поширені в центральній та північній частинах ЄС і включають в себе датську, голландську, німецьку та шведську. На романських мовах, до яких належить французька, італійська, португальська, румунська та іспанська, розмовляють у західних та південних регіонах. Слов'янські мови поширені в центральній і східній частині ЄС і включають в себе болгарську, чеську, польську, словацьку та словенську.

До індоєвропейської мовної сім'ї належать також Балтійські мови – латвійська та литовська; а також такі мови, як кельтська, ірландська, грецька. Серед офіційних мов Європейського Союзу є і ті, що не належать до індоєвропейських, зокрема естонська, фінська та угорська – представники уральських мов, а також мальтійська, яка належить до афразійських мов.

ЄС запевняє, що виступає за лінгвістичне розмаїття, а прикладом декларування рівності мов Європейського Союзу є те, що вівіска на вході до будівлі Європейського парламенту представлена на всіх офіційних мовах ЄС.

Утім, попри рівний статус, європейські мови мають різний просторовий та інституційний ареал поширення. Європейська мовна політика перебуває в стані постійного руху. Комерційні та технологічні тиски надають підтримку домінуючим мовам; держави середнього розміру борються із стратегічними рішеннями, які передбачають, що мови, ширше представлені в комунікації, мають застосовуватись у системі вищої освіти та науково-дослідній діяльності; так звані менш поширені мови прагнуть зберегти за собою відповідні ніші; водночас мови неєвропейського походження активно фігурують у питаннях доступу до сфери комунальних послуг, закликають до окремого, часто релігійно заангажованого, права на застосування в освіті та серед корінного населення.

Ситуація видається несподіваною, з огляду на те, що самою першою постановою, прийнятою Радою Європейського Економічного Співтовариства ще у квітні 1958 р. було підтверджено рівноправність офіційних державних мов країн ЄС, а також їхній статус як офіційних і робочих мов європейських інституцій.

Очевидно, що спосіб, у який кожна із країн ЄС використовує на практиці гарантовані політикою мультилінгвізму права і свободи, зазвичай детермінується стратегічними цілями їхніх політичних та економічних еліт і може набувати форм протекціоністських заходів або ж навіть характеру дискримінаційного ставлення до інших лінгвістичних спільнот.

Наведемо декілька прикладів. Велика Британія, чия мова *de facto* володіє привілейованим статусом в офіційних установах ЄС, за даними експертів з економіки та мовної політики, отримує

щороку 17-18 мільйонів євро прибутків від інших держав ЄС, які витрачають на навчання англійської мови своїх громадян, наукове і навчально-методичне забезпечення лінгводидактичного процесу.

У той же час європейське та світове домінування англійської мови як засобу комунікації привело до зменшення у Британії кількості дітей шкільного віку, які бажають вивчати іноземні мови. Як наслідок, у вищих навчальних закладах Об'єднаного Королівства через зменшення контингенту студентів-філологів закриваються кафедри іноземних мов, а британські чиновники через погане володіння іноземними мовами непропорційно мало (всього 5% від кількості бюрократичного апарату) представлені і офіційних установах ЄС.

Країни так званої «молодої Європи», державні мови яких у широких кордонах Європейського Союзу не отримали домінуючих позицій, змушені застосовувати зовсім іншу модель реалізації мовної політики. Словацьким законодавством, наприклад, передбачено, що словацька мова володіє преференційним статусом у порівнянні з іншими мовами, на яких розмовляють на території Республіки Словаччина. Як наслідок, за порушення регулятивних актів, які захищають привілейований статус державної мови, може накладатися штраф.

На підставі аналізу проявів різних підходів до реалізації державами ЄС своєї мовної політики можна дійти висновку про те, що мультилінгвізм являє собою ту модель соціально-економічної, політичної та культурної взаємодії держав єдиного європейського простору, що, окрім рекомендацій і настанов, надає їм низку можливостей самостійно зберігати і розвивати свою мовну спадщину в єдиному європейському багатомовному просторі.

У Європейському Союзі мовна політика перебуває у компетенції країн-учасниць, а ЄС не володіє виключним правом визначати її зміст: інституції Європейського Союзу відіграють допоміжну роль у цій сфері, ці установи просувають європейські норми й виміри в мовну політику держав у складі ЄС, зокрема через підтримку викладання мов.

Не дивлячись на те, що ЄС має дуже обмежений вплив в даній галузі, що зумовлено також і тим, що зміст освітніх систем є відповідальністю кожної окремої країни в складі Співдружності, ціла низка програм, які фінансуються ЄС, активно просувають вивчення мов і лінгвістичне багатомаття [4]. Зокрема, Європейський Союз спонукає усіх своїх громадян до того, аби бути багатомовними і на додаток до своєї рідної мови вміти спілкуватися принаймні ще на двох європейських мовах.

Мультилінгвізм є важливою складовою політики Європейського Союзу, його законодавства та практики функціонування з часу підписання Римських договорів у березні 1957 р. У той час він був пов'язаний виключно з мовним режимом, встановленим для європейських інституцій, зокрема в сфері їхніх стосунків з органами влади та громадянами країн-членів ЄС.

Сучасна політика Європейського Союзу головним чином пов'язана з Лісабонською стратегією (2000 р.), згідно якої Європа, як очікувалося, до 2010 року стане провідною економікою світу. Шляхи досягнення цієї мети були викладені в документі, який часто називають «Берлінською декларацією 2001», і в якому піднімалося питання забезпечення якості вищої освіти (Language Studies in Higher Education: A Key Contribution to European Integration 2001), а також були відображені в рекомендаціях Ради Європи в Барселоні (2002 р.), де, зокрема, було запропоновано формулу «знання рідної мови + ще як мінімум двох європейських мов» як стандарт для освітніх систем країн, що є членами ЄС.

Питання мультилінгвізму піднімалися в документі, що отримав назву «Нова рамкова стратегія мультилінгвізму» (2005 р.), яким держави ЄС заохочувалися підтримувати багатомовну природу інституцій ЄС та підкреслювати головну роль, яку мови та мультилінгвізм відіграють для європейської економіки. На сьогодні згідно чинного законодавства правила, які регулюють функціонування мов установ Співдружності, повинні визначатися Радою, яка має діяти одногосно відповідно до умов, які містяться в Статуті Європейського суду (Стаття 290).

Усі мови ЄС є також робочими мовами [5]. Нормативні документи, законодавчі акти та документи, що являють собою значний інтерес або є вагомими для широкого загалу, готуються на всіх офіційних мовах Європейського Союзу. Документи, які країна-член ЄС, або приватна особа, що підпадає під юрисдикцію країни ЄС, надсилає установам Співдружності, можуть бути складені на буд-якій з офіційних мов, які вибере відправник. Відповідь укладається на тій самій мові.

Утім, не дивлячись на ініціативи, законодавчі зусилля, фінансову підтримку з боку офіційного Брюсселя, у процесі реалізації доктрини мультилінгвізму в Єдиній Європі помітні деякі тривожні тенденції. По-перше, кількість іноземних мов, які вивчаються в середній школі не відповідають цілям, встановленим на засіданні Ради Європи в Барселоні. По-друге, перелік мов, яким навчають, є надзвичайно вузьким. По-третє, навички і рівень володіння мовами розподілені нерівномірно – невідповідність помітна між центральними районами ЄС та його периферією, між державами так

званої «старої Європи» і країнами, які нещодавно увійшли до ЄС, а також між представниками різних вікових і соціальних груп.

Висновки. Наведені міркування дають підстави вважати, що багатомовний уклад життя на європейському континенті є даністю, зумовленою цивілізаційними процесами, розвитком, примноженням і взаємозбагаченням національно-культурної спадщини народів, які його населяють. Мультилінгвізм як офіційна мовна доктрина ЄС враховує і розглядає лінгвістичне розмаїття як передумову й запоруку подальшої інтеграції народів у межах єдиного соціально-економічного, культурного та освітнього простору. При цьому Європейська Комісія та Рада Європи закликають держави співтовариства сприяти подальшому розвитку мультилінгвізму на території ЄС.

«Єдність у розмаїтті» як лейтмотив об'єднавчих зусиль держав Європейського Союзу реалізується на інституційному рівні шляхом розробки й прийняття відповідних законодавчих актів, запровадження низки гуманітарно-освітніх програм, ініціювання та фінансування наукових досліджень з проблеми європейської мовної спадщини, європейського багатомовного сьогодення та майбутнього. Вважаємо, що доцільно проводити подальші дослідження в напрямі вивчення та аналізу мовної політики як усього ЄС, так і країн-членів.

Список використаних джерел і літератури:

1. Карпчук Н.П. Політика мультилінгвізму Європейського Союзу / Н. П. Карпчук // Науковий вісник Волинського національного університету ім. Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – № 26: Міжнародні відносини. – С. 44–47.
2. Макаренко Є. А. Європейська інформаційна політика : [моногр.] / Є. А. Макаренко. – К. : Наша культура і наука, 2000. – 368 с.
3. Новий тлумачний словник української мови : у 3-х тт. – Т.1. – К. : АКОНИТ, 2001. – 924 с.
4. EUROPA – Education and Training – Action Plan Promoting Language Learning and Linguistic Diversity «Languages of Europe – Official EU languages». European Commission [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ec.europa.eu/education/languages/languages-of-europe/doc135_en.htm. Retrieved 30 July 2010.
5. Multilingual Europe: Reflections on Language and Identity / Warren J., Benbow H.M. eds. – Cambridge Scholars Publishing, 2008. – 195 p.

Summary

Vitaliya Yatsyshyna

Cultural-Linguistic and Social-Legal Bases of European Multilingualism

The article focuses on cultural, linguistic, social and legal principles of the doctrine of European multilingualism, essential features of implementation of the doctrine of multilingualism and the directions the EU language policy are defined.

Key words: *European Union, European multilingualism, native language, language diversity, official language.*

Відомості про авторів

Блажевич Ольга – старший викладач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Вандишев Валентин – доктор філософських наук, професор, завідувач кафедри філософії та соціології Сумського національного аграрного університету (*м.Суми*)

Вешелені Олександр – асистент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*м.Вінниця*)

Віннічук Алла – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*м.Вінниця*)

Закордонєць Галина – старший викладач кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Костенко Оксана – методист наукового відділу Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Кришук Валентина – викладач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Крупка Віктор – кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*м.Вінниця*)

Марчук Людмила – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри української мови Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (*м.Кам'янець-Подільський*)

Мацько Віталій – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Нагорний Ярослав – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (*м.Тернопіль*)

Нікітова Інна – викладач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Ніколаєва Алла – викладач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Переломова Олена – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри журналістики та філології Сумського державного університету (*м.Суми*)

Поляруш Ніна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*м.Вінниця*)

Руснак Ірина – доктор філологічних наук, професор, в.о. ректора Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*м.Вінниця*)

Руснак Сергій – аспірант кафедри української літератури Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (*м.Вінниця*)

Слоневська Ірина – кандидат філософських наук, доцент, завідувач кафедри зарубіжної літератури та культурології Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Ткачук Галина – кандидат педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Федорова Олеся – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Філінюк Валентина – кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Щвець Тетяна – викладач кафедри української мови і літератури Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Швець Наталія – аспірант Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка (*м.Тернопіль*)

Яцишина Віталія – старший викладач кафедри іноземних мов Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії (*м.Хмельницький*)

Information about the Authors

Blazhevych Olha – senior lecturer of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Fedorova Olesia – candidate of philology, assistant professor, assistant professor of the department of foreign languages of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Filiniuk Valentyna – candidate of philology, assistant professor, assistant professor of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Kostenko Oksana – methodologist of the science department of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Krupka Viktor – candidate of philology, senior lecturer of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University (*city Vinnytsia*)

Kryshchuk Valentyna – teacher of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Marchuk Liudmyla – doctor of philology, professor, head of the department of Ukrainian language of Kam'yanets-Podilskyi Ivan Ohiyenko National University (*city Kam'yanets-Podilskyi*)

Matsko Vitalii – doctor of philology, professor, professor of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Nahorny Yaroslav – postgraduate student of Ternopil National Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (*city Ternopil*)

Nikitova Inna – teacher of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Nikolayeva Alla – teacher of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Perelomova Olena – doctor of philology, professor, professor of the department of journalism and philology of Sumy State University (*city Sumy*)

Piroshenko Svitlana – candidate of philology, assistant professor, assistant professor of the department of foreign literature and culture studies of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Poliarush Inna – candidate of philology, assistant professor of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University (*city Vinnytsia*)

Rusnak Iryna – doctor of philology, professor, pro-rector for research of Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University (*city Vinnytsia*)

Rusnak Serhii – postgraduate student of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University (*city Vinnytsia*)

Shvets Nataliya – postgraduate student of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University (*city Ternopil*)

Shvets Tetiana – teacher of the department of Ukrainian and literature of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Slonievska Iryna – candidate of philosophy, assistant professor, head of the department of foreign literature and culture studies of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Vandyshch Valentyn – doctor of philosophy, professor, head of the department of philosophy and sociology of Sumy National Agrarian University (*city Sumy*)

Velesheni Oleksandr – assistant of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University (*city Vinnytsia*)

Vinnichuk Alla – candidate of philology, senior lecturer of the department of Ukrainian literature of Vinnytsia State Mykhailo Kotsiubynskyi Pedagogical University (*city Vinnytsia*)

Yatsyshyna Vitaliya – senior teacher of the department of foreign languages of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

Zakordonets Halyna – senior teacher of the department of foreign languages of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy (*city Khmelnytskyi*)

ШАНОВНІ КОЛЕГИ!

Запрошуємо Вас взяти участь у випуску збірника наукових праць «Філологічний дискурс».

У «Філологічному дискурсі» публікуються оригінальні (раніше ніде не опубліковані) статті з актуальних проблем літературознавства (українська література, російська література, література слов'янських народів, література зарубіжних країн, порівняльне літературознавство, теорія літератури, фольклористика, журналістика, літературне джерелознавство і текстологія) та мовознавства (українська мова, російська мова, слов'янські мови, германські мови, романські мови, класичні мови, індоєвропейські мови, загальне мовознавство, перекладознавство, порівняльно-історичне і типологічне мовознавство) тощо.

Вимоги до статей:

При написанні та оформленні статей необхідно керуватись такими вимогами:

1. До друку приймаються статті, які відповідають тематиці збірника, що відображається у поставленому зверху зліва УДК.

2. Статті повинні бути написані українською (англійською, німецькою, польською, російською) мовою в науковому стилі і не містити граматичних помилок (стаття має бути вичитаною).

3. Структура статті повинна мати такі елементи (відповідно до Постанови Президії Вищої атестаційної комісії України від 15.01.2003 р. №7-05/1, пункт 3 (*Бюлетень ВАК України. – 2003. – №1. – С.2*)) [додаток 1]:

– постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями;

– аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше питань загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття;

– формулювання цілей статті (постановка завдання);

– виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів;

– висновки з описаного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі.

Стаття повинна містити список використаних джерел та літератури, оформлений згідно з ДСТУ ГОСТ 7.1:2006 «Система стандартів з інформації, бібліотечної та видавничої справи. Бібліографічний запис. Бібліографічний опис. Загальні вимоги та правила складання» (див. Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел... (*Бюлетень ВАК України. – 2009. – №5. – С.26-30*)); анотації і ключові слова (українською мовою після заголовка статті – 150-250 слів (приблизно 0,5-0,75 сторінки друкованого тексту, 14 шрифт, півтораший інтервал, поля з усіх боків по 2 см), англійською мовою після списку використаних джерел та літератури) (слова-маркери до анотацій див. у додатку 3). **Анотація англійською мовою завіряється підписом філолога.**

4. Автор статті несе відповідальність за правильність та достовірність поданого матеріалу, за точне цитування джерел і літератури та посилання на них, що він стверджує своїм підписом на звороті останньої сторінки, вказавши: *вичитано, відредаговано, дата, підпис.*

5. Рукопис статті подається на компакт-диску, що містить матеріали, набрані у вигляді документа MS Word 2003 (але не пізніших версій цієї програми). До диску додається підписаний автором роздрукований варіант рукопису. Текст на диску повинен бути ідентичним роздрукованому. Матеріали пересилаються у конверті формату А4.

6. Параметри документа: *формат листка* – А4 (орієнтація книжкова), *поля* – верхнє, нижнє, правє, лівє – 2 см, *шрифт* – Times New Roman, Сур, розмір 14, звичайного стилю, без переносів та табуляцій, *інтервали* – міжрядковий – півтора, відступ першого рядка – 1,25 см, вирівнювання абзаців – за шириною.

7. Увесь текст повинен бути набраний шрифтом одного типу і розміру в одну колонку. Не допускається використання вставок та гіперпосилань. Можна виділяти символи (фрагменти тексту) курсивом та (або) напівжирним шрифтом. Бажано уникати (там, де це можливо) набору тексту великими літерами. При наборі тексту необхідно дотримуватись правил комп'ютерного набору тексту, зокрема, необхідно використовувати кутові (французькі) лапки, круглі дужки, розрізняти символи тире і дефіса (тире відокремлюється з обох боків пробілами та є більшим за довжиною від дефіса). Нумерація сторінок не проставляється (нумеруються сторінки олівцем на звороті роздрукованого примірника рукопису).

8. Ілюстрації (рисунок, таблиці, формули, графіки, схеми) друкуються шрифтом 10pt, розміщуються по центру, складові їх частини групуються в один об'єкт. Підписи до них та посилання на них в тексті є обов'язковими. Загальна кількість ілюстрацій не повинна перевищувати десяти (всі вони входять до загального обсягу статті).

9. Бібліографія до статті повинна включати мінімум 5 літературних джерел, оформлених у встановленому порядку з обов'язковим зазначенням кількості сторінок. У посиланні на використанні джерела та літературу зазначається їх порядковий номер у списку літератури та сторінка, які проставляються у квадратних дужках (наприклад: [4, с.32]). Якщо автор використовує посилання на декілька літературних джерел, то це зазначається так: [4; 32]. Бібліографія складається в алфавітному порядку або за порядком посилання в тексті. Статті без бібліографії редколегією розглядатися не будуть. Обов'язково в кінці статті подається транслітерація списку використаних джерел (правила транслітерації див. у додатку 4). Транслітерований список літератури є повним аналогом списку літератури та виконується на основі транслітерації мови оригіналу латиницею. **Посилання на англійські джерела літератури не транслітеруються.**

10. Обсяг статті повинен бути в межах 9-15 сторінок, набраних і оформлених відповідно до п.п.6-9.

11. Матеріали розташовуються у такій послідовності:

- 1) індекс УДК;
- 2) ініціали та прізвище автора(ів);
- 3) науковий ступінь, вчене звання, посада;
- 4) місце роботи: назва установи (скорочена), населеного пункту (якщо його назва не входить до складу назви установи), назва країни (для іноземних авторів). Всі дані про місце роботи беруться у дужки;
- 5) назва статті (друкується малими літерами з першої великої);
- 6) анотація статті та ключові слова українською мовою без назви статті і прізвища автора;
- 7) текст статті (з дотриманням усіх наведених вище вимог);
- 8) список використаних джерел та літератури;
- 9) анотації статті та ключові слова російською і англійською мовами із зазначенням прізвища й ініціалів автора(ів) та назви статті;
- 10) місце для запису дати надходження тексту рукопису до редколегії – «_»_____201_р.

Статті, оформлені з порушенням наведених вище вимог, прийматися до розгляду не будуть. Диски та роздруковані примірники статей авторам не повертаються.

11) всі авторські матеріали є об'єктом проведення незалежної та закритої експертизи без розголошення контактної інформації про рецензентів авторам матеріалів.

12) при розміщенні матеріалів у збірнику наукових праць «Філологічний дискурс» автор передає у безкоштовне та не ексклюзивне використання редакцією матеріалів із збереженням тільки авторських прав на рукопис без обмеження терміну такої передачі.

13) фактом розміщення матеріалів у збірнику наукових праць «Філологічний дискурс» автор дозволяє редакції журналу розміщати матеріали у мережі Інтернет та надає право доступу до цих матеріалів користувачам незалежно від їх місця проживання.

14) редакція журналу залишає за собою право на розповсюдження у електронній або паперовій формах збірник наукових праць «Філологічний дискурс» та/або іншої інформації, підготовленою редакцією, або сторонніми редакціями, що діють від імені редакції, цілком або лише окремих статей або їх фрагментів, що вже опубліковані без повідомлення про ці дії авторів статей із збереженням їх авторських прав відповідно до законів України «Про інформацію» (редакція від 10.08.2012 р.) та «Про науково-технічну інформацію» (редакція від 09.05.2011 р.).

15) згідно із Законом України «Про авторське право і суміжні права» (редакція від 05.12.2012) за автором зберігаються всі немайнові права на твір із забезпеченням вказування авторства твору. Редакція збірника наукових праць «Філологічний дискурс» згідно статті 22 Закону України «Про авторське право і суміжні права» виконує передачу примірника твору бібліотекам та архівам України та інших країн, діяльність яких не спрямована прямо або опосередковано на одержання прибутку, за умов використання отриманих матеріалів від редакції у освітній діяльності із збереженням авторства. Передача матеріалів виконується із забезпеченням принципів відкритого та безкоштовного доступу до переданих матеріалів (open access).

16) Прийняті статті після друку розміщуються у мережі Інтернет:

- на сайті Національної бібліотеки України ім.В.І.Вернадського;
- на сайті збірника наукових праць «Філологічний дискурс»: <http://fildyskurs.kgpa.km.ua>.

До редколегії збірника надсилаються такі матеріали:

- 1) стаття у відповідності до наведених вище вимог;
- 2) завірений витяг із засідання кафедри навчального закладу чи лабораторії науково-дослідної установи про рекомендацію статті до друку (для аспірантів, здобувачів);

3) рецензія на статтю аспіранта (здобувача), підготовлена і підписана доктором (кандидатом) наук, та завірена в установленому порядку;

4) на окремому аркуші відомості про автора(ів) за поданою нижче формою [додаток 2];

5) чистий конверт з маркою для листування з редколлегією.

Вартість публікацій становить **30 грн. за 1 сторінку тексту**, оформлену відповідно до вищезазначених вимог (+ 25 грн. на пересилання збірників для авторів з інших міст). На одну статтю надсилається один примірник збірника. У разі друкування статті у співавторстві, при бажанні отримати додатковий(і) примірник(и) для співавтора(ів) здійснюється доплата, яка становить 100 грн. Копії квитанцій про оплату надсилаються на електронну адресу kgpa_nauka@ukr.net, оригінали автори зберігають у себе. **Проплата за друк статті здійснюється лише після повідомлення про прийняття статті до друку.**

Усі матеріали необхідно надсилати на **адресу редколегії:**

29013, м.Хмельницький, вул.Проскурівського підпілля, 139, Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.

E-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Тел.: (0382) 79-59-45

Контактні особи: Мацько Віталій Петрович (096-110-33-73), Кришук Валентина Леонідівна (098-870-81-34).

Додаток 1

Про підвищення вимог до фахових видань, внесених до переліків ВАК України

(З постанови Президії ВАК України від 15.01.2003р. № 7-05/1)

Необхідною передумовою для внесення видань до переліку наукових фахових видань України є їх відповідність вимогам пункту 7 постанови Президії ВАК України від 10.02.1999 р. № 1-02/3 «Про публікації результатів дисертацій на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук та їх апробацію». Однак окремі установи-засновники таких видань не дотримуються вимог до складу редакційної колегії видань, не організують належним чином рецензування та відбір статей до друку, не надсилають свої наукові видання до бібліотек, перелік яких затверджено постановою президії ВАК України від 22.05.1997 р. № 16/5, тим самим обмежуючи можливість наукової громадськості знайомитися із результатами дисертаційних досліджень. У зв'язку з цим Президія Вищої атестаційної комісії України

ПОСТАНОВЛЯЄ:

1. Попередити установи-засновники наукових фахових видань, що у разі відсутності видань у фондах визначених ВАК бібліотек вони будуть вилучені з переліку наукових фахових видань України, в яких дозволяється друкувати результати дисертаційних досліджень.

2. Установам-засновникам фахових видань оновити склади редакційних колегій так, щоб більшість у них становили фахівці, основним місцем роботи яких є установа-засновник фахового видання.

3. Редакційним колегіям організувати належне рецензування та ретельний відбір статей до друку. Зобов'язати їх приймати до друку у виданнях, що виходитимуть у 2003 році та у подальші роки, лише наукові статті, які мають такі необхідні елементи: постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями; аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття; формулювання цілей статті (постановка завдання); виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів; висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

4. Спеціалізованим ученим радам при прийманні до захисту дисертаційних робіт зараховувати статті, подані до друку, починаючи з лютого 2003 року, як фахові лише за умови дотримання вимог до них, викладених у п. 3 даної постанови.

5. Встановити обов'язковим подання до ВАК України разом із клопотанням про внесення видання до переліку фахових також копії свідоцтва про державну реєстрацію друкованого засобу.

6. Зобов'язати установи, які є засновниками фахових видань, протягом 2003 року надсилати до ВАК України один контрольний примірник видання із супровідним листом.

7. Експертним радам ВАК України провести до 1 січня 2004 року аналіз наукового рівня публікацій у фахових виданнях і подати президії ВАК України пропозиції щодо внесення відповідних змін до переліку фахових видань.

**Додаток 2
ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА(ІВ)**

Прізвище _____
 Ім'я, по батькові _____
 Науковий ступінь, вчене звання _____
 Місце роботи (повна назва) _____
 Посада _____
 Навчальний заклад, в якому навчається (для аспірантів (здобувачів)) _____
 Домашня адреса _____
 Контактні телефони _____
 Назва статті _____
 Дата _____
 Підпис _____

**Додаток 3
СЛОВА-МАРКЕРИ ДО АНОТАЦІЙ**

Акцентовано (<i>увагу на</i>)	Запропоновано <i>заходи щодо...</i>
Апробовано <i>підхід</i>	Зафіксовано
Аргументовано, <i>що</i>	Здійснено
Безпосередньо <i>у Полтаві</i>	Знайдено
Введено <i>в науковий обіг</i>	Зосереджено <i>увагу</i>
Вдосконалено	Зроблено <i>висновок</i>
Виведено <i>формулу</i>	З'ясовано
Вивчено <i>вплив</i>	Модифіковано
Виділено <i>операції</i>	На <i>базі</i>
Визначено <i>методику, перспективи, шляхи, складові, умови, орієнтацію...</i>	На конкретних прикладах На основі <i>узагальнення</i>
Викладено <i>заходи, аспекти, авторську інтерпретацію, схему, методику...</i>	На підставі теоретико-емпіричних досліджень проаналізовано
Виконано <i>порівняльний аналіз,</i>	Наведено
Використано <i>документи, акти...</i>	Надано <i>оцінку</i>
Вирішено <i>проблему</i>	Обговорено <i>необхідність, неможливість, принципи роботи</i>
Висвітлено <i>питання, проблеми, досвід, роль...</i>	Обрано <i>метод</i> Обраховано <i>вартість</i>
Висновки дослідження <i>про склад, ...можна використовувати у курсах...</i>	Обумовлено Представлено Продемонстровано
Висунуто <i>пропозиції</i>	Прослідковано
Виходячи з цього,	Простежено <i>проблеми, методи...</i>
Виявлено <i>чинники</i>	Реалізовано <i>методику</i>
Відмічено	Рекомендовано
Віднайдено <i>матеріали</i>	Оцінено
Відображено	Розглянуто <i>особливості, підходи...</i>
Впродовж	Розкрито <i>зміст, суть, поняття...</i>
Враховано	Розроблено
Встановлено <i>можливість, критерії...</i>	Синтезовано
Доведено <i>високу ефективність...</i>	Систематизовано
Дозволено	Створено
Досліджено <i>вплив, властивості</i>	Сформовано
Досягнуто	У ході експерименту обґрунтовано
За результатами спостережень	Установлено <i>тенденції</i>
Задokumentовано	Уточнено <i>сутність поняття</i>
Залежно	

Додаток 4

Правила транслітерації списку використаних джерел
(відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. №55 «Про
впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» (для джерел
українською мовою) та ГОСТу 7.79-2000 (ISO 9-95) (для джерел російською мовою))

Український/ російський алфавіт	Транслітерація російського алфавіту латиницею (ГОСТ 7.79-2000 (ISO 9-95))	Транслітерація українського алфавіту латиницею (Постанова Кабінету Міністрів України від 27 січня 2010 р. №55)	
		На початку слова	В інших позиціях
А	A		a
Б	B		b
В	V		v
Г	G		h
Ґ	–		g
Д	D		d
Е	E		e
Є	Yo		–
Є	–	ye	ie
Ж	Zh		zh
З	Z		z
И	I		y
І	–		i
Ї	–	yi	i
Й	J	y	i
К	K		k
Л	L		l
М	M		m
Н	N		n
О	O		o
П	P		p
Р	R		r
С	S		s
Т	T		t
У	U		u
Ф	F		f
Х	X		kh
Ц	cz, c		ts
Ч	Ch		ch
Ш	Sh		sh
Щ	Shh		shch
Ъ	”		–
Ы	y’		–
Ь	’		–
Э	e’		–
Ю	Yu	yu	iu
Я	Ya	ya	ia

При транслітерації російського алфавіту латиницею Ц передається латинською C, або буквосполученням CZ. Рекомендується вживати C перед буквами I, E, Y, J, а в інших випадках – CZ.

При транслітерації українського алфавіту латиницею:

1. Буквосполучення «зг» відтворюється латиницею як «zgh» (наприклад, Розгон – Rozghon, Згарок – Zgharok) на відміну від «zh», яке є аналогом української літери «ж».
2. М’який знак та апостроф латиницею не відтворюються.
3. Транслітерація прізвищ та імен осіб, а також географічних назв виконується за допомогою відтворення кожної літери латиницею.

Приклади транслітерації:

– стаття в журналі:

Лисенко Н. В. Етнокультурна компетентність сучасного педагога: психолого-педагогічний аспект / Н. В. Лисенко // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХГПА, 2007. – Вип. 2. – С. 100–106.

Lysenko N. V. Etnokulturna kompetentnist suchasnoho pedahoha: psykholoho-pedahohichnyi aspekt, *Pedahohichnyi dyskurs: zbirnyk naukovykh prats*, 2007, Volume 2, pp. 100–106.

Вульфсон Б. Л. Последипломное образование в развитых странах / Б. Л. Вульфсон // Педагогика. – 1993. – № 3. – С. 86–92.

Vul'fson B. L. Poslediplomnoe obrazovnie v razvity'x stranax, *Pedagogika*, 1993, № 3, pp. 86–92.

– книга:

Бенера В. Є. Самостійна робота студентів у вищій школі України: історичні трансформації (друга половина XIX – кінець XX ст.) / В. Є. Бенера. – Рівне : ПП ДМ, 2011. – 640 с.

Venera V. Ye. Samostiyna robota studentiv u vyshchyi shkoli Ukrainy: istorychni transformatsii (druha polovyna XIX – kinets XX st.). Rivne, PP DM, 2011, 640 p.

Новиков А. М. Методология учебной деятельности / Александр Михайлович Новиков. – М. : Эгвес, 2005. – 176 с.

Novikov A. M. Metodologiya uchebnoj deyatel'nosti. Moskva, E'gves, 2005, 176 p.

– монографія:

Терепищій С. Стандартизація вищої освіти (спроба філософського аналізу) : [моногр.] / Сергій Терепищій. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – 197 с.

Terepyshchyi S. Standartyzatsiia vyshchoi osvity (sproba filososfskoho analizu): monohrafiia. Kyiv, NPU im.M.P.Drahomanova, 2010, 197 p.

Алпеева Т. М. Философия культуры : [моногр.] / Т. М. Алпеева. – Минск : Веды, 2004. – 452 с.

Alpeeva T. M. Filosofiya kul'tury': monografiya. Minsk, Vedy', 2004, 452 p.

– тези конференції:

Гапон Ю. А. Специфіка дисципліни і фактори, що визначають зміст навчання іноземної мови професійної спрямованості / Ю. А. Гапон // Лінгвометодичні концепції викладання іноземних мов у немовних вищих навчальних закладах України : зб. статей наук.-практ. конф. – К., 2003. – С. 40–49.

Hapon Yu. A. Spetsyfika dystsypliny i faktory, shcho vyznachaiut zmist navchannia inozemnoi movy profesiinoi spriamovanosti. *Linhvometodychni kontseptsii vykladannia inozemnykh mov u nemovnykh vyshchykh navchalnykh zakladakh Ukrainy: zbirnyk statei naukovykh-praktychnoi konferentsii*. Kyiv, 2003, pp. 40–49.

Volume – порядковий номер журналу (збірника), Issue – номер видання, Part – номер тому.

Онлайн транслітератор
<http://translit.kh.ua/?passport>

Інститут літератури імені Тараса Шевченка
Національної академії наук України
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

Філологічний дискурс

Збірник наукових праць

Випуск 1

Видається двічі на рік
Засновано в 2015 році

Філологічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. В. П. Мацько. –
Хмельницький : ХГПА, 2015. – Вип. 1. – 105 с.

Комп'ютерний набір та упорядкування: Кришук В.

Літературні редактори: Філінюк В., Нагорний Я. (англійська мова)

Художнє оформлення: Львівський С.

*За достовірність фактів, назв, дат, посилань на літературні джерела тощо
відповідальність несуть автори. Редколегія не завжди поділяє їхні погляди.*

Підписано до друку 29.01.2015 р. Здано до друку 29.01.2015 р.
Формат 60x84/8. Гарнітура Century Schoolbook. Умовн.друк.арк. 10,6.
Друк різнографією. Тираж 100 прим. Зам.№29/01-15.

Адреса редколегії:

29013 м.Хмельницький, вул. Проскурівського підпілля, 139,
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія, науковий відділ.
тел. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Віддруковано у науково-видавничому відділі
Хмельницької гуманітарно-педагогічної академії
29013, м.Хмельницький, вул.Проскурівського підпілля, 139
тел.: (0382) 79-58-96

Shevchenko Institute of Literature
of the National Academy of Sciences of Ukraine
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy

SCIENTIFIC EDITION

Philological Discourse

Collection of Research Papers

Volume 1
Published bi-yearly
Founded in 2015

Philological Discourse : Collection of research papers / editor in chief V. P. Matsko. – Khmelnytskyi, Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, 2015, Volume 1, 105 p.

Typesetting services and formation: *Kryshchuk V.*
Literary editors: *Filiniuk V., Nahorny Ya. (English)*
Artistic finish: *Ilinskyi S.*

The authors are responsible for reliability of facts, names, dates, references on literary sources etc. Editorial board doesn't always share their views.

Passed for printing 29.01.2015. Submitted for publication 29.01.2015.
Format 60x84/8. Typeface Century Schoolbook. Conventional printed sheet 10,6.
Risography. Circulation 100 numbers. Order №29/01-15.

Adress of the editorial board:

29013 Khmelnytskyi, Proskurivskoho Pidpillia Str., 139,
Khmelnyskyi Humanitarian-Pedagogical Academy, scientific department.
tel. (0382) 79-59-45
e-mail: kgpa_nauka@ukr.net

Printed in scientific and publishing department
of Khmelnytskyi Humanitarian-Pedagogical Academy
29013 Khmelnytskyi, Proskurivskoho Pidpillia Str., 139
tel. (0382) 79-58-96